

**Vesna Nikolić-Ristanović
Sanja Čopić**

**SEKSUALNO NASILJE
NAD STUDENTIMA
NA FAKULTETIMA U SRBIJI**

Beograd, 2022

Vesna Nikolić-Ristanović
Sanja Čopić

SEKSUALNO NASILJE
NAD STUDENTIMA
NA FAKULTETIMA U SRBIJI

Beograd, 2022.

Vesna Nikolić-Ristanović
Sanja Čopić
Seksualno nasilje nad studentima na fakultetima u Srbiji

Recenzentkinje:
prof. dr Slobodanka Konstantinović Vilić
dr Maja Mamula

Izdavač:
Viktimološko društvo Srbije-VDS
Ismeta Mujezinovića 21, Beograd
Telefon: 011/2288040
E-mail: vdsrbija@gmail.com
Website: www.vds.rs

Za izdavača:
Jasmina Nikolić

Kompjuterska obrada teksta i naslovna strana:
Tatjana Rondović

Štampa:
Prometej-Graf

Tiraž:
150

ISBN 978-86-82414-00-1

Sadržaj

Predgovor.....	7
Executive summary	11
The survey methodology	11
Main survey findings.....	13
Recommendations	16
Uvod.....	19
Pregled rezultata dosadašnjih istraživanja seksualnog nasilja nad studentima na fakultetima u svetu i Srbiji	23
Uvod.....	23
Rasprostranjenost seksualnog nasilja	24
Oblici seksualnog nasilja	27
Faktori koji utiču na pojavu seksualnog nasilja na fakultetima	31
Posledice seksualnog nasilja.....	36
Obraćanje žrtava za pomoć	37
Predlozi i preporuke za suzbijanje seksualnog nasilja na fakultetima i poboljšanje položaja žrtava	38
Predlozi koje su davali studenti kao ispitanici	39
Predlozi i preporuke do kojih su došli istraživači.....	40
Zaključak.....	44
O istraživanju seksualnog nasilja nad studentima na fakultetima u Srbiji.....	47
Predmet i cilj istraživanja	47
Metod	48
Istraživački instrument	49
Formiranje uzorka	50
Postupak prikupljanja podataka.....	52
Priprema za prikupljanje podataka	52

Prikupljanje podataka	53
Logička kontrola upitnika, unos i obrada podataka	57
Opis uzorka	57
Socio-demografske karakteristike ispitanika	57
Struktura uzorka prema univerzitetima, fakultetima i naučnim disciplinama	58
Struktura uzorka prema godini studija	60
Struktura uzorka prema mestu studiranja	60
Rasprostranjenost i struktura seksualnog nasilja na fakultetima.....	61
Rasprostranjenost seksualnog nasilja na fakultetima	61
Struktura seksualnog nasilja na fakultetima	63
Seksualno nasilje u godini koja je prethodila istraživanju	65
Broj viktimizacija pojedinim oblicima seksualnog nasilja	67
Karakteristike seksualnog nasilja nad studentima	69
Izvršioци seksualnog nasilja	70
Mesto na kome se nasilje dogodilo	73
Prisustvo treće osobe viktimizaciji.....	74
Način viktimizacije	75
Posledice seksualnog nasilja na žrtve.....	91
Potrebe žrtava nakon preživljenog nasilja	92
Lične inicijative u cilju zaštite od nasilja	93
Obraćanje za pomoć	95
Faktori koji utiču na izloženost studenata seksualnom nasilju na fakultetu	99
Socio-demografske i druge lične karakteristike i iskustvo seksualnog nasilja	99
Starost i iskustvo seksualnog nasilja.....	100
Seksualna orijentacija i iskustvo seksualnog nasilja	100
Invaliditet i iskustvo seksualnog nasilja	102
Državljanstvo, nacionalna pripadnost i status izbeglice ili raseljenog lica i iskustvo seksualnog nasilja.....	102
Podaci o studiranju i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu.....	103
Mesto studiranja i iskustvo seksualnog nasilja.....	103

Fakultet i grupa fakulteta prema naučnoj oblasti i iskustvo seksualnog nasilja.....	104
Status fakulteta (državni/privatni) i iskustvo seksualnog nasilja.....	106
Status studenta (na budžetu/samofinansirajući) i iskustvo seksualnog nasilja	107
Promena fakulteta i iskustvo seksualnog nasilja.....	107
Način i učestalost praćenja nastave i iskustvo seksualnog nasilja.....	108
Materijalni status i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu.....	108
Stambene prilike i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu.....	110
Konzumiranje alkohola i/ili psihoaktivnih supstanci i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu	112
Vreme provedeno na društvenim mrežama i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu	114
Stavovi studenata o seksualnom nasilju i seksualnosti i mogućnosti za sticanje znanja o seksualnom nasilju na fakultetu	115
Stavovi studenata o seksualnom nasilju i seksualnosti	115
Mogućnosti za sticanje znanja o seksualnom nasilju na fakultetu.....	117
Mogućnosti za sticanje znanja o seksualnom nasilju u okviru nastave	117
Mogućnosti za sticanje znanja o seksualnom nasilju van nastave.....	119
Mehanizmi zaštite od seksualnog nasilja na fakultetu i upoznatost sa službama za podršku žrtvama van fakulteta	121
Upoznatost studenata sa mehanizmima zaštite od seksualnog nasilja na fakultetu	121
Upoznatost studenata sa postojanjem službi za podršku žrtvama van fakulteta	123
Predlozi studenata vezani za sprečavanje seksualnog nasilja, podršku i zaštitu žrtava i prijavljivanje i sankcionisanje izvršilaca	125
Predlozi studenata u vezi sa sprečavanjem seksualnog nasilja	125
Predlozi studenata u vezi podrške i zaštite od seksualnog nasilja	127
Predlozi vezani za rad službe za podršku žrtvama	128
Podrška od strane studenata i zaposlenih	132
Predlozi studenata vezani za prijavljivanje seksualnog nasilja i sankcionisanje izvršilaca	133

Zaključak	135
Preporuke	139
Uspostavljanje i kontinuirano unapređivanje normativnog i institucionalnog okvira za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja na fakultetima	139
Uspostavljanje i kontinuirano unapređivanje normativnog okvira	140
Uspostavljanje institucionalnog okvira	142
Mere za prevenciju seksualnog nasilja na fakultetima	143
Podizanje svesti studenata i zaposlenih na fakultetu o seksualnom nasilju	143
Informisanje studenata i zaposlenih o normativnom i institucionalnom okviru za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja	144
Edukacija studenata i zaposlenih o seksualnom nasilju	144
Stvaranje bezbednog okruženja na fakultetu	145
Pružanje podrške i zaštite studentima i zaposlenima od seksualnog nasilja na fakultetu	145
Prijavljivanje seksualnog nasilja	146
Praćenje primene mera za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja i njihove efikasnosti u zaštiti žrtava	147
Literatura	149
Literatura korišćena za razvijanje preporuka	153

Predgovor

Verujem kako smo se svi koji radimo na području seksualnog nasilja u 2021. i 2022. godini suočili s jednim novim izazovom – konačno otvaranje teme seksualnog uznemiravanja i drugih oblika seksualnog nasilja na fakultetima.

Svetska kampanja #metoo, koja je prerasla u društveni pokret protiv seksualnog nasilja i kulture silovanja, imala je svoje različite odjeke i u regionu, kao što su, na primer, #spasi me, #nisam tražila, #nisamprijavila. Poslednje dve kampanje putem društvenih mreža imale su značajan uticaj kroz medijsku prisutnost, mobilizaciju žena koje su preživele nasilje, prostor za obelodanjivanje ličnih iskustava. Međutim, imale su uticaj i na same fakultete. Značajan broj studentkinja odlučio je da iznese svoja iskustva. I nešto se pokrenulo.

Odjednom su neki hrabriji fakulteti, njihove dekanice i dekani bili spremni za promenu. Stupili su u kontakt sa specijalizovanim (ženskim) organizacijama koje rade na području seksualnog nasilja, tražili sugestije i savete oko razvoja normativnih i institucionalnih procedura, dogovorili edukacije za studentkinje i studente, kao i za nastavno osoblje, počeli upućivati studentkinje koje su preživele seksualno uznemiravanje i druge oblike seksualnog nasilja u specijalizovane službe, prijavili slučajeve nadležnim institucijama. Broj pitanja i zahteva od strane različitih fakulteta je rastao iz meseca u mesec.

Sa druge strane, broj istraživanja o seksualnom uznemiravanju na fakultetima u zemljama regiona je veoma redak, najčešće na malim, nereprezentativnim uzorcima, zadržavajući se na nivou prevalencije i/ili incidence određenih oblika seksualnog uznemiravanja. Nedostajao je ozbiljan pregled postojećih svetskih istraživanja, nedostajali su primeri dobre prakse, konkretne ideje šta i kako je nužno učiniti na fakultetima, ako stvarno kao društvo želimo promenu. A povrh svega, sistemski gledano, nedostaju specijalizovane službe i usluge za rad sa osobama koje su preživele seksualno nasilje.

Svi mi koji godinama radimo na ovom području imali smo jasnu sliku da je potreban „celovit paket“. Naime, same normativne procedure, bez podizanja svesti i edukacija neće učiniti ništa. Edukacije, bez normativ-

nog okvira prave samo dodatnu zbrku. Nedostatak specijalizovanih mesta za podršku osobama koje su preživele seksualno uznemiravanje i seksualno nasilje na fakultetima dovodi ih u poziciju da nakon otvaranja priče, nemaju gde da potraže stručnu pomoć i podršku na putu oporavka, ali i za pomoć da prijave nasilje. Klima na nekim od fakulteta nije ni najmanje bila naklonjena studentkinjama koje su otvoreno počele izlaziti sa svojim iskustvima.

I onda se dogodi da mi dođe u ruke na recenziju knjiga *Seksualno nasilje nad studentima na fakultetima u Srbiji*, koja sadrži rezultate istraživanja koje je sproveo Viktimološko društvo Srbije, ali i puno više od toga. Prva misao kada sam pogledala knjigu bila je – gde ste bili do sada?!

Knjiga je ozbiljna, sveobuhvatna, jasna, naučno utemeljena, metodološki jako kvalitetna, s ozbiljnim poštovanjem savremenih etičkih standarda. Autorke se ne zadržavaju samo na rezultatima istraživanja, koji su veoma vredni, nego nude konkretne preporuke šta i kako učiniti na nivou univerziteta i fakulteta u zajedničkom nastojanju usmerenom na suzbijanje seksualnog nasilja i podršku osobama koje su ga preživele.

U knjizi su izneti objedinjeni ključni podaci za sve koji žele stvarno nešto promeniti na ovom području. Dakle, ne samo za akademsku zajednicu, nego i za praktičarke i praktičare, ključne aktere iz sistema visokog obrazovanja, same univerzitete i fakultete, ali i studentsku populaciju, koja je bila okosnica ovog istraživanja.

Knjiga počinje s odličnim uvodom koji pruža pregled savremenih istraživanja seksualnog uznemiravanja i seksualnog nasilja na fakultetima iz celog sveta: od Amerike, Afrike, Azije, Australije, zemalja Evrope, do pregleda situacije u Srbiji.

Prelazi se na istraživanje, koje je utemeljeno na odlično razvijenoj metodologiji, od definisanja uzorka, ključnih koraka za uspostavljanje kvalitetne saradnje sa odabranim fakultetima, do povratnih informacija od kontakt osoba sa svakog fakulteta o procesu prikupljanja podataka, što su nesebično podeljene i važne lekcije za sve koji će se odvažiti na sličan poduhvat.

Istraživanje je obuhvatilo ne samo ključna pitanja prevalence i incidence seksualnog uznemiravanja i seksualnog nasilja na fakultetima, načine viktimizacije i učinioce, nego i posledice preživljenog seksualnog nasilja, potrebe žrtava, faktore koji utiču na izloženost seksualnom nasilju, stavove prema seksualnom nasilju. Nije izostavljeno ni poznavanje postojećih mehanizama zaštite, postupaka prijave preživljenog nasilja, nego se otišlo i korak dalje da se traže mišljenja studentkinja i studenata o tome šta je nužno učiniti kako bi se seksualno nasilje na fakultetima

suzbilo, osobe koje su ga preživele dobile pomoć, podršku, ali i došle do pravde, kroz sankcionisanje učinilaca.

Istraživanje je sprovedeno od marta do maja 2021. godine, uključilo je 1579 studentkinja i studenata sa 22 fakulteta (6 univerziteta), pažljivo odabranih po geografskoj rasprostranjenosti u Srbiji, ali i po uključivanju fakulteta različitih naučnih disciplina. Sve učesnice i učesnici istraživanja imali su priliku osetiti ozbiljnost etičkog pristupa – od informisanog pristanka, do pružanja informacija o postojećim službama kojima se mogu obratiti za pomoć i podršku nakon popunjavanja *online* ankete. Naravno, nije izostavljena ni prijava istraživanja i istraživačkog instrumenta Etičkom odboru Viktimološkog društva Srbije. Isto tako neće izostati ni javno informiranje svih sudionica i sudionika istraživanja o rezultatima.

Rezultati su prikazani pregledno, naučno, ali i pažljivo, naglašavajući mesta u kojima postoje određene metodološke dileme, bez obzira na sprovedene statističke obrade.

Posebnost ove knjige čine konkretni primeri kroz citate šest osnovnih grupa seksualnog uznemiravanja i nasilja, odabrani s merom.

Međutim, osim samih rezultata istraživanja, koje će svakako biti jedno od temeljnih u Srbiji i regionu u narednom periodu, posebnost ove knjige čine preporuke u cilju prevencije seksualnog nasilja na fakultetima, koje su duboko utemeljene na rezultatima istraživanja, podeljene u nekoliko kategorija, jasne i sažete tako da ih svako ko je zainteresovan može razumeti, ali i primeniti ili se zalagati za njihovu primenu.

Autorkama ove izvrsne knjige prof. dr Vesni Nikolić-Ristanović i dr Sanji Čopić želim iskreno čestitati na sprovedenom istraživanju i sjajnoj knjizi kojoj ćemo se uvek vraćati i na koju ćemo upućivati kada nas sledeći fakultet bude pitao za savet koje sve korake treba preduzeti.

dr Maja Mamula

Executive summary

The research on sexual violence against students at the faculties in Serbia was conducted within the project *Sexual violence at the universities in Serbia: Raising awareness and developing innovative mechanisms of victim support* for which the Victimology Society of Serbia won the SVRI (Sexual Violence Research Initiative) and World Bank Group Development Marketplace Award for Innovation in the Prevention and Response of Gender Based Violence for 2020. The aim of the project was to raise awareness about sexual violence at the universities in Serbia and improve institutional response through proposing innovative mechanisms for preventing and responding to sexual violence cases at the Serbian universities/faculties (*evidence-based policy change*).

The project consisted from two main parts: *research* (theoretical, i.e. a review of the so far survey findings and policy mechanisms worldwide, and empirical research), and *evidence-based intervention*. Intervention consisted from: a) building capacity of university staff and students for proper first response to sexual violence, through the training, which was organized for students, teaching and non-teaching staff at six faculties in Serbia from February to April 2022; b) drafting proposals for mechanisms and procedures for proper identification and adequate support to victims of sexual violence and advocating for their adoption and proper application in practice; and c) establishing cooperation between faculties and victim support services in order to secure timely support for victims.

The survey methodology

The aim of the empirical research was to find out the scope and characteristics of sexual violence against students, and to what extent are they familiar with the existing mechanisms for support and prevention of sexual violence at the faculty they study in. The research was action oriented: it also aimed to raise students' awareness about sexual violence and to inform them about existing victim support services.

For the purpose of the empirical research, the World Health Organization's definition of sexual violence was used as a basis and adjusted to the context; thus, sexual violence was defined as any unwanted (without consent) sexual act committed against students by other students, teaching and non-teaching staff. In addition, sexual violence was defined as a form of gender-related violence, which means that it includes sexual violence related to gender and sexual orientation of students of both sexes. Sexual violence was further operationalized through six forms of sexual violence: verbal sexual harassment, non-verbal sexual harassment, sexual harassment with the physical contact, sexual harassment with the use of modern technologies, quid pro quo (sexual blackmail), and rape or attempted rape.

A victimization survey was used for collecting data. Based on our so far knowledge and research, a victimization survey presents one of the best and most often used techniques for collecting data on under-reported forms of victimization. Since sexual violence in general, and sexual violence at universities in particular is a form of violence with a high dark figure (low reporting rate), we assumed that this methodological approach would contribute to getting data on the prevalence, structure, and characteristics of victimization by sexual violence at universities. This technique also enables getting information on differences in victimization risks, readiness of victims to report victimization, reasons for not reporting, satisfaction with response/assistance, etc., which proved to be relevant for developing further activities (evidence-based intervention).

The data was collected *online*, using Survey Monkey platform, in the period from March 5th to May 10th, 2021. The survey was anonymous, and the data was collected based on the informed consent.

The survey was conducted on a convenient stratified sample, which consisted from 1597 student respondents from 22 faculties from five state and one private university in Serbia. The sample consisted from 1293 (81%) female and 304 (19%) male students. There were 789 (49.4%) third- and 808 (50.6%) fourth-year undergraduate students. The sample structure according to the field of science was as follows: Social Sciences and Humanities – 1166 (73%), Medical Sciences – 200 (12.5%), Technical and Technological Sciences – 158 (9.9%), and Sciences and Mathematics – 73 (4.6).

Main survey findings

A total of 271 students (17.0%) answered that they were exposed to sexual violence at the faculty: 242 (89.3%) female and 29 (10.7%) male students. Out of that number, 85 students (31.4%) experienced sexual violence during the year preceding the survey. When it comes to the forms of sexual violence, the results are similar to the research conducted worldwide. Based on the students' answers, the most frequent forms of sexual violence are verbal (75.3%) and non-verbal sexual harassment (35%) and sexual harassment with the physical contact (30%). This is followed by sexual harassment with the use of modern technologies (18.8%), which in the year preceding the survey, apparently in connection with the Covid-19 pandemic, took precedence over sexual harassment with the physical contact. The least frequent forms of sexual violence are quid pro quo (sexual blackmail) (3%), and rape or attempted rape (1.8%). In addition to this, a total of 441 students (27.6%) have indirect knowledge about sexual violence against their student colleagues: 364 (82.5%) female and 77 (17.5%) male students. Therefore, the data suggests that sexual violence against students is present at the faculties in Serbia, but there are many grounds to believe that the data on the scope of sexual violence at the faculties are in fact an indicator of a much more widespread phenomenon.

Firstly, the survey sample is relatively small and not representative, and previous research conducted worldwide suggest that the sample size significantly impacts the data on prevalence. Secondly, as other forms of sexual violence, sexual violence at the faculties is rarely reported, not only to the state agencies, but also in anonymous surveys as the one conducted by the Victimology Society of Serbia. Thirdly, in case when sexual violence at the faculty is committed by employees (teaching or non-teaching staff), the power imbalance is an additional factor that aggravates the position of the victim, and her/his willingness to report and speak about victimization experience. Namely, the fear of negative consequences on the academic achievement and that they will be blamed, as well as the lack of transparent and effective protection mechanisms, are great obstacles for the victim and, unfortunately, strong support for perpetrators to continue with violent behavior. Finally, the data on a larger number of students who answered that they know other students who experienced sexual violence at the faculty, which is particularly visible when it comes to the most severe forms (sexual blackmail and rape), as well as the fact that part of the student respondents were not ready to answer that

they had been personally exposed to sexual victimization confirm that sexual violence against students at the faculties is even more widespread.

An important indicator of the prevalence, but also of the seriousness of sexual violence at the faculties in Serbia is the fact that these are rarely isolated incidents: the highest number of students experienced sexual violence more than once, suffering numerous psychological, social and economic consequences. The number of victimizations is particularly high for verbal sexual harassment (78.7%). High share of re-victimization is evident for non-verbal (63.9%) and sexual harassment with physical contact (55.4%). Quid pro quo is most often committed only once.

For all forms of sexual violence, except for quid pro quo, students represent most of the perpetrators. Students are most frequent perpetrators of sexual harassment with the use of modern technologies (73.9%) and sexual harassment with physical contact (67.1%). The share of teaching staff is the highest in case of verbal (42.5%) and non-verbal sexual harassment (31%), and quid pro quo (30%). Non-teaching staff has been pointed out as perpetrators the least, but their share is not negligible: 50% of perpetrators of quid pro quo, 11.5% of non-verbal and 8.2% of verbal sexual harassment. Nevertheless, at several faculties the number of teaching staff as perpetrators was the same or similar as the number of students as perpetrators, while at one faculty more than two thirds of perpetrators were from the non-teaching staff.

The survey confirmed the findings of previous research conducted worldwide, which showed that female gender and sexual orientation different from heterosexual are personal characteristics that significantly contribute to higher risk for students to be exposed to sexual violence at the faculty. Similar to previous research, but with a slightly different way of manifestation, socio-economic factors have been identified as risk factors, too. Particularly relevant are the influence of unstable financial situation, self-financing of studies and separation from the primary family. Significant correlation was also determined between victimization by sexual violence and (frequent) consumption of alcohol and psychoactive substances. The research also confirmed the findings of previous research that students are at the highest risk of sexual violence at the beginning of their studies, i.e. in the first and second year. Finally, research results also point to disability as a possible factor that increases possibilities for a student to be exposed to sexual violence at the faculty.

An important finding refers to the fact that students tried in different ways to prevent further victimization. We particularly emphasize keeping the door from the cabinet or office open as a preventive measure that

would be good to be envisaged as mandatory at universities in Serbia, as is already the case in many other countries. Also, the students mentioned the conversation with the perpetrator as an activity they undertook in order to prevent further violence, which can also be one of the prescribed measures that in some cases can be effective.

Unfortunately, some ways to prevent re-victimization that students undertook, such as changing phone number and social media profiles, or dropping out of the faculty, although effective, basically led to deepening the consequences of sexual violence. Therefore, timely support should prevent students from being able to use such ways to prevent re-victimization. An important fact is that sexual violence against students often happens in the presence of a third party, which opens the floor for those people to react and support the victim, and, consequently, stop further violence. Therefore, it is advisable to work on finding ways to encourage third parties to respond when witnessing sexual violence.

In the aftermath of sexual victimization, most students needed to talk to someone and get information of various kinds, while, on the other hand, they rarely stated the need for professional assistance. Similar to the results of previous research, the survey findings suggested that students rarely turn for help, and even when they do, they usually turn to someone outside of the faculty. Although they usually explain that by saying that they did not think that what happened was serious and because they thought they could solve it themselves, the respondents often answered that they did not believe they would get help and that they were ashamed.

The survey results suggested that informing and training students and university staff in order to recognize, prevent and suppress sexual violence is rare. The research also pointed out the existence of stereotypes and prejudices related to sexual violence, and insufficient and unequal opportunities for students, especially students from non-social science faculties, to acquire knowledge on sexual violence through regular classes. In addition, at the faculties where the topic of sexual violence is included in the curricula, it is not always covered within the compulsory courses or in a way that really raises students' awareness about its nature and consequences. This can also contribute to insufficient recognition of sexual violence and not seeking assistance in case of victimization.

Student respondents gave a number of proposals related to the prevention of sexual violence at the faculties, its reporting and victim support and protection. What the respondents recognized as the basis for prevention and intervention in cases of sexual violence is establishment

of a normative framework, which regulates the behavior of students and university staff, prohibits sexual violence and foresees the procedure in case of sexual victimization. When it comes to the prevention, students' proposals refer to awareness raising and education on sexual violence (of students, teaching and non-teaching staff), inclusion of the topic of sexual violence in the faculty curricula, establishment of a safe environment and changing overall climate at the faculties, which needs to be more supportive towards students and to promote zero tolerance on sexual and other forms of gender-related violence. When it comes to protection and support, it is important to stress that respondents recognized the need for a service/team/body/board at the faculty (and/or the university level) that should work into three directions: victim support, accepting and dealing with complaints for sexual violence, and working on prevention, informing, and raising awareness about sexual violence of students, teaching and non-teaching staff. As for the reporting and sanctioning, respondents' proposals refer to the possibility of anonymous reports of sexual violence, defining sanctions for perpetrators, both students and the staff, providing for the possibility to reporting sexual violence at the faculty and outside of it, and to advocate for more severe sanctions for perpetrators.

Recommendations

In the final part of the book we bring recommendations for preventing and combating sexual violence at the faculties in Serbia. Recommendations were developed based on the survey results. In addition, while drafting recommendations, we consulted experiences and examples of good practice from Serbia and other countries, as well as the proposals of students, teaching and non-teaching staff that passed the training on building capacity of university staff and students for proper first response to sexual violence, which was organized at six faculties in Serbia.

Recommendations for preventing and combating sexual violence at the faculties are divided into five groups: 1. Establishment and continuous improvement of the normative and institutional framework for the prevention and suppression of sexual violence at faculties; 2. Measures for the prevention of sexual violence at the faculty (including raising awareness of students and employees at the faculty about sexual violence, informing students and employees about the normative and institutional framework for preventing and combating sexual violence, educating

students and employees about sexual violence, and creating a safe environment at the faculty); 3. Providing support and protection to students and employees from sexual violence at the faculty; 4. Reporting sexual violence; and 5. Monitoring implementation of measures to prevent and combat sexual violence and their effectiveness in protecting victims.

Uvod

U ovoj knjizi izloženi su rezultati istraživanja seksualnog nasilja nad studentima¹ na fakultetima u Srbiji, koje je Viktimološko društvo Srbije sprovelo tokom 2021. godine.

Istraživanje je sprovedeno u okviru šireg projekta *Seksualno nasilje na univerzitetima u Srbiji: Podizanje svesti i razvijanje inovativnih mehanizama za podršku žrtvama*, (2020-2022).² Projekat je imao za cilj da se, polazeći od rezultata istraživanja, utiče na podizanje svesti i unapređenje prevencije i zaštite žrtava seksualnog nasilja na fakultetima u Srbiji (na dokazima zasnovane promene u praksi, eng. *evidence-based policy change*). Projekat je tako predstavljao spoj teorije i prakse, i dobar primer teorije promene (Reinholz, Andrews, 2020).³

U skladu sa time, projekat se sastojao iz dva dela: istraživanje (teorijsko i empirijsko) i intervencija. Intervencija je obuhvatila tri grupe

- 1 U daljem tekstu će se imenica student u množini („studenti“) koristiti da označi studentsku populaciju oba pola. Na mestima na kojima se iznose nalazi istraživanja sprovedenih u svetu, a potom i istraživanja koje je sprovelo Viktimološko društvo Srbije a koji se tiču osoba ženskog, odnosno muškog pola, korišće se odgovarajući gramatički rod imenice student.
- 2 Više o projektu videti na internet stranici Viktimološkog društva Srbije http://www.vds.rs/Projekat_SeksualnoNasiljeNaUniverzitetimaUSrbiji.htm. Za sprovođenje ovog projekta Viktimološko društvo Srbije-VDS je dobilo nagradu za inovacije u prevenciji i odgovoru na rodno zasnovano nasilje, koju dodeljuju Inicijativa za istraživanje seksualnog nasilja i Svetska banka. Za više informacija o nagradi i organizacijama koje su dobile nagradu 2020. godine videti na internet stranici Inicijative za istraživanje seksualnog nasilja (Sexual Violence Research Initiative – SVRI): <https://www.svri.org/what-we-do/research-support/svri-grants/svri-grant-2020>
- 3 Teorija promene, koja se često naziva i teorija akcije, put promene ili logički model, predstavlja pristup, model ili metod koji podrazumeva niz strategija i aktivnosti usmerenih ka postizanju određene društvene promene. U ovom pristupu se polazi od mapiranja stanja, problema ili nedostatka, odnosno razumevanja konkretnog konteksta (kroz teorijsko i/ili empirijsko istraživanje). Potom se na istraživanju zasnovanim dokazima definišu potrebne promene/unapređenja (na primer, prakse, politika, institucionalnog okvira i slično), odnosno definišu se željeni ishodi, koji mogu da budu kratkoročni, srednjoročni i dugoročni. Zatim se osmišljavaju aktivnosti usmerene na postizanje tako postavljenih ciljeva, odnosno ishoda (akcija/intervencija), što treba da dovede do konkretne društvene promene (Reinholz, Andrews, 2020).

aktivnosti: jačanje kapaciteta studenata i zaposlenih za prepoznavanje seksualnog nasilja i adekvatno prvo reagovanje na njega, kroz obuke koje su realizovane na šest fakulteta⁴ u periodu februar-april 2022. godine; koncipiranje predloga mehanizama i procedura za pravilno prepoznavanje i adekvatnu podršku žrtvama seksualnog nasilja, i zalaganje za njihovo usvajanje i pravilnu primenu u praksi; uspostavljanje saradnje između fakulteta i službi za žrtve kako bi se unapredila podrška i osiguralo upućivanje žrtava na službe za podršku u zajednici. Projekat u celini i, posebno, deo koji se odnosio na jačanje kapaciteta za prvo reagovanje na seksualno nasilje na fakultetima, u dobroj meri je inspirisan znanjem i iskustvima koje smo stekle na međunarodnom projektu *Univerzitetska podrška žrtvama seksualnog nasilja: Trening za održive studentske službe* (2016-2018), čiji je nosilac bio Univerzitet Brunel iz Velike Britanije.⁵

Pored Uvoda, knjiga se sastoji iz devet poglavlja. U prvom poglavlju su izloženi rezultati prethodnih istraživanja sprovedenih u svetu i Srbiji. U drugom delu je dat detaljan opis metodologije empirijskog istraživanja koje je sproveo Viktimološko društvo Srbije. Nakon toga su izloženi i interpretirani nalazi empirijskog istraživanja, i to u okviru sledećih poglavlja: Rasprostranjenost i struktura seksualnog nasilja na fakultetima; Karakteristike seksualnog nasilja nad studentima; Faktori koji utiču na izloženost studenata seksualnom nasilju na fakultetu; Stavovi studenata o seksualnom nasilju i seksualnosti i mogućnosti za sticanje znanja o seksualnom nasilju na fakultetu; Mehanizmi zaštite od seksualnog nasilja na fakultetu i Predlozi studenata vezani za sprečavanje seksualnog nasilja, podršku i zaštitu žrtava, i prijavljivanje i sankcionisanje izvršilaca. Poslednje poglavlje posvećeno je zaključcima i preporukama.

Uvod i prvo poglavlje, u kome je dat pregled dosadašnjih istraživanja u svetu i Srbiji, su autorke napisale zajedno. Preporuke koje su iznete u

4 Obuka je organizovana na sledećim fakultetima: Fakultet dramskih umetnosti (Univerzitet umetnosti u Beogradu), Fakultet političkih nauka i Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (Univerzitet u Beogradu), Filozofski fakultet (Univerzitet u Novom Sadu), Filozofski fakultet i Medicinski fakultet (Univerzitet u Nišu). Obuku je prošlo 137 osoba: 70 studenata, 50 nastavnika i 17 osoba koje su iz reda nenastavnog osoblja.

5 Ciljevi ovog projekta su bili sledeći: dolaženje do saznanja o primeni mera protiv seksualnog nasilja na univerzitetima (putem istraživanja i analize primera dobre prakse); kreiranje nacionalnih i međunarodnih mreža stručnjaka, specijalizovanih službi, studentskih udruženja i univerzitetskih radnika, sa ciljem sticanja i razmene znanja; realizovanje inovativnog treninga „za prvi odgovor” na seksualno nasilje sa ciljem da se univerzitetsko osoblje obuči da pride žrtvama na senzitivnan način i uputi ih na adekvatne službe za podršku (Nikolić-Ristanović, Čopić, 2017). Viktimološko društvo Srbije je imalo status pridruženog člana na ovom projektu, a na njemu su bile angažovane Jasmina Nikolić i Vesna Nikolić-Ristanović.

poslednjem poglavlju autorke su koncipirale zajedno sa Jasminom Nikolić, direktorkom Viktimološkog društva Srbije. Vesna je napisala poglavlja u kojima se iznose nalazi istraživanja vezani za rasprostranjenost i strukturu seksualnog nasilja na fakultetima i karakteristike seksualnog nasilja nad studentima, kao i zaključak. Sanja je napisala deo o metodologiji istraživanja, kao i sledeća poglavlja: Faktori koji utiču na izloženost studenata seksualnom nasilju na fakultetu; Stavovi studenata o seksualnom nasilju i seksualnosti i mogućnosti za sticanje znanja o seksualnom nasilju na fakultetu; Mehanizmi zaštite od seksualnog nasilja na fakultetu i Predlozi studenata vezani za sprečavanje seksualnog nasilja, podršku i zaštitu žrtava, i prijavljivanje i sankcionisanje izvršilaca.

U radu na prikupljanju i pripremi rezultata prethodnih istraživanja za analizu pomagali su nam dr Bejan Šaćiri i Milica Luković Radaković, kojima se ovim putem zahvaljujemo. Uz to, Miličina pomoć je bila dragocena tokom prikupljanja podataka i njihove kvantitativne i kvalitativne obrade.

Zahvaljujemo se dekanima fakulteta uključenih u istraživanje na podršci koju su nam dali i na spremnosti da studente svojih fakulteta pozovu da se uključe u istraživanje. Takođe, želimo da se zahvalimo na pomoći koleginicama i kolegama sa fakulteta, koji su kao kontakt osobe imali ključnu ulogu u informisanju studenata i njihovom motivisanju za učešće u istraživanju. Njihova imena su navedena na kraju Uvoda.

Empirijsko istraživanje ne bi bilo moguće bez prihvatanja studenata da u njemu učestvuju na čemu im se najsrdačnije zahvaljujemo.

Zahvaljujemo se i recenzentkinjama knjige, našim dragim koleginicama i prijateljicama prof. dr Slobodanki Konstantinović-Vilić, redovnoj profesorki Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu u penziji i dr Maji Mamluli, koordinatorki organizacije „Ženska soba“ iz Zagreba, na svim korisnim sugestijama i savetima kako bi ova knjiga bila kvalitetnija.

Najзад, ali ne kao manje važno, zahvaljujemo se Inicijativi za istraživanje seksualnog nasilja i Svetskoj banci, što su prepoznali važnost ove teme i dodelili nagradu Viktimološkom društvu Srbije koja je omogućila realizaciju istraživanja i projekta u celini.

Kontakt osobe

Prof. dr Slobodan Savić (Medicinski fakultet, Univerzitet u Beogradu), prof. dr Lidija Moskovljević i prof. dr Sandra Radenović (Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Univerzitet u Beogradu), prof. dr Vesna Miletić Stepanović (Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu), prof. dr Slađana Jovanović (Pravni fakultet, Univerzitet Union); doc. dr Anita Bur-

gund Isakov (Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu), doc. dr Nikola Petrović (Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu), mr Ljiljana Stevković (Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu), Aleksandra Avramović (šefica kabineta dekana, Fakultet dramskih umetnosti, Univerzitet umetnosti u Beogradu); Nikola Jokić (student prodekan, Mašinski fakultet, Univerzitet u Beogradu), prof. dr Snežana Nestić (Fakultet inženjerskih nauka, Univerzitet u Kragujevcu), doc. dr Veljko Turanjanin (Pravni fakultet, Univerzitet u Kragujevcu), doc. dr Tamara Stojanović Đorđević (Filološko-umetnički fakultet, Univerzitet u Kragujevcu), prof. dr Dušica Miladinović Stefanović (Pravni fakultet, Univerzitet u Nišu), doc. dr Ivana Janković (Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu), Dragana Randelović (rukovoditeljka pravnih, kadrovskih i administrativnih poslova, Elektronski fakultet, Univerzitet u Nišu), Hristina Jovanović (studentkinja doktorskih studija, Medicinski fakultet, Univerzitet u Nišu), Tijana Milošević (šefica kabineta dekana, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Univerzitet u Nišu), prof. dr Nađežda Ljubojev (Tehnički fakultet u Zrenjaninu, Univerzitet u Novom Sadu), prof. dr Boris Popov, prof. dr Ana Pajvančić Cizelj, doc. dr Smiljana Milinkov, Vanja Fekić, pravna služba (Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu), doc. dr Tatjana Skakavac (Fakultet za pravne i poslovne studije „dr Lazar Vrkatić“, Univerzitet Union, Novi Sad); doc.dr Radosav Radosavkić (Medicinski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu), Tamara Zličić (studentkinja prodekanka, Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Univerzitet u Novom Sadu).

Pregled rezultata dosadašnjih istraživanja seksualnog nasilja nad studentima na fakultetima u svetu i Srbiji

Uvod

Na osnovu pregleda dosadašnjih istraživanja seksualnog nasilja nad studentima na fakultetima u svetu, u ovom poglavlju su opisani i analizirani njihovi ključni nalazi, koji su ujedno predstavljali i polaznu osnovu za razvoj metodologije empirijskog istraživanja koje je sprovedeno u Srbiji tokom 2021. godine od strane Viktimološkog društva Srbije.⁶

Analizi je prethodilo pretraživanje postojećih baza i prikupljanje relevantnih radova, u štampanom i elektronskom obliku, na srpskom i engleskom jeziku. Relevantnim radovima smatrani su radovi u kojima su izneti nalazi originalnih empirijskih istraživanja i/ili pregled prethodno sprovedenih empirijskih istraživanja seksualnog nasilja nad studentima na fakultetima u svetu i Srbiji. Za analizu je izabrano 38 radova koji su bili dostupni u integralnom obliku (elektronskom ili štampanom).

U cilju sistematizacije podataka iz odabranih radova i njihove pripreme za analizu, napravljen je upitnik. Upitnik je sadržao pitanja vezana za sledeće podatke: vrsta istraživanja koje je u radu prikazano (originalno istraživanje i/ili pregled prethodno sprovedenih istraživanja), metodologija istraživanja (predmet i cilj istraživanja, operacionalizacija definicije seksualnog nasilja, metod, uzorak, tehnika prikupljanja podataka, postupak prikupljanja podataka, vremenski i prostorni okvir istraživanja), glavni nalazi istraživanja (vezani za raspostranjenost i oblike seksualnog nasilja nad studentima, faktore koji utiču na izloženost studenata seksualnom nasilju, posledice seksualnog nasilja, obraćanje za pomoć na i van fakulteta, predlozi i preporuke za suzbijanje seksualnog nasilja na fakultetima i poboljšanje položaja žrtava, i to kako predlozi samih ispitanika, tako i predlozi i

⁶ Ovo poglavlje se u jednom delu oslanja na rad Čopić, S., Luković Radaković, M. (2021) Seksualno nasilje nad studentima na fakultetima: Pregled rezultata dosadašnjih istraživanja, Temida, vol. 24, br. 3, str. 279-302.

preporuke proistekli iz istraživanja), način motivacije studenata za učešće u istraživanju, etička pitanja i bezbednost ispitanika i naučene lekcije.

Rasprostranjenost seksualnog nasilja

Na osnovu pregleda istraživanja koja su sprovedena u svetu u periodu od 1966. do 2017. godine, Bondestam i Lundqvist su utvrdili da se razlike u prevalenci seksualnog nasilja na fakultetima kreću od 2% do 93% (Bondestam, Lundqvist, 2020). Međutim, kao što će se videti iz pregleda istraživanja u različitim delovima sveta, ovako velike razlike u dobijenim podacima više odražavaju razlike u primenjenoj metodologiji nego stvarne razlike u rasprostranjenosti seksualnog nasilja na fakultetima. Relevantna istraživanja ukazuju na prisustvo seksualnog nasilja nad studentima na fakultetima u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) (DeSouza, Fansler, 2003; Huerta i dr., 2006), pri čemu se stopa prevalencije kreće od 15% do 78% (Ogbonnaya, L. U., Ogbonnaya, C. E., Emma-Echiegu, 2011). Podaci jednog istraživanja sprovedenog 1997. godine je pokazalo da se jedna od pet žena i jedan od 16 muškaraca u SAD suočavaju sa seksualnim nasiljem tokom studiranja (Fisher, Cullen, Turner, 2000). Razlike u stopi prevalencije zavise od načina na koji se dolazilo do podataka, kao i od vremenskog perioda na koji se odnosilo istraživanje. Takođe, razlike u stopi prevalencije mogu se objasniti i činjenicom da su uzorci u istraživanjima varirali od veoma velikih nacionalnih uzoraka do malih izolovanih uzoraka pojedinih univerziteta ili fakulteta (Ogbonnaya, L.U., Ogbonnaya, C.E., Emma-Echiegu, 2011). Kada je u pitanju sajber viktimizacija među studentima u SAD, koja uključuje i seksualno nasilje, stopa prevalencije se kreće se od 10 do 55,3% (Kraft, Wang, 2010; Wensley, Campbell, 2012; Faucher i dr., 2014; Cunningham i dr., 2015; Whittaker, Kowalski, 2015 prema Mishna i dr., 2018). Takođe, longitudinalno istraživanje sprovedeno u periodu 2008-2011. na uzorku od 795 studenata u SAD pokazalo je da je 30% njih prijavilo da su učestvovali u najmanje jednom činu seksualnog nasilja na fakultetu tokom perioda koje je obuhvatilo istraživanje (Thompson, Swartout, Koss, 2013).

Istraživanja koja su sprovedena u Africi i Aziji daju sličnu sliku o rasprostranjenosti seksualnog nasilja na fakultetima kao i podaci koji su dobijeni u SAD. Naime, stopa prevalencije seksualnog nasilja u istraživanjima sprovedenim u Africi kreće se od 5,7% do 69%. Primera radi, u istraživanju seksualnog nasilja sprovedenom na univerzitetu u Malaviju prevalenca je bila 67%, u Ugandi 33,1%, dok se u Etiopiji u nekoliko

istraživanja prevalenca kretala od 28,1% do 45,4% (prema Ogbonnaya, L.U., Ogbonnaya, C.E., Emma-Echiegu, 2011). Za razliku od ovih istraživanja, u kojima su studenti pitani za iskustvo seksualnog nasilja tokom celog perioda studiranja, u istraživanju koje je sprovedeno 2012. godine na Univerzitetu u Gani, gde je ispitivana izloženost seksualnom nasilju studenata u toku jedne godine, stopa prevalencije iznosila je 5,7% (Norman, Aikins, Binka, 2013). Ovi rezultati ukazuju na još jedan oblik uticaja primenjene metodologije na dobijene podatke o rasprostranjenosti: stopa prevalencije se povećava sa dužinom perioda za koji se prikupljaju podaci.

Kada je reč o istraživanjima rasprostranjenosti seksualnog nasilja na univerzitetima u Aziji, istraživanje sprovedeno 2011. godine na univerzitetu u Hong Kongu, na uzorku od 5902 studenta, pokazalo je da je polovina ispitanih studenata bila izložena nekom obliku seksualnog nasilja (Luk-Fong i dr., 2013). U istraživanju seksualnog nasilja među studentima u Libanu, dobijen je podatak da je 18% njih bilo žrtva nekog oblika seksualnog nasilja (Lunch prema Joseph, 2015). Sa druge strane, u istraživanju seksualnog nasilja koje je sprovedeno 1999. godine na fakultetima u Mumbaju (Indija), 39% studenata je navelo da je bilo izloženo nekom obliku seksualnog nasilja (Bajpai, 1999).

Kada je u pitanju Australija, istraživanje koje je sprovedla Nacionalna unija studenata pokazuje da jedna od deset devojaka doživi neki oblik seksualnog nasilja tokom studiranja (Mackintosh prema Joseph, 2015). Takođe, podaci koji su dobijeni istraživanjem sprovedenim na uzorku od 30000 studenata sa 39 australijskih univerziteta, pokazali su da je tokom 2016. godine 51% studenata doživelo barem jedan incident seksualnog uznemiravanja, pri čemu je 26% studenata bilo seksualno uznemiravano na fakultetu. Takođe, 6,9% studenata je tokom 2015. i 2016. godine doživelo barem jedan incident seksualnog zlostavljanja, pri čemu je 1,6% studenata doživelo seksualno zlostavljanje na fakultetu (Australian Human Rights Commission, 2016).

Istraživanja koja su sprovedena u Evropi ukazuju na visoke stope prevalencije seksualnog nasilja na fakultetima. Tako, na primer, rezultati prve nacionalne studije prevalencije seksualnog nasilja na univerzitetima u Velikoj Britaniji, sprovedene 2010. godine od strane Nacionalne unije studenata (NUS), pokazuju da je 1 od 7 studentkinja doživela ozbiljan fizički ili seksualni napad tokom studija, dok je 68% studentkinja doživelo ponašanja koja predstavljaju seksualno uznemiravanje (Allred, Phipps, 2018). Tokom 2014. godine Nacionalna unija studenata sprovedla je drugo istraživanje koje je pokazalo da je četvrtina studenata doživela neželjene seksualne predloge, trećina je iskusila direktnu komunikaciju sa seksual-

nom konotacijom ili drugi oblik verbalnog seksualnog uznemiravanja, a dve trećine studenata je čulo šale vezane za silovanje u kampusu (Alldred, Phipps, 2018). Istraživanje o slobodi informacija koje je 2017. godine u Ujedinjenom Kraljevstvu sproveo dnevni list *The Guardian*, a koje je uključilo 120 univerziteta, otkrilo je skoro 300 navoda o seksualnom uznemiravanju studenata od 2011. godine, za šta je konstatovano da je u pitanju „vrh ledenog brega“ (Batti i dr., 2017 prema Alldred, Phipps, 2018).

Nalazi dobijeni istraživanjem sprovedenim tokom 2010-2011. godine u okviru evropskog projekta „Rodno zasnovano nasilje, proganjanje i strah od kriminala“, u koji je bilo uključeno 21516 studenata sa univerziteta u Italiji, Nemačkoj, Poljskoj, Španiji i Velikoj Britaniji, pokazuju da je najmanje jedan incident seksualnog uznemiravanja tokom studiranja doživelo 68,6% studenata u Velikoj Britaniji, 68% studenata u Nemačkoj, 65,8% studenata u Poljskoj, 54,2% studenata u Španiji i 47% studenata u Italiji. Takođe, istraživanje je pokazalo da je najmanje jedan neželjeni seksualni čin (silovanje, pokušaj silovanja ili prisila na drugi seksualni čin) tokom studiranja doživelo 47,3% studenata u Poljskoj, 36,7% studenata u Španiji, 33,6% studenata u Velikoj Britaniji, 30,2% studenata u Italiji i 29,9% studenata u Nemačkoj (Feltus i dr., 2012).

U istraživanju sprovedenom 2018. godine na univerzitetima u Norveškoj, 16,7% studenata navelo je da je tokom studiranja bilo seksualno uznemiravano u godini koja je prethodila istraživanju, a silovanje i pokušaj silovanja prijavilo je 3,4% studenata (Sivertsen i dr., 2019). Rezultati istraživanja sprovedenog 2011. godine na fakultetima u Turskoj, pokazuju da je 20,8% zdravstvenih radnika i 10,1% studenata medicine, bilo izloženo seksualnom nasilju tokom jednog perioda svog školovanja/rada (Bayram, Dinc, 2012). U Holandiji se, prema istraživanju sprovedenom 2008. godine, prevalenca seksualnog nasilja nad studentima medicine kretala od 18% do 60% (Rademakers i dr., 2008).

U Srbiji su istraživanja seksualnog nasilja na fakultetima retka. Rezultati istraživanja koje je sprovedeno na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu 2014. godine, pokazuju da je lično iskustvo seksualnog nasilja doživelo 23,1% studenata, dok je 27,9% ispitanika upoznato sa iskustvom viktimizacije seksualnim nasiljem drugih studenata (Dimitrijević, Mladenović, 2017). U drugom istraživanju, koje je 2018. godine sproveo Autonomni ženski centar, poduzorak studenata upitan je da li su ikada bili u situaciji da u njihovom prisustvu zaposleni na fakultetu pričaju seksualne šale, gledaju ih na način da im je neprijatno ili skreću razgovor o studiranju na seksualne teme. Rezultati

istraživanja pokazuju da je 30% studenata odgovorilo da su bili u navedenim situacijama (Autonomni ženski centar, 2018).

Oblici seksualnog nasilja

Seksualno nasilje je opšti naziv za brojne oblike seksualnog ponašanja za koje je karakteristično da se odvijaju bez pristanka, odnosno iznuđeni su primenom sile i/ili pretnje. Istraživanja seksualnog nasilja na fakultetima i univerzitetima širom sveta ukazuju da su studenti izloženi različitim seksualnim ponašanjima, koja uključuju: seksualno uznemiravanje, seksualno ucenjivanje, prisilne seksualne radnje, pokušaj silovanja i silovanje (Alldred, Phipps, 2018).

Kada je reč o istraživanjima seksualnog nasilja i njegovim oblicima na univerzitetima u SAD, rezultati pokazuju da seksualno nasilje uključuje različita ponašanja, od seksualnog uznemiravanja do seksualne prinude i ucene (DeSouza, Fansler, 2003; Kearney, Gilbert, 2012). Istraživanje sprovedeno na jednom univerzitetu na severozapadu SAD, pokazalo je da su studentkinje, koje su u godini koja je prethodila istraživanju bile izložene barem jednom incidentu seksualnog uznemiravanja, najčešće bile izložene uznemiravanju putem seksističkih, ponižavajućih i mizoginih poruka i stavova, a potom neželjenoj seksualnoj pažnji (neželjenom dodirivanju i upornim, neželjenim pozivima/zahtevima da se izađe na sastanak ili stupi u seksualni odnos), dok su najređe bile izložene seksualnom ucenjivanju (Huerta i dr., 2006).

Podaci istraživanja sprovedenog na Univerzitetu Columbia i Barnard College u Njujorku, koje se bavilo slučajevima seksualnog nasilja putem fizičkog kontakta (seksualno dodirivanje, pokušaj silovanja i silovanje), pokazuju da je najrasprostranjenije bilo seksualno dodirivanje, koje je doživelo 38% ispitanika, dok je 12% studenata doživelo pokušaj silovanja ili silovanje.

Seksualna viktimizacija upotrebom savremenih tehnologija je takođe prisutna na fakultetima i univerzitetima (Faucher i dr., 2014). Podaci iz istraživanja sprovedenog u studentskom kampusu u Kanadi na uzorku od 5004 studenata, koje je imalo za cilj da ispita sajber viktimizaciju, ukazuju na postojanje *online* viktimizacije, koja uključuje seksualno nasilje- (Mishna i dr., 2018). Ova studija je otkrila da je jedna četvrtina ispitanika doživela da se njena/njegova fotografija ili video poruka deli bez njihove dozvole, a 28% njih je primalo vulgarne poruke sa seksualnom konotacijom, preteće ili zastrašujuće poruke. Više od jedne trećine ispitanika je

izjavilo da poznaje nekoga ko je doživeo seksualno nasilje putem društvenih mreža. Izvršioци su u najvećem broju bili prijatelji (50%), drugi studenti (20%) ili intimni partneri (18%). Do sličnih rezultata došlo se i u istraživanju sprovedenom na Univerzitetu New Hampshire, koje je pokazalo da je većina studenata (58,7%) dobijala putem društvenim mreža poruke, fotografije i video snimke sa pornografskim sadržajem, od strane kolega, nepoznatih osoba ili bivših partnera (Mellins i dr., 2017).

Istraživanja seksualnog nasilja na univerzitetima u Africi pokazala su da je seksualno nasilje uočljivo u širokom kontinuumu, od verbalnog i neverbalnog uznemiravanja i seksualnog ucenjivanja do seksualnog uznemiravanja fizičkim kontaktom. Rezultati istraživanja sprovedenog na Univerzitetu u Zimbabveu, pokazali su da je najviše, odnosno 46% studenata, bilo izloženo verbalnom uznemiravanju u vidu uvredljivih komentara, nepristojnih šala i poruka. Seksističkim materijalima (fotografije, video poruke) bilo je izloženo 30% studenata. Seksualno uznemiravanje fizičkim kontaktom, neželjeno milovanje i dodirivanje po kosi doživelo je 29% studenata. Seksualno ucenjivanje, u smislu dobijanja boljih ocena za pružene seksualne usluge, doživelo je 15% studenata, dok je 22% studenata dobilo pretnje, lošije ocene i lošiji tretman zbog odbijanja da pruže seksualne usluge (Dhlomo i dr., 2012). Za razliku od ovog istraživanja, istraživanje koje je sprovedeno na Univerzitetu u Gani, pokazalo je da su studenti u najvećoj meri izloženi seksualnom ucenjivanju u vidu ponude pomoći ako stupe u seksualni odnos, pri čemu su tome više bile izložene studentkinje. Muški ispitanici su daleko ređe navodili da su bili izloženi neželjenim seksualnim komentarima i/ili šalama, a zanimljiv je podatak da je više mladića nego devojaka bilo izloženo ponašanjima kao što su seksualno provokativni pogledi i neželjeni fizički kontakt (Norman, Aikins, Binka, 2013). Rezultati drugih istraživanja sprovedenih u Africi, takođe ukazuju na seksualno ucenjivanje kao veoma raširen oblik seksualnog nasilja koje vrše profesori nad studentima, gde učinilac koristi svoj položaj i uticaj kako bi prisilio studente na seksualni čin (Taiwo, Omole, C.O., Omole, O. E., 2014). Da je silovanje prisutno kao oblik seksualnog nasilja na fakultetima i univerzitetima u Africi, svedoče rezultati istraživanja sprovedenog u provinciji Limpopo u okviru studentskog kampusa koji okuplja studente iz Nigerije, Zimbabvea i Svazilenda: 1,3% mladića i 2,7% devojaka izjavilo je da su lično doživeli silovanje, a 87,8% mladića i 93% devojaka je znalo za nekoga na fakultetu ko je bio žrtva silovanja (Oni, Tshitangano, Akinsola, 2019). Takođe, ovo istraživanje je pokazalo da nema značajne razlike između mladića i devojaka kada su u pitanju

oblici seksualnog uznemiravanja, tj. da su oni u podjednakoj meri izloženi kako verbalnom, tako i neverbalnom seksualnom uznemiravanju.

Rezultati istraživanja sprovedenih na azijskim fakultetima takođe pokazuju da su studenti izloženi različitim oblicima seksualnog nasilja, od verbanog uznemiravanja, dodirivanja, pa sve do prisilnog seksualnog odnosa. Istraživanje sprovedeno među studentskom populacijom u Mumbaiju (Indija) pokazuje da su studentkinje najviše izložene neprimerenim, lascivnim komentarima i dobacivanjima (Bajpai, 1999).

Istraživanje sprovedeno u Australiji je pokazalo da su najučestaliji oblici seksualnog uznemiravanja kome su izloženi studenti na fakultetima neprimereno zurenje (14%), komentari i šale sa seksualnom konotacijom (11%) i ispitivanje o privatnom životu i komentarisanje fizičkog izgleda (9%), dakle, neverbalno i verbalno seksualno uznemiravanje (Australian Human Rights Commission, 2016).

Što se tiče oblika seksualnog nasilja kojem su izloženi studenti na evropskim univerzitetima i fakultetima, nema značajnijih razlika u odnosu na seksualna ponašanja kojima su izloženi studenti na drugim fakultetima širom sveta. Studija sprovedena među skoro 6000 studenata na Islandu davne 1986.godine, koja je poslužila kao osnov za buduća istraživanja o seksualnom nasilju među studentskom populacijom u Evropi, pokazala je da je jedna četvrtina studentkinja doživela seksualno uznemiravanje u vidu sugestivnih, seksualnih pogleda, dobacivanja i uvreda od strane kolega. Gotovo jedna petina prijavila je da je doživela seksualna zadirkivanja, šale, komentare ili pitanja sa seksualnom konotacijom od strane muških profesora. Neželjeno dodirivanje doživelo je 8% studentkinja iz uzorka. Takođe, rezultati istraživanja su pokazali da su studentkinje češće bile izložene seksualnim pritiscima i ucenama (pozivima na kafu, piće) zarad dobijanja prelaznih ili boljih ocena u odnosu na muške kolege (Reilly i dr., 1986).

Već pominjano istraživanje, koje je obuhvatilo studente sa univerziteta u Nemačkoj, Italiji, Poljskoj, Španiji i Velikoj Britaniji, došlo je do sledećih nalaza: u svim zemljama osim u Velikoj Britaniji, kao najučestaliji oblik seksualnog uznemiravanja navodi se zviždanje i neprimereni/vulgarni komentari: od 29,1% ispitanika u Španiji do 35,2% ispitanika u Italiji. U Velikoj Britaniji se, pak, kao najučestaliji oblik seksualnog uznemiravanja navodi neželjeno dodirivanje i pokušaj ljubljenja (29%), dakle, seksualno uznemiravanje koje podrazumeva fizički kontakt, dok je ovaj ovaj oblik uznemiravanja kao najozbiljniji navelo manje od 10% ispitanika u svakoj od preostale četiri države. Veće razlike među poduzorcima studenata u različitim zemljama zabeležene su i kod sledećih oblika

seksualnog uznemiravanja: neprimereno približavanje i dodirivanje i pričanje neprimerenih šala i obraćanje koje je činilo da se ispitanici oseće da su pod seksualnim pritiskom. Prvi od dva navedena oblika je najprisutniji među studentima u Nemačkoj (18,1%), a najređe su ga navodili studenti u Španiji (5,1%). Sa druge strane, oko 13% studenata iz Italije bilo je izloženo neprimerenim šalama i obraćanju koje je činilo da se oseće da su pod seksualnim pritiskom, dok je ovaj oblik seksualnog uznemiravanja daleko ređe prisutan u ostalim zemljama (Feltes i dr., 2012).

Kada su u pitanju teži oblici seksualnog nasilja, istraživanje je pokazalo da je 31% studenata iz ispitanog uzorka doživelo silovanje tokom studija – najmanje u Italiji (19,2%), a najviše u Španiji (36,4%); 30,2% ispitanika je bilo prisiljeno na intimno dodirivanje, milovanje i maženje – najmanje u Nemačkoj (27%), a najviše u Italiji (46,2%), dok je 16,6% doživelo pokušaj silovanja – najmanje u Italiji (11,5%), a najviše u Velikoj Britaniji (20,9%) (Feltes i dr., 2012).

Rezultati istraživanja sprovedenog među studentima medicine u Holandiji, pokazuju da su studenti, naročito studentkinje, tokom obavljanja prakse, izložene oblicima seksualnog nasilja kao što su: napadna pitanja lične prirode, koje su studentkinje doživljavale kao uvredljiva (da li su udate, imaju li dečka, planiraju li porodicu), lascivni, neprimereni komentari, fizički kontakt (u smislu, štipanja, maženja, zavlacenja ruke ispod uniforme i slično), nepristojno prikazivanje (svlačenje pred studentkinjama) i to u najvećem procentu od strane pacijenata (Rademakers i dr., 2008). Istraživanje seksualnog nasilja sprovedenog među studentskom populacijom u Norveškoj 2018. godine, pokazalo je da su najčešći oblici seksualnog nasilja bili seksualni komentari, dobacivanja na račun izgleda, neželjeno dodirivanje, grljenje ili ljubljenje, dok su silovanje i pokušaj silovanja bili najređi (Sivertsen i dr., 2019).

Da su studenti izloženi različitim oblicima seksualnog nasilja, potvrđuju i rezultati istraživanja sprovedenog u Istanbulu među studentima medicinskog fakulteta. Studenti medicinskog fakulteta Univerziteta u Istanbulu su najviše izloženi neprimerenim, seksualnim, provokativnim pogledima (70%), neželjenim kontaktima (40%), komentarima seksualne prirode (30%), kao i različitim ucenjivanjima seksualne prirode (50%) (Bayram, Dinc, 2012). Takođe, podaci istraživanja sprovedenog na uzorku od 631 studenta Fakulteta umetnosti Univerziteta İnönü u Turskoj, pokazuju da su najčešći oblici seksualnog nasilja sa kojima se studenti suočavaju neprimereno, sugestivno gledanje (60,6%), dodirivanje bez pristanka, (45,4%), dodirivanje u javnom prevozu (30,5%), poruke sa seksualnom konotacijom (26%), stavljanje privatnih fotografija/snimaka na

društvene mreže (55%), kao i ucenjivanje od strane zaposlenih na fakultetu radi dobijanja boljeg statusa (3%) (Durmus, 2013).

Kada su u pitanju oblici seksualnog nasilja kojima su studenti u Srbiji izloženi, rezultati istraživanja koje je sprovedeno na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju u Srbiji Univerziteta u Beogradu, su pokazali da je najzastupljeniji oblik uznemiravanja verbalni kontakt sa seksualnom konotacijom, koji je prisutan u 85,3% slučajeva (Dimitrijević, Mladenović, 2017). Slični rezultati dobijeni su i u istraživanju koje je sproveo Autonomni ženski centar. Istraživanje je pokazalo da je 58,5% ispitanika bilo u situaciji da im se neko obratio neprimerenim nadimkom („devojčice”, „zlato”, „cico”, „mačko”, „lutko” i slično), dok je 53,3% primilo telefonski poziv ili poruku koji su imali seksualnu konotaciju. Kao oblike seksualnog nasilja kojima su bili izloženi, studenti i studenkinje naveli su još i slanje poljubaca i oblizivanje (43,5%), samododirivanje (24,4%), kao i ugrožavanje ličnog prostora seksualnim ponašanjem (dodirivanje, trljanje, unošenje u lice i slično) (34,8%). Uz to, 34% studenata bilo je u situaciji da su u njihovom prisustvu zaposleni na fakultetu pričali seksualne šale ili gledali u njihovo telo na neprijatan i nepristojan način i skretali razgovor o studiranju na seksualne teme, što takođe smatraju seksualnim nasiljem (Autonomni ženski centar, 2018).

Faktori koji utiču na pojavu seksualnog nasilja na fakultetima

Mnogo je faktora koji doprinose pojavi seksualnog nasilja uopšte i posebno seksualnog nasilja na fakultetima. Prisustvo jednog ili više faktora nije uzrok seksualnog nasilja, ali može povećati rizik od seksualnog napada. Istraživanja širom sveta ukazuju na brojne uslove, okolnosti ili karakteristike povezane sa pojedincem ili njegovim okruženjem koji povećavaju verovatnoću da će pojedinac postati žrtva seksualnog nasilja.

Istraživanja seksualnog nasilja na fakultetima u SAD među vodeće faktore koji utiču na pojavu seksualnog nasilja svrstavaju pol, seksualnu orijentaciju, siromaštvo i nizak ekonomski status, kao i korišćenje alkohola i droga (Hill, Silva, 2005; Mellins i dr., 2017).

Pol je na fakultetima u SAD prepoznat kao najistaknutiji faktor povezan sa svakom vrstom seksualnog nasilja (Mellins i dr., 2017; Bhochhibhoya i dr., 2019). Rezultati istraživanja sprovedenog na uzorku od 9616 studenata sa Univerziteta Columbia i Barnard College u Njujorku pokazuju da su žene više nego dvostruko češće od muškaraca prijavile bilo

kakav seksualni napad (28,1% žena naspram 12,5% muškaraca) (Mellins i dr., 2017). Studentkinje su češće bile izložene seksualnom dodirivanju (23,6%) u odnosu na studente (11,0%); takođe, devojke (13,6%) su dvostruko češće bile izložene i silovanju i pokušaju silovanja nego njihove muške kolege (5,2%)(Mellins i dr., 2017). Slična situacija je i u Australiji gde je jedno istraživanje pokazalo da su studentkinje dvostruko češće izložene riziku i od seksualnog uznemiravanja i od seksualnog napada nego studenti muškog pola (Australian Human Rights Commission, 2016).

Takođe, nekoliko studija je pokazalo povezanost seksualne orijentacije i izloženosti seksualnom nasilju (Finn, 2004; Australian Human Rights Commission, 2016; Mellins i dr., 2017). U istraživanju na dva fakulteta u Njujorku (SAD), podaci do kojih se došlo su pokazali da kada su u pitanju studentkinje, one koje su se identifikovale kao biseksualne ili su navele neki drugi seksualni identitet osim heteroseksualnog, homoseksualnog ili biseksualnog - aseksualne, panseksualne, queer - bile su u većem riziku da dožive bilo koji od tri ispitivana oblika seksualnog nasilja (seksualno dodirivanje, pokušaj silovanja ili silovanje) u odnosu na studentkinje koje su se izjasnile da su heteroseksualne orijentacije. Takođe, muški studenti koji su se identifikovali kao homoseksualci češće su doživljavali bilo koji od tri ispitivana oblika seksualnog nasilja u odnosu na svoje muške kolege koji su naveli da su heteroseksualne orijentacije (Mellins i dr., 2017). Slično istraživanju koje je sprovedeno u Njujorku, već pomenuto istraživanje koje je sprovedeno u Australiji je ukazalo na poseban rizik studenata koji se identifikuju kao biseksualci. Naime, dobijeni podaci su pokazali da su studenti koji su se identifikovali kao biseksualci (3,8%) u većem procentu bili seksualno zlostavljani na univerzitetima tokom 2015. ili 2016. godine u odnosu na one koji su se izjasnili kao heteroseksualci (1,5%) ili homoseksualci/lezbejke (1,4%) (Australian Human Rights Commission, 2016).

Nizak socio-ekonomski status i nemogućnost plaćanja osnovnih životnih potrepština su u istraživanju seksualnog nasilja na fakultetima u Njujorku prepoznati kao faktori rizika koji utiču na pojavu seksualnog nasilja kako nad studentkinjama, tako i nad studentima. Studentkinje, koje su često ili uvek imale poteškoće u plaćanju osnovnih potrepština imale su veće šanse za bilo kakav seksualni napad (Mellins i dr., 2017).

Studentski način života, između ostalog, karakterišu zabava i druženja sa prijateljima, što neretko uključuje prekomerno pijenje alkohola i upotrebu droga. Nekoliko studija je pokazalo da je upotreba alkohola i droga među studentima povećala seksualnu aktivnost, što je prouzrokovalo porast seksualnih napada (Messman i dr., 2008; Kearney, Gilbert, 2012). Istraživanje sprovedeno na uzorku od 339 studentkinja jednog dr-

žavnog fakulteta u SAD pokazalo je da je 62% onih koje su doživele seksualno nasilje konzumiralo alkohol pre samog napada, dok je 50% žrtava silovanja koristilo marihuanu (Messman i dr., 2008). Eshelman, Messman-Moore i Sheffer (2015) sproveli su istraživanje sa 496 studentkinja Univerziteta Midwesterni, koje je pokazalo da je seksualna viktimizacija povezana sa upotrebom marihuane.

Dodatni faktori povezani sa viktimizacijom seksualnim nasiljem na fakultetima u SAD su godina studija i učešće u bratstvu/sestrinstvu (Flack, Schatten, 2008; Cranney, 2015; Mellins i dr., 2017). Naime, u studentskim kampusima nalaze se kako brucoši, tako i postdiplomci. Starosni uzrast ovih studenata kreće se od 17 do 25 godina. Studenti koji dolaze iz srednje škole prilagođavaju se fakultetskom životu. To podrazumeva zajednički život u studentskom domu, sticanje novih prijatelja, istraživanje nepoznatih delova kampusa, pijenje alkohola, uživanje droga, i, neretko, potrebu za inicijacijom kako bi se pridružili određenoj grupi i bili prihvaćeni. Svi ovi faktori čine brucoše, tj. studente prve godine studija, više podložnim seksualnim napadima nego studente drugih godina (Mellins i dr., 2017). Neki autori ovaj period nazivaju i „crvena zona“, i on se obično odnosi na prvih nekoliko nedelja prvog semestra na fakultetu, kada se veruje da su studenti, a pre svega studentkinje u najvećem riziku da budu žrtve seksualnog nasilja (Flack, Schatten, 2008). Istraživanja su pokazala da postoji značajna razlika u seksualnoj viktimizaciji brucoša u odnosu na starije studente (Cranney, 2015; Mellins i dr., 2017). Rezultati studije Cranney (2015), u kojoj je učestvovalo 16000 studentata sa 22 fakulteta, pokazali su da su studenti brucoši imali dva do četiri puta veću šansu da budu seksualno napadnuti u kampusu na fakultetu u odnosu na kolege sa starijih godina. Do sličnih rezultata došlo se i u istraživanju Mellins i saradnika (2017), koje je pokazalo da su studenti brucoši znatno češće žrtve seksualnih napada u odnosu na starije kolege. Rezultati su pokazali da je 21% brucoša nasuprot 36,4% studenata sa ostalih godina prijavilo da su seksualno zlostavljani tokom svog boravka u kampusu na fakultetu (Mellins i dr., 2017).

Jedna od specifičnosti studentskog života u SAD jeste i učešće u bratstvu/sestrinstvu u studentskim kampusima. Istraživanja pokazuju da učešće u takvim organizacijama predstavlja faktor koji utiče na pojavu seksualnog nasilja među studentima (Franklin 2016; Bhochhibhoya i dr., 2019). Istraživanje među studentima Univerziteta Columbia i Barnard College, pokazuje da je 24% studenata koji su bili pripadnici bratstva pri kampusu i 18,2% studentkinja članica sestrinstva bilo izloženo seksualnom nasilju (Mellins i dr., 2017). Franklin (2016) je sprovela istraživa-

nje sa 282 studentkinje, članice sestrinstva na jednom univerzitetu na severozapadu SAD, kako bi razumela rasprostranjenost seksualnog nasilja. Rezultati su pokazali da postoji značajna korelacija između članstva u sestrinstvu i seksualnog nasilja. U istraživanju je posebno istaknuto da je članstvo u sestrinstvu povezano za rizičnim rutinama kao što su opijanje, žurke, konzumiranje psihoaktivnih supstanci, a što je, pak, faktor rizika za viktimizaciju seksualnim nasiljem (Franklin, 2016).

Do sličnih rezultata došlo se i proučavanjem faktora koji utiču na pojavu seksualnog nasilja na fakultetima u Africi. Kao na američkim fakultetima, i na fakultetima u Africi među vodećim faktorima izdvajaju se pol, godina studija, kao i upotreba alkohola i droga. Za razliku od SAD, kao posebni faktori na afričkim fakultetima prepoznati su siromaštvo, sredina iz koje studenti dolaze, obrazovanje majke, seksualna aktivnost, da li studenti razgovaraju sa roditeljima vezano za seksualne odnose i seksualni život, negativan uticaj vršnjaka, kao i nepoverenje u nadležne institucije (Taiwo i dr., 1995; Oni i dr., 2019; Ahmed i dr., 2020).

Istraživanje sprovedeno na Jigjiga Univerzitetu u istoimenom gradu u Etiopiji na uzorku od 561 studentkinje, pokazuje da su brucoškinje i studentkinje druge godine osnovnih studija u većem procentu doživele neki od oblika seksualnog nasilja u poređenju sa starijim koleginicama (Ahmed i dr., 2020). Nalazi istraživanja pokazuju da su šanse za seksualno nasilje četiri puta veće među onim studentkinjama koje su konzumirale drogu. Slično tome, studentkinje koje puše ili su u prošlosti pušile bile su u dva puta većem riziku da dožive seksualno nasilje. Šanse za seksualno nasilje veće su kod studentkinja koje piju ili imaju istoriju pijenja i prijavljuju da imaju prijatelje koji redovno piju u odnosu na one studentkinje koje nikada nisu konzumirale alkohol i nemaju vršnjake koji redovno konzumiraju alkohol (Ahmed i dr., 2020). Istraživanje je takođe pokazalo da su u većem procentu žrtve seksualnog nasilja bile studentkinje koje su seksualno aktivne u poređenju sa studentkinjama koje to nisu bile u vreme ankete.

Studija Ahmed i saradnika je pokazala da obrazovanje majki ima preventivni efekat na seksualno nasilje, budući da su studentkinje čije majke nisu imale formalno obrazovanje dvostruko češće bile žrtve seksualnog nasilja u odnosu na studentkinje čije su majke imale formalno obrazovanje (Ahmed i dr., 2020). Ovakav nalaz autori objašnjavaju činjenicom da studentkinje čije majke nisu pohađale formalno obrazovanje možda nemaju dobru komunikaciju sa svojim kćerkama, što može dovesti do toga da studentkinje nemaju dovoljno informacija vezano za seksualni život i

seksualne aktivnosti, što posledično povećava šansu da dožive seksualno nasilje.

Kao još jedan značajan faktor koji povećava rizik od seksualnog nasilja, identifikovana je i sredina iz koje studenti potiču. Istraživanje Ahmed i saradnika pokazalo je da su studentkinje, koje iz ruralnih sredina dolaze da studiraju, u većem riziku da budu žrtve seksualnog nasilja u odnosu na one koje potiču iz urbanih sredina (Ahmed i dr., 2020). Sa druge strane, istraživanje koje je uključilo studente sa pet fakulteta na jugozapadu Nigerije kao glavne faktore koji utiče na pojavu seksualnog nasilja na fakultetu, posebno među studentkinjama, izdvaja siromaštvo, negativan uticaj vršnjaka i nepoverenje u nadležne institucije (Taiwo, Omole, C. O., Omole, O. E., 2014). Naime, studija je pokazala da su studentkinje koje potiču iz siromašnih porodica i koje pripadaju nižim društvenim klasama u većem riziku da dožive neki od oblika seksualnog nasilja, pristajući na kompromis i pokušavajući da dostignu određeni socio-ekonomski status. Ovaj rizik se dodatno povećava usled negativnog uticaja vršnjaka, koji ih motivišu da se uključe u rizične aktivnosti kako bi bile prihvaćene u društvu.

Rezultati istraživanja sprovedenog na Univerzitetu u Zimbabveu, pokazuju da studenti u velikoj meri tolerišu seksualno uznemiravanje zadržavajući korist i olakšica tokom obrazovnog procesa, što se takođe može objasniti lošom ekonomskom situacijom koja je prisutna u afričkim zemljama (Dhlomo i dr., 2012). Nepoverenje u nadležne institucije, odsustvo reakcije nadležnih organa i nedovoljno oštre sankcije za izvršioce takođe su prepoznati kao razlozi koji utiču na pojavu seksualnog nasilja među studentima. Naime, istraživanje Taiwo i saradnika je pokazalo da studenti retko prijavljuju da su žrtve seksualnog nasilja jer nemaju poverenja u institucije, uključujući i fakultet, smatraju da im neće verovati da se nasilje zaista desilo, da će možda njih okriviti i da neće ništa preduzeti (Taiwo, Omole, C. O., Omole, O. E., 2014).

Rezultati istraživanja sprovedenih među studentima na azijskim univerzitetima i fakultetima pokazuju da su odsustvo reakcije, nepostojanje smernica niti pravilnika na fakultetima vezano za postupanje u slučajevima seksualnog nasilja, kao i uticaj medija ključni faktori koji utiču na pojavu seksualnog nasilja na fakultetima (Bajpai, 1999). Istraživanje sprovedeno među studentskom populacijom u Mumbaju, pokazalo je da studenti često ne prijavljuju seksualno nasilje zbog izostajanja reakcije nadležnih organa, što za posledicu ima i povećanu šansu od reviktimizacije, ali i sekundarne viktimizacije. Tako je 65% studenata iz uzorka navelo da bi donošenje jasnih smernica o postupanju u slučajevima seksu-

alnog nasilja na fakultetima, kao i formiranje tima koji bi pružio podršku osobama koje su bile žrtve doprinelo da se brojni slučajevi otkriju i da se spreči dalja viktimizacija i traumatizacija. Prikazivanje žena u medijima kao seksualnih objekata koji služe postizanju zadovoljstva vodi ka seksualnoj diskriminaciji i povećava rizik od seksualnog nasilja (Bajpai, 1999).

Istraživanje sprovedeno među studentkom populacijom u Španiji ukazalo je na nekoliko razloga za postojanje i trajanje seksualnog nasilja na fakultetima. Među vodećim faktorima izdvajaju se: dominacija i moć muškaraca u odnosu na žene, neprijateljski odnos prema žrtvama, tolerancija nasilja i prisustvo seksističkih stereotipa (Valls i dr., 2016).

Posledice seksualnog nasilja

Istraživanja seksualnog nasilja na fakultetima širom sveta, pokazala su da se studenti koji su pretrpeli seksualno nasilje suočavaju sa brojnim posledicama po fizičko i psihičko zdravlje, kao što su: strah, emocionalni stres, koji se manifestuje simptomima u rasponu od anksioznosti do depresije, razdražljivost, impulsivnost, bes i akutna nesanica, gubitak samopoštovanja, gubitak poverenja, ponovno proživljavanje događaja kroz snove, misli, slike, preplavljenost traumatskim događajem, povlačenje i izolacija, upotreba droga i alkohola i slično (Benson, Thomson, 1982; Ogbonnaya i dr., 2011; Taiwo i dr., 2014; Akinbode, Ayodeji, 2018; Mishna i dr., 2018).

U istraživanju sprovedenom na jugozapadu Nigerije, koje je uključilo studente sa pet fakulteta, preko polovine ispitanika (55%) kao dominantnu posledicu nakon pretrpljenog seksualnog nasilja, izdvojilo je strah i traumu, dok je 20% njih razvilo agresivno ponašanje. Među ostalim posledicama sa kojima su se suočili, studenti su navodili probleme sa spavanjem (12%), nisko samopoštovanje (5%) i depresiju (3%) (Taiwo, Omole, C. O., Omole, O. E., 2014). Do sličnih rezultata došlo se i u istraživanju sprovedenom na nekoliko fakulteta u Lagosu, koje je pokazalo da su posledice seksualnog nasilja (psihološke traume, depresija, strah, ljutnja) izraženije kod žena i muškaraca koji su takvo nasilje doživeli na javnom mestu, u odnosu na one koji su viktimizirani u nekom privatnom prostoru (Akinbode, Ayodeji, 2018).

Istraživanje koje je sprovedeno na Univerzitetu u Gani, pokazalo je da su se studenti, nakon doživljene seksualne viktimizacije, pored psihološke traume, suočili i sa strahom od okruženja, povlačenjem, gubitkom poverenja u nadležne institucije, a pre svega fakultete i njihove zaposle-

ne, slabijim akademskim i profesionalnim postignućem (Norman, Aikins, Binka, 2013). Quaicoe-Duco (2010) je došao do zaključka da seksualno nasilje ostavlja negativne posledice po akademsko postignuće žrtava: žrtvama je često teško da se koncentrišu na akademske obaveze i izbegavaju odlazak na predavanja kako se ne bi susrele sa neželjenom pažnjom i pogledima profesora ili kolega (Quaicoe-Duco prema Joseph, 2015). Studija u Keniji pokazala je da su devojke koje su doživele seksualno nasilje ostvarivale lošije ocene i razvijale neodgovoran odnos prema obavezama i zadacima koje su dobijale na fakultetu (Abuya prema Joseph, 2015).

Do sličnih zaključaka došlo se i u istraživanju sprovedenom u Srbiji na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, koje je pokazalo da seksualno nasilje ostavlja brojne psihičke posledice kod studenata, ali i da znatno utiče na ostvarivanje prava studenata, poput prava na polaganje kolokvijuma. Da seksualno nasilje može da utiče na uspeh, negativno, ali i pozitivno, govori i podatak da je 8,8% studenata iz uzorka izjavilo da imaju lošije postignuće u daljem školovanju, dok je bolje postignuće imalo 5,9% studenata (Dimitrijević, Mladenović, 2017).

Obraćanje žrtava za pomoć

Kada je u pitanju obraćanje studenata za pomoć nakon pretrpljene seksualne viktimizacije, rezultati istraživanja pokazuju da reakcija u mnogome zavisi od životnog stila, kulture i socijalnog okruženja (Dholmo i dr., 2012; Valls i dr., 2016). Ono što je većina istraživanja pokazala jeste da se studenti retko obraćaju za pomoć, a i kada to učine, uglavnom to čine van fakulteta i u većini slučajeva se obraćaju osobama od poverenja, poput roditelja, partnera, ili prijatelja (Norman i dr., 2012; Finn, 2004). Mali broj studenata se za pomoć obraćao nadležnima na fakultetima. Tako, na primer, studija sprovedena na ukupno 19 fakulteta u Gani, na uzorku od 863 studenata, pokazala je da je 36% studenata ispričalo nekome za seksualno nasilje koje su doživeli, dok 64% njih to nije učinilo (Norman i dr., 2012). Od ukupnog broja studenata koji su progovorili o seksualnom nasilju koje su doživeli, 13% se za pomoć obratilo svojim porodicama, 69% prijateljima, dok je 18% studenata pomoć zatražilo od nadležnih na fakultetu.

Kao najčešći razlozi zašto se studenti nakon doživljenog seksualnog nasilja nisu obratili za pomoć nekome na fakultetu, navode se: nepoverenje u institucije, odsustvo informacija kome i na koji način se mogu obratiti za pomoć na fakultetu, strah da im se neće verovati, strah od

osvete i akademskog neuspeha, strah od stigmatizacije i slično (Norman i dr., 2012). Sa druge strane, rezultati prve nacionalne studije o prevalenci seksualnog nasilja na univerzitetima u Velikoj Britaniji, urađene od strane Nacionalne unije studenata (NUS) iz 2010. godine, pokazali su da polovina ispitanika (52%) smatra da bi seksualno nasilje najpre trebalo prijaviti odgovarajućoj službi na fakultetu, 29% njih smatra da bi nasilje trebalo prijaviti Uniji studenata, dok 19% seksualno nasilje ne bi prijavilo nikome, jer smatraju da ih ne bi shvatili ozbiljno (Alldred, Phipps, 2018). Istraživanje na južnokorejskim univerzitetima pokazalo je da 65% žrtava nisu prijavile seksualnu viktimizaciju uglavnom zato što su se plašile sekundarne viktimizacije, koja može uključivati okrivljavanje, stigmatizaciju ili ismevanje. Takođe, jedan od glavnih razloga zašto studenti u Južnoj Koreji ne prijavljuju svoju viktimizaciju jeste taj što univerziteti traže da studenti prilikom popunjavanja obrazaca za prijavu seksualnog nasilja, pored informacija o tome šta se dogodilo, ostave i lične podatke (The Star/Asia Nevs prema Joseph, 2015).

Kada je reč o reakciji studenata na seksualno nasilje i podršci koja im je pružena, rezultati istraživanja sprovedenog na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, pokazuju da je više od polovine studenata (58,9%) svoje iskustvo viktimizacije seksualnim nasiljem podelilo sa nekim iz svog neposrednog okruženja (članovima porodice, prijateljima i/ili kolegama), ali niko od ispitanika svoju viktimizaciju nije prijavio upravi fakulteta. Kao razloge neprijavlivanja upravi fakulteta studenti su navodili da im je „bilo glupo”, kao i da „nema svrhe” (Dimitrijević, Mladenović, 2017).

Predlozi i preporuke za suzbijanje seksualnog nasilja na fakultetima i poboljšanje položaja žrtava

U ovom delu će biti reči o dve vrste predloga i preporuka za suzbijanje seksualnog nasilja na fakultetima i poboljšanje položaja žrtava, do kojih su došla prethodna istraživanja. Najpre se izlažu i analiziraju predlozi koje su studenti kao ispitanici davali u okviru istraživanja seksualnog nasilja na fakultetima u svetu i Srbiji. Nakon toga, izlažu se predlozi i preporuke koje su koncipirali istraživači iz različitih delova sveta, na osnovu rezultata svojih istraživanja seksualnog nasilja na fakultetima.

Predlozi koje su davali studenti kao ispitanici

Prema raspoloživim saznanjima, u svega nekoliko istraživanja seksualnog nasilja na fakultetima širom sveta, studenti su direktno pitani da iznesu svoje predloge i preporuke za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja na fakultetu. Predlozi i preporuke koje su studenti navodili mogu se podeliti u tri grupe: predlozi i preporuke koji se odnose na povećanje svesti i informisanosti studenata o problemu seksualnog nasilja; predlozi i preporuke koji se odnose na izmene propisa i prakse, i predlozi i preporuke vezano za osnivanje studentskih pokreta, kao značajnog mehanizma u borbi protiv seksualnog nasilja.

Odgovori koje su studenti navodili u istraživanjima seksualnog nasilja na fakultetima, ukazuju na to da većina njih smatra da nemaju dovoljno znanja na temu seksualnog nasilja, i da bi edukacija i informisanje studenata doprineli sprečavanju nasilja i zaštiti od njega (Luk-Fong i dr., 2013; Mellins i dr., 2017). Kao moguće načine upoznavanja studenata sa temom seksualnog nasilja, studenti evropskih univerziteta predlažu održavanje tribina na kojima će studenti iznositi svoja iskustva, zatim radionice tokom kojih bi se edukovali kako studenti, tako i zaposleni na fakultetu (Luk-Fong i dr., 2013).

Kada su u pitanju predlozi u vezi izmena propisa i prakse, kao moguće načine sprečavanja i suzbijanja seksualnog nasilja, u napred pomenutom istraživanju koje je sprovedeno u Srbiji, studenti su predložili donošenje Pravilnika o seksualnom uznemiravanju studenata, kao i prijavljivanje i disciplinsko sankcionisanje osoba koje seksualno uznemiravaju studente (Dimitrijević, Mladenović, 2017). Studenti evropskih i azijskih univerziteta predlažu osnivanje službi za pomoć žrtvama seksualnog nasilja pri fakultetima. Prema njihovim rečima, ova služba bi trebalo da pruža emotivnu i psihološku podršku, da bude spona između studenata i fakulteta i da svojim radom podstiče studente da prijave svoju viktimizaciju i viktimizaciju drugih kolega sa kojom su upoznati (Durmus, 2013; Sivertsen i dr., 2019).

Kao jedan od mehanizama za borbu protiv seksualnog nasilja, u slučaju da izostane reakcija nadležnih organa, studenti predlažu i osnivanje studentskih pokreta. Studenti američkih univerziteta, na primer, smatraju da društveni pokret i aktivizam studenata vezano za pitanje seksualnog nasilja, podržani snažnim angažovanjem javnosti, imaju veliku ulogu u borbi protiv seksualnog nasilja (Mellins i dr., 2017). Primer ovakvog studentskog udruživanja i pokreta postoji na Univerzitetu Berkeley u Kaliforniji (Mellins i dr., 2017). Suočeni sa nedostatkom institucionalnog odgovora, studenti ovog univerziteta odlučili su da se mobilišu, da stupe u kontakt sa medijima i da budu referentna mreža za sve studente, a poseb-

no one koji su bili žrtve seksualnog nasilja na fakultetima. Radnje koje su preduzeli studenti na Univerzitetu Berkeley, kao i na drugim američkim fakultetima i univerzitetima, nisu samo promenile institucionalne odgovore na seksualno nasilje, već su uticale i na mobilizaciju studenata širom sveta (Mellins i dr., 2017).

Predlozi i preporuke do kojih su došli istraživači

Kada su u pitanju predlozi i preporuke do kojih su došli istraživači koji su sprovodili istraživanja seksualnog nasilja na fakultetima i univerzitetima širom sveta, oni se mogu podeliti na sledeće grupe: predlozi koji se odnose na podizanje svesti i prevenciju seksualnog nasilja; predlozi vezani za prijavljivanje izvršilaca i podršku i zaštitu žrtava seksualnog nasilja, i predlozi promena opštijeg tipa na nivou fakulteta i univerziteta.

Predlozi koji se odnose na podizanje svesti i prevenciju seksualnog nasilja

Budući da je seksualno nasilje u mnogim zemljama još uvek tema o kojoj se slabo govori ili gotovo uopšte ne govori, istraživači se slažu da kažnjavanje otkrivenih slučajeva, kao način delovanja, nije dovoljan, i da je neophodno podići svest i znanje studenata o ovom problemu i podsticati studente da otvoreno govore o viktimizaciji seksualnim nasiljem (Bursik, Gefter, 2011; Valls i dr., 2016; Akinbode, Ayodeji, 2018). Rezultati istraživanja su pokazali da je potrebno da postoji viši nivo svesti o pravnim, socijalnim i psihološkim posledicama seksualnog nasilja, kako bi žrtve donosile pravovremene odluke (Norman i dr., 2012).

Stoga istraživači smatraju da su kampanje podizanja svesti o seksualnom nasilju važne, kako na institucionalnom, tako i na nacionalnom nivou, kako bi se podstaklo prijavljivanje i sprečilo seksualno nasilje na fakultetima (Luk-Fong i dr., 2013; McMahon i dr., 2018; Alldred, Phipps, 2018). Praktični predlozi o tome uključuju pravljenje štampanih i *online* materijala i razvoj obrazovnih aktivnosti za podizanje svesti o problemu seksualnog nasilja na fakultetima, kako za studente, tako i za zaposlene na fakultetima (Alldred, Phipps, 2018).

Na osnovu istraživanja o seksualnom nasilju koje je sprovedeno među studentima u Africi dobijene su preporuke i predlozi o neophodnosti korišćenja resursa samih fakulteta u cilju podizanja svesti o ovom problemu. Tu se, pre svega, misli na potrebu informisanja i redovnog izveštavanja studenata o problemu seksualnog nasilja putem medija kojima fakulteti raspolažu: radio-stanice, internet stranice fakulteta, fakultetske novine, oglasne table i slično (Oni i dr., 2019). Bhochhibhoya u svom istraživanju, kao primer dobre prakse, navodi internet stranicu američkog univerziteta

Colgate, na kojoj se mogu pronaći opšte informacije o tome šta je seksualno nasilje, gde se i na koji način može prijaviti, kao i na koji način pomoći žrtvama seksualnog nasilja (Bhochhibhoya i dr., 2019).

Predlozi vezani za prijavljivanje izvršilaca i podršku i zaštitu žrtava seksualnog nasilja

U istraživanju seksualnog nasilja na fakultetima u Španiji, istraživači su došli do zaključka da je prvi korak u borbi i prevazilaženju seksualnog nasilja nad studentima na španskim univerzitetima ohrabrivanje studenata da prijavljuju različite oblike seksualnog nasilja (Valls i dr., 2016). Promocija prijavljivanja seksualnog nasilja, kao časnog i hrabrog čina, jedna je od preporuka baziranih na istraživanju seksualnog nasilja nad studentima u Indiji (Bajpai, 1999). Pored ohrabrivanja studenata da prijave seksualno nasilje, istraživači seksualnog nasilja na azijskim i evropskim fakultetima takođe smatraju da na fakultetima treba da postoje dostupni efikasni mehanizmi za podnošenje prijave (Luk-Fong i dr., 2013; Batti i dr., 2017 prema Alldred, Phipps, 2018).

Paralelno sa ohrabrivanjem studenata da prijavljuju seksualno nasilje, istraživači predlažu donošenje jasnih uputstava i smernica na fakultetima (Marshall i dr., 2014). Tu se, pre svega, misli na smernice u vezi sa procedurama prijavljivanja, kao i u vezi sa zaštitom žrtava u institucionalnom kontekstu. Na osnovu rezultata istraživanja o *online* seksualnom uznemiravanju studenata na američkom univerzitetu New Hampshire, Finn navodi da bi fakulteti trebalo da objave i distribuiraju priručnik o politici i procedurama na fakultetu koji sadrži informacije za žrtve *online* seksualnog nasilja, poput: definicije seksualnog nasilja putem savremenih tehnologija, opisa ponašanja, iskustva žrtava i popisa usluga koje pružaju, kako službe za žrtve na fakultetu, tako i u lokalnoj zajednici (Finn, 2004). Ova studija takođe sugeriše i pravljenje materijala i protokola sa informacijama o pravilima ponašanja na društvenim mrežama.

Istraživači takođe skreću pažnju da je neophodno jasno i precizno definisati i propisati disciplinske kazne za izvršioce i primenjivati ih redovno i objektivno, bez obzira da li se radi o studentima ili zaposlenima na fakultetu kao izvršiocima (Finn, 2004; Dimitrijević, Mladenović, 2017). Naime, rukovodioci fakulteta treba da uzmu u obzir da se seksualno nasilje događa, ne samo u studentskim domovima i između studenata, već i od strane nastavnog i nenastavnog osoblja. Cilj blagovremenog i adekvatnog sankcionisanja ovakvog ponašanja nije samo kazna, već i da se obeshabre potencijalni učinioci i pokaže studentima spremnost fakulteta da ih zaštiti (Taiwo i dr., 2014).

Takođe, predlaže se i da fakulteti obezbede alternativne i manje formalne načine prijavljivanja, odnosno davanja informacija o iskustvu seksualnog nasilja, u slučaju da žrtva nije u mogućnosti da podnese zvaničnu prijavu (Luk-Fong i dr, 2013). Fakulteti i univerziteti, prema mišljenju istraživača, treba da razviju mehanizme i pristupe kako bi sprečili da žrtva doživi sekundarnu viktimizaciju. Umesto fokusiranja na zakonske i formalne načine prijavljivanja seksualnog nasilja (što možda nije uvek poželjan način za žrtve), univerzitetski propisi treba da daju mogućnost žrtvama da biraju koja vrsta podrške im je potrebna u datom trenutku (Batti i dr. 2017 prema Alldred, Phipps 2018).

Vezano za pružanje adekvatne podrške žrtvama, istraživači seksualnog nasilja na američkim univerzitetima predlažu i osnivanje službi pri fakultetu, koje bi pravovremeno odgovarale na potrebe studenata viktimiziranih seksualnim nasiljem (Finn, 2004). Predlaže se da u okviru ovih službi rade osobe posebno senzibilisane i obučene za rad sa žrtvama ovog oblika nasilja. Njihova uloga sastojala bi se u pružanju informacija, psihološke, emotivne i pravne pomoći i podrške, i u pomaganju studentima da se vrate u normalne životne tokove (McMahon i dr., 2018). Upravo ovakav primer službe postoji na fakultetu McGill u Kanadi, gde studenti mogu prijaviti seksualno nasilja, bilo lično ili popunjavanjem *online* prijave. Ova služba organizuje i seminare i radionice o seksualnom nasilju, kako za studente, tako i za nastavno osoblje na fakultetu (Vemuri, 2018).

Istraživači seksualnog nasilja na evropskim univerzitetima takođe predlažu osnivanje službi za podršku žrtvama seksualnog nasilja i ističu značaj i potrebu za jačom saradnjom između univerzitetskih i službi za žrtve koje postoje van fakulteta (pre svega službi za žrtve seksualnog i porodičnog nasilja, i onih vezanih za zdravlje, uključujući i seksualno zdravlje). Koordinaciju univerzitetskih i drugih službi podrške, prema njihovom mišljenju, može da radi neko iz redova osoba zaposlenih na fakultetu (Alldred, Phipps 2018). Istraživači predlažu da se ova saradnja odvija kroz redovne posete fakultetu od strane službi van fakulteta, kroz učešće stručnjaka iz tih službi u razvoju univerzitetskih usluga i u vođenju slučajeva, kao i kroz organizovanje zajedničkih događaja.

Paralelno sa osnivanjem službi za pomoć žrtvama seksualnog nasilja, autori predlažu i sprovođenje obuka nastavnog i nenastavnog osoblja, u cilju povećavanja sposobnosti i kapaciteta za prepoznavanje i suočavanje sa problemom seksualnog nasilja, i za stvaranja bezbednijeg okruženja na fakultetu (Norman i dr., 2012; Luk-Fong i dr., 2013; Joseph, 2015).

Upoređujući stanje na različitim fakultetima u svetu, Joseph predlaže da obuke o seksualnom uznemiravanju za nastavno i nenastavno osoblje

treba da budu obavezne, da se održavaju na godišnjem nivou, kao i da imaju aktivnu podršku i učešće uprave fakulteta (Joseph, 2015). Prema njenim rečima, efikasni programi obuke šalju jasnu poruku svim pojedincima da se politika protiv seksualnog nasilja mora shvatiti ozbiljno i da fakulteti neće tolerisati ovaj vid nasilja. Takođe, istraživači su mišljenja da obuke treba sprovesti i sa svim onim osobama koje dolaze u dodir sa studentima (u okviru zdravstvenih službi, savetovaništa i slično), kako bi se ojačali njihova svest i veštine neophodne za odgovarajuće i efikasno reagovanje (Norman i dr., 2012, Luk-Fong i dr., 2013). Ove obuke treba, takođe, da doprinesu i otklanjanju stereotipa i predrasuda profesionalaca i njihovog okrivljavanja žrtve, jer se neretko dešava da žrtva bude izložena sekundarnoj viktimizaciji upravo od strane stručnih lica i institucija koje treba da joj pomognu (Luk-Fong i dr., 2013).

Predlozi vezani za promenu opšte klime na fakultetima

Rezultati istraživanja seksualnog nasilja na fakultetima pokazali su i da su na većini fakulteta neophodne reforme opštijeg tipa. Da bi se efikasno borili sa seksualnim nasiljem na fakultetima, istraživači predlažu da fakulteti i univerziteti uspostave politiku nulte tolerancije prema seksualnom nasilju (Reilly i dr., 1986; Joseph, 2015) i posvete pažnju stvaranju pozitivne klime i kulture, koje promovišu ključne građanske vrednosti (Alldred, Phipps, 2018). Polazi se od toga da u okruženjima sa organizacionim sistemima i strukturama koje podržavaju različitost, inkluziju i poštovanje, postoji manja verovatnoća da će doći do seksualnog nasilja (Bursik i dr., Akinbode i dr., 2018). Naime, kultura koja cenjuje međusobno poštovanje i uvažavanje različitosti predstavlja podršku politikama i procedurama za sprečavanje i kažnjavanje seksualnog nasilja, dok kultura koja to ne čini predstavlja prepreku naporima za rešavanje ovog problema (Akinbode i dr., 2018).

Promovisanje društvenih normi koje štite od nasilja je, prema mišljenju istraživača seksualnog nasilja na fakultetima u Americi, prvi korak u prevenciji i suzbijanju seksualnog nasilja među studentskom populacijom (Huerta i dr., 2006; Mellins i dr., 2017). Kao primer dobre prakse navode se univerziteti i fakulteti u Atlanti (SAD) (Salazar i dr., 2018; Dills i dr., 2016), na kojima je praksa da se studenti mobilisu i edukuju za promovisanje normi i vrednosti koje štite od seksualnog nasilja, uključujući i one koje se odnose na rodne identitete i muško-ženske odnose, i kako bi bili podrška žrtvama ovog oblika viktimizacije (Dills i dr., 2016).

Zaključak

Istraživanja seksualnog nasilja nad studentima na fakultetima širom sveta pokazuju da, iako ima razlika u njegovoj rasprostranjenosti, postoje jasni indikatori da ono postoji u znatnom obimu, da predstavlja ozbiljan problem, kao i da se pojavljuje u različitim oblicima. Među nasiljem kojem su studenti izloženi dominira seksualno uznemiravanje – neverbalno, verbalno i fizičkim kontaktom. Seksualna viktimizacija putem društvenih mreža je takođe dosta rasprostranjena među studentskom populacijom. Pored toga, studenti su izloženi i seksualnim ucenama. Studenti su najpređe navodili da su doživeli pokušaj silovanja i silovanje.

Rezultati istraživanja ukazuju na postojanje značajne veze između pola, seksualne orijentacije drugačije od heteroseksualne, siromaštva i niskog ekonomskog statusa, korišćenja alkohola i droga, i viktimizacije seksualnim nasiljem nad studentima na fakultetima. Uz to, izdvajaju se još i povezanost viktimizacije sa početkom studiranja i ruralnim poreklom žrtve.

Rezultati istraživanja ukazuju na brojne psiho-socijalne i fizičke posledice koje studenti trpe zbog pretrpljenog seksualnog nasilja, kao i na negativan uticaj viktimizacije na redovnost pohađanja nastave i postignuti uspeh (niže ocene, izostanci sa predavanja) i sposobnost da nastave da studiraju (suspenzija ili napuštanje).

Istraživanja pokazuju da se studenti retko obraćaju za pomoć nakon doživljenog seksualnog nasilja, a ako to čine, pomoć uglavnom traže van fakulteta. U većini slučajeva, žrtve seksualnog nasilja pomoć i podršku traže od roditelja, partnera, prijatelja i drugih osoba od poverenja. Mali broj žrtava se obrati nadležnim institucijama, a kao razloge neobraćanja navode nepoverenje u institucije, nemanje informacija kome i na koji način se mogu obratiti za pomoć na fakultetu, strah da im se neće verovati, strah od osвете i akademskog neuspeha i strah od stigmatizacije.

Rezultati istraživanja širom sveta ukazuju na potrebu podizanja svesti i adekvatnog informisanja studenata o problemu seksualnog nasilja, načinu prijavljivanja i dobijanja zaštite, na neophodnost izgradnje mehanizama za prijavljivanje, podršku žrtava i adekvatno i blagovremeno disciplinsko kažnjavanje izvršilaca i promene opšte klime na nivou fakulteta i univerziteta.

Predlozi studenata, kao i predlozi i preporuke koji su proizašli iz istraživanja seksualnog nasilja na fakultetima, pokazuju da bavljenje seksualnim nasiljem na fakultetima mora imati holistički pristup. Ovakav pristup podrazumeva promenu politike fakulteta prema problemu sek-

sualnog nasilja, ali i stvaranje opšte klime uzajamnog poštovanja, tolerancije i uvažavanja različitosti. Uz to, neophodna je i saradnja i stalna edukaciju uprave fakulteta, zaposlenih i studenata, kao i procedure koje omogućavaju ali i podstiču prijavljivanje seksualnog nasilja. Najzad, istraživanja ukazuju i na značaj studentskog aktivizma kao načina organizovanog zalaganja studenata za promene.

O istraživanju seksualnog nasilja nad studentima na fakultetima u Srbiji

Predmet i cilj istraživanja

Predmet istraživanja bilo je seksualno nasilje nad studentima koji studiraju na fakultetima u Srbiji. Pri definisanju seksualnog nasilja na fakultetima pošlo se od definicije Svetske zdravstvene organizacije (Krug i dr., 2002) koja je prilagođena predmetu istraživanja. Za potrebe istraživanja seksualno nasilje na fakultetu je definisano kao svako neželjeno ponašanje seksualne prirode, odnosno, seksualno ponašanje protiv volje osobe nad kojom se vrši i bez njenog pristanka, koje nad studentima vrše drugi studenti, nastavno i nenastavno osoblje, bez obzira da li se vrši u zgradi fakulteta ili van nje. Uz to, seksualno nasilje na fakultetima je definisano i kao oblik rodno povezanog nasilja, što znači da se pod njim podrazumeva seksualno nasilje povezano sa rodnom pripadnošću i seksualnom orijentacijom studenata oba pola (Alldred, Biglia, 2015).

Polazeći od rezultata prethodnih istraživanja, seksualno nasilje je operacionalizovano kroz šest oblika ponašanja: verbalno uznemiravanje seksualne prirode, neverbalno uznemiravanje seksualne prirode, seksualno uznemiravanje fizičkim kontaktom, seksualno ucenjivanje, seksualno uznemiravanje korišćenjem savremenih tehnologija i silovanje i pokušaj silovanja.⁷ Pri tome, predmet istraživanja bilo je seksualno nasilje koje nad studentima vrše drugi studenti, nastavno ili nenastavno osoblje na fakultetu. Pod fakultetom se podrazumevao fakultet na kome su studenti obuhvaćeni istraživanjem studirali u momentu prikupljanja podataka.

Osnovni cilj istraživanja bio je dolaženje do saznanja o rasprostranjenosti, strukturi i karakteristikama seksualnog nasilja nad studentima koji studiraju na fakultetima u Srbiji, i njihovoj upoznatosti sa mehanizmi- ma za sprečavanje i zaštitu od seksualnog nasilje. Konkretnije, nastojali

⁷ Za svaki od navedenih oblika seksualnog nasilja u upitniku su navedeni primeri ponašanja koja se podvode pod svaki od oblika seksualnog nasilja.

smo da dođemo do podataka o prevalenci, incidenci,⁸ oblicima i karakteristikama seksualnog nasilja nad studentima, faktorima koji doprinose njegovom javljanju, posledicama seksualnog nasilja i potrebama žrtava, njihovoj spremnosti da prijave nasilje i potraže pomoć, o mehanizmima koji postoje na fakultetima, kao i do ideja i predloga u vezi sa prevencijom, podrškom i zaštitom studenata od seksualnog nasilja. Uz to, istraživanje je imalo za cilj podizanje svesti studenata o tome šta je seksualno nasilje, odnosno, koja sve ponašanja čine ovaj vid nasilja i informisanje o postojećim službama kojima mogu da se obrate za pomoć u slučaju da su pretrpeli ili trpe seksualno nasilje.

Metod

Istraživanje je sprovedeno *online*, putem Survey Monkey platforme. Za prikupljanje podataka korišćena je anketa o viktimizaciji, koja je prilagođena predmetu istraživanja. U razvijanju metoda istraživanja, pošlo se od prethodnih iskustava Viktimološkog društva Srbije u istraživanjima viktimizacije rodno baziranim nasilje, u kojima je korišćena anketa o viktimizaciji (Nikolić-Ristanović, 2002; Nikolić-Ristanović, 2010; Nikolić-Ristanović i dr., 2012), potom, analize metodologije drugih istraživanja nasilja nad ženama (na primer, FRA, 2015; OEBS, 2019), koja su takođe koristila anketu o viktimizaciji prilagođenu prikupljanju podataka o rodno baziranom nasilju, i analize metodologije prethodnih istraživanja seksualnog nasilja nad studentima na fakultetima i univerzitetima u svetu i Srbiji, čiji pregled je dat u prethodnom delu knjige.

Anketa o viktimizaciji predstavlja najznačajniju istraživačku tehniku za dolaženje do podataka o rasprostranjenosti, strukturi i karakteristikama viktimizacije kriminalitetom (Nikolić-Ristanović, 2019: 69-70). S obzirom da se ova tehnika koristi za prikupljanje podataka kako o prijavljenom, tako i o neprijavljenom kriminalitetu, ona je pogodna za dolaženje do podataka o tamnoj brojci kriminaliteta, koja je karakteristična za seksualno nasilje uopšte, a posebno za seksualno nasilje na fakultetima. Takođe, ova tehnika omogućava dolaženje do podataka o razlikama u rizicima od viktimizacije seksualnim nasiljem na fakultetima, spremnosti studenata da prijave nasilje i obrate se za pomoć, razlozima neprijavlivanja viktimizacije seksualnim nasiljem, zadovoljstvu i nezadovoljstvu

8 Incidenca se odnosi na broj viktimizacija u okviru određenog uzorka i ukazuje na prosečan rizik za populaciju u celini, dok se prevalenca odnosi na procenat stanovnika ili domaćinstava, odnosno ispitivane populacije koji su u određenom periodu bili viktimizirani jedan ili više puta (Nikolić-Ristanović, 2019: 116).

društvenom reakcijom i slično. Dolaženje do ovih saznanja je važno za osmišljavanje daljih koraka usmerenih ka prevenciji i blagovremenoj reakciji na slučajeve seksualnog nasilja na fakultetima. Kao dodatna, korišćena je i kratka anketa samoprijavlivanjem sa idejom da se pokuša doći i do osnovnih podataka o tome da li su studenti bili nasilni prema svojim kolegama, nastavnom ili nenastavnom osoblju na fakultetu, i tako, eventualno, stekne i nešto šira slika o rasprostranjenosti seksualnog nasilja na fakultetima.⁹

Istraživanje je imalo akcioni karakter. Kroz upitnik, posebno delove u kojima su opisana ponašanja koja mogu da se podvedu pod različite oblike seksualnog nasilja, nastojalo se da se utiče na podizanje svesti ispitanika o tome šta je seksualno nasilje, odnosno, koja sve ponašanja čine ovaj vid nasilja. U prilog tome svedoče i komentari studenata koji su naveli da je anketa korisna, da je značajna za podizanje svesti o problemu seksualnog nasilja, posebno na fakultetima i za prepoznavanje viktimizacije seksualnim nasiljem, te da ima edukativni karakter. Uz to, jedan broj studenata je izrazio zahvalnost što se ovakvo istraživanje sprovodi, kao i očekivanje da budu upoznati sa nalazima istraživanja, te da rezultati istraživanja posluže za sistemske reforme, kako bi se situacija na fakultetima poboljšala, ali i za obučavanje studenata kako bi mogli da pomognu svojim kolegama i kolegamicama koji trpe nasilje a plaše se da o tome govore. Akcioni karakter istraživanja ogleda se i u tome što su studenti informisani o postojećim službama kojima mogu da se obrate za pomoć u slučaju da su pretrpeli ili trpe seksualno nasilje. Naime, na kraju upitnika bili su dati kontakti organizacija za podršku žrtvama u četiri grada u kojima je istraživanje sprovedeno.

Istraživački instrument

Za prikupljanje podataka korišćen je posebno konstruisan upitnik. Upitnik je imao šest delova: opšti podaci o ispitaniku/ispitanici; podaci o neposrednom i posrednom iskustvu viktimizacije seksualnim nasiljem studenata na fakultetu na kome studiraju u momentu istraživanja;¹⁰ podaci o

9 Kao što će se videti u poglavlju o rasprostranjenosti seksualnog nasilja nad studentima na fakultetima iz uzorka, na pitanja iz ankete samoprijavlivanjem odgovorio je jako mali broj studenata, tako da je ona zapravo ukazala na nespremnost studenata da u istraživanju prijave da su bili nasilni. Samim tim, ona nije dopunila saznanja dobijena anketom o viktimizaciji koja se odnose na rasprostranjenost seksualnog nasilja, što je inače bio motiv za njeno (eksperimentalno) uključivanje u upitnik.

10 Kada su u pitanju podaci o neposrednom i posrednom iskustvu viktimizacije seksualnim nasiljem na fakultetu, studenti su zamoljeni da za svaki oblik seksualnog

poslednjem slučaju seksualnog nasilja; anketa samoprijavlivanjem; upoznatost sa temom seksualnog nasilja i mehanizmima za zaštitu i predlozi vezani za prevenciju, podršku i zaštitu od seksualnog nasilja na fakultetima. Na kraju upitnika ispitanicima¹¹ je ostavljena mogućnost da, ukoliko žele, daju svoj komentar u vezi sa temom istraživanja ili podele nešto o čemu nisu bili pitani. Najzad, ispitanicima je data mogućnost da, ukoliko žele, podele detaljnije svoje iskustvo seksualne viktimizacije u pisanoj ili usmenoj formi sa istraživačkim timom Viktimološkog društva Srbije.

Istraživanje je bilo anonimno; nisu prikupljeni lični podaci o ispitanicima, niti je na bilo koji način mogao da se utvrdi njihov identitet.¹² Na taj način se vodilo računa o zaštiti njihove privatnosti. Takođe, podaci su prikupljeni na osnovu prethodno date informisane saglasnosti ispitanika. Naime, prateći link ka upitniku, ispitanici su prvo dolazili do stranice na kojoj su u pisanoj formi bile date osnovne informacije o istraživanju, nakon čega su zamoljeni da daju svoju saglasnost za učešće u njemu. Studenti koji su se saglasili sa učešćem u istraživanju, automatski su ulazili u upitnik, dok se u slučaju nepristajanja na učešće u istraživanju anketa automatski zatvarala.¹³

Formiranje uzorka

Za potrebe istraživanja primenjen je prigodan stratifikovani uzorak. Formiranje uzorka je sprovedeno u tri etape.

nasilja navedu da li su takvo ponašanje doživeli tokom studiranja na fakultetu na kome trenutno studiraju. Pored toga, za svaki oblik seksualnog nasilja, zamoljeni su da navedu da li znaju da je tako nešto doživeo neko od kolega i koleginica sa njihovog fakulteta. Razlog za definisanje pitanja na ovaj način bio je da se dobiju podaci o obimu, strukturi i karakteristikama seksualnog nasilja nad studentima na fakultetima koji su ušli u uzorak. U protivnom, da su studenti pitani o iskustvu seksualnog nasilja na drugom fakultetu, posebno u slučaju prelaska na drugi fakultet zbog seksualnog nasilja koje su na njemu trpeli, kao i da su zamoljeni da podele posredno iskustvo kolega ili koleginica koji studiraju na drugim fakultetima u Srbiji, dobila bi se možda nešto šira slika o rasprostranjenosti seksualnog nasilja nad studentima, ali bi istovremeno bilo teško zadržati fokus na fakultetima iz uzorka, što bi stvorilo dodatne metodološke probleme.

- 11 U daljem tekstu će se imenica ispitanik u množini („ispitanici“) koristiti da označi studentsku populaciju oba pola koja je učestvovala u istraživanju. Na mestima na kojima se iznose nalazi istraživanja koji se tiču osoba ženskog, odnosno muškog pola, koristiće se odgovarajući gramatički rod imenice ispitanik.
- 12 Prilikom postavljanja upitnika na Survey Monkey platformu, isključena je opcija vidljivosti IP adrese, tako da ispitanici ne bi mogli da budu identifikovani ni preko elektronske adrese koju su koristili za ulazak u upitnik.
- 13 Šest potencijalnih ispitanika se nije saglasilo sa učešćem u istraživanju.

Prvu etapu je činio odabir univerziteta: pet državnih (Univerzitet u Beogradu, Univerzitet u Novom Sadu, Univerzitet u Nišu, Univerzitet u Kragujevcu i Univerzitet umetnosti u Beogradu) i jedan privatni univerzitet u Srbiji (Univerzitet Union¹⁴).

Drugu etapu je činio odabir fakulteta sa svakog od prethodno odabranih univerziteta. U cilju odabira fakulteta (broja i strukture prema naučnim disciplinama) definisana su tri glavna kriterijuma: 1. ukupan broj fakulteta sa svakog od odabranih univerziteta; 2. struktura fakulteta prema naučnoj oblasti (društveno-humanistički, prirodno-matematički, medicinski i tehničko-tehnološki fakulteti), i 3. postojanje/nepostojanje pravilnika za postupanje u slučajevima seksualnog nasilja na fakultetu ili drugih mehanizama zaštite studenata od seksualnog nasilja¹⁵. Na osnovu tako definisanih kriterijuma odabrana su 23 fakulteta u sastavu državnih univerziteta i dva fakulteta sa privatnog univerziteta. Dva državna fakulteta nisu odgovorila na poziv da se njihovi studenti uključe u istraživanje, dok su dekani dva fakulteta u okviru državnih univerziteta naveli da nisu zainteresovani za učešće u istraživanju, pa su, prema zadatim kriterijumima, nađeni zamenski fakulteti i oni su kontaktirani. Na kraju su u uzorak ušli studenti sa ukupno 22 fakulteta.

Treća etapa se sastojala u formiranju poduzoraka na svakom od fakulteta, a to su bili studenti III i IV godine osnovnih akademskih studija. Polazeći od nalaza prethodnih istraživanja, opredelili smo se da u uzorak uključimo studente završnih godina osnovnih akademskih studija, dakle, one koji su proveli najmanje tri godine na fakultetu, kako bi se došlo do više podataka o rasprostranjenosti seksualnog nasilja tokom studiranja. Pošto na većini fakulteta obuhvaćenih istraživanjem osnovne akademske studije traju četiri godine, u uzorak su uključeni studenti poslednje dve godine studija. Kako bi u pogledu godine studija ispitanika uzorak bio ujednačen, i na fakultetima na kojima osnovne akademske studije traju više od četiri godine (fakulteti iz grupe medicinskih i tehničko-tehnoloških nauka) u istraživanje su uključeni studenti III i IV godine, a ne završnih godina osnovnih akademskih studija. Imajući u vidu da je projektom bilo predviđeno da uzorak istraživanja bude između 1500 i 2000 studenata, definisani su okvirni poduzorcji sa svakog od odabranih fakulteta i

14 U sastavu ovog Univerziteta su fakulteti koji se nalaze u Beogradu, Novom Sadu i Nišu.

15 Ideja je bila da se u uzorak uključe fakulteti koji imaju i oni koji nemaju mehanizme prevencije i reagovanja u slučajevima seksualnog uznemiravanja kako bi se videlo da li u vezi sa tim postoje razlike kada je u pitanju obim seksualnog nasilja nad studentima, njihova spremnost da potraže pomoć i zaštitu i da je dobiju.

to srazmerno ukupnom broju studenata koji su upisani na III i IV godinu osnovnih akademskih studija u školskoj 2020/2021. godini.

Tako je formiran uzorak od 2420 studenata sa 22 fakulteta i šest univerziteta u Srbiji.

U istraživanju je učestvovalo ukupno 2300 studenata. Od tog broja, ukupno je bilo 1597 validnih upitnika. Tako je konačan uzorak istraživanja činilo 1597 studenata, što je činilo 66% od planiranog uzorka (2420) i 69,4% od ukupnog broja studenata koji su učestvovali u istraživanju (2300).

Postupak prikupljanja podataka

Priprema za prikupljanje podataka

Pre otpočinjanja istraživanja, podneta je prijava Etičkom odboru Viktimološkog društva Srbije za davanje mišljenja o usklađenosti istraživačkog projekta sa načelima dobre naučno-istraživačke prakse. Istraživanje i instrument za prikupljanje podataka su odobreni od strane Etičkog odbora.

Tokom februara 2021. godine istraživanje je predstavljeno studentima na nekoliko fakulteta u Srbiji, u okviru prezentacija Viktimološkog društva Srbije povodom obeležavanja Evropskog dana žrtava. Prezentacije su organizovane na sedam fakulteta od kojih je pet kasnije uključeno u ovo istraživanje.

Dekanima odabranih fakulteta je poslat dopis u kome su detaljno informisani o predmetu i cilju istraživanja i načinu prikupljanja podataka. Ujedno su zamoljeni da odrede kontakt osobu koja bi pružila podršku istraživačkom timu u procesu prikupljanja podataka.¹⁶ Saradnja je uspostavljena i dobijena su imena kontakt osoba sa 22 fakulteta na kojima je istraživanje sprovedeno. Većina kontakt osoba bile su iz reda nastavnog osoblja (nastavnici ili asistenti); na nekoliko fakulteta kontakt osobe su bile iz reda administracije (nenastavnog osoblja) ili studenti osnovnih ili doktorskih studija (uglavnom aktuelni ili bivši studenti prodekani i/ili predstavnici studentskog parlamenta).

Sledeći korak bio je uspostavljanje saradnje sa kontakt osobama. Dve članice istraživačkog tima VDS¹⁷ su organizovale individualne *online* ili telefonske sastanke sa svakom kontakt osobom. Cilj ovih sastanaka bio je detaljnije informisanje kontakt osoba o istraživanju i dogovor o načinu

16 Na jednom broju fakulteta koji su uključeni u uzorak rade članovi i članice VDS, pa su dekanima tih fakulteta predložene te osobe kao kontakt osobe za sprovođenje istraživanja. Na fakultetima na kojima nismo imali kolegice i kolege koji su članovi i članice VDS, dekani su zamoljeni da sami odrede osobe za kontakt sa VDS.

17 Prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović i dr Sanja Čopić.

prikupljanja podataka. Tokom prikupljanja podataka održavani su redovni kontakti između istraživačkog tima VDS i kontakt osoba, tako da su istraživačice VDS aktivno pratile proces prikupljanja podataka kako bi se osigurao prethodno definisan poduzorak sa svakog od fakulteta.

Prikupljanje podataka

Podaci su prikupljeni *online*, korišćenjem Survey Monkey platforme. Iako je projektom bilo predviđeno da se podaci prikupljaju neposredno, popunjavanjem upitnika u štampanoj formi od strane ispitanika, to nije bilo moguće zbog pandemije izazvane virusom Covid-19, te činjenice da su fakulteti pretežno organizovali nastavu *online*. U takvim okolnostima, postupak prikupljanja podataka je obuhvatio nekoliko koraka: informisanje studenata o istraživanju, distribucija linka za ulazak u upitnik i popunjavanje upitnika na Survey Monkey platformi.

Infomisanje studenata o istraživanju

Kontakt osobe na svakom od fakulteta su informisale studente III i IV godine osnovnih akademskih studija o istraživanju koristeći različite kanale komunikacije: 1) Usmeno informisanje studenata o istraživanju tokom predavanja ili vežbi, koje su organizovane *online* ili, mada u manjem broju slučajeva, uživo, pri čemu su kontakt osobe ove infomacije pružale na svojim predavanjima/vežbama i/ili na predavanjima/vežbama svojih kolega.¹⁸ 2) Postavljanje informacije o istraživanju na portal/platformu koja se na fakultetima koristi za nastavu (na primer, Moodle, Google classroom, Microsoft Teams). 3) Slanje informacije o istraživanju preko ličnih ili grupnih elektronskih adresa studenata, koje se koriste za dostavljanje informacija vezanih za nastavu, ispite, materijala za nastavu i slično, i/ili putem zatvorenih grupa studenata određene godine na društvenim mrežama (na primer, Facebook, WhatsApp ili Viber grupe studenata određene godine na jednom fakultetu). 4) Informacije o istraživanju su na nekim fakultetima date studentima tokom *online* sesija koje su posebno organizovane kako bi se studenti informisali o istraživanju.

18 Kontakt osobe su infomacije o istraživanju pružale na predavanjima/vežbama svojih kolega ukoliko nisu imali nastavu u vreme prikupljanja podataka pa nisu imali kontakt sa studentima odabranih godina, u slučaju da je prisustvo njihovim predavanjima bilo slabo, pa je trebalo animirati studente i na godini kojoj ne predaju ili na drugim smerovima da se uključe u istraživanje, u slučaju kada kontakt osobe nisu bile iz reda nastavnog osoblja i slično.

Distribucija linka za ulazak u upitnik na Survey Monkey platformi

Upitnik koji je korišćen za prikupljanje podataka je postavljen na Survey Monkey platformu, a link ka upitniku je distribuiran studentima na tri načina: postavljanjem linka u *chat* opciju platforme koja je korišćena za držanje predavanja i vežbi, postavljanjem linka na portal/platformu koja se koristi na fakultetu za nastavu i slanjem linka putem elektronske pošte i/ili zatvorenih grupa na društvenim mrežama.

Tokom *online* predavanja, nakon informisanja studenata o istraživanju, link ka upitniku je postavljan u chat opciji platforme koja je korišćena za držanje predavanja i vežbi (na primer, Zoom ili Microsoft Teams) i studenti su zamoljeni da uđu u upitnik i odmah, tokom predavanja, pristupe njegovom popunjavanju. U nekim slučajevima (kada je posećenost predavanja/vežbi bila slabija) studenti su zamoljeni da podele link sa svojim kolegama koji nisu bili tog dana na predavanju/vežbama na kome je organizovano popunjavanje upitnika.

Drugi način distribucije linka za ulazak u upitnik bio je postavljanje linka na portal/platformu koja se koristi na fakultetu za nastavu (na primer, Moodle, Google classroom, Microsoft Teams), a na koji studenti mogu da uđu samo sa svojim korisničkim imenom i lozinkom. Link za ulazak u upitnik je bio dostupan na portalu/platformi određeno vreme o čemu su studenti prethodno bili obavešteni. U nekim slučajevima je nakon isteka predviđenog vremena, a u slučaju da je odziv studenata bio slabiji, ponavljan poziv za učešće u istraživanju sa linkom za ulazak u upitnik.

Treći način za ulazak u upitnik bio je putem slanja linka studentima putem elektronske pošte i/ili zatvorenih grupa na društvenim mrežama.

Na većini fakulteta je korišćeno više navedenih kanala komunikacije i distribucije informacija o istraživanju i linka ka upitniku studentima.

Popunjavanje upitnika

Upitnici su popunjavani na Survey Monkey platformi. Prikupljanje podataka je trajalo od 5. marta do 10. maja 2021. godine. Iskustva kontakt osoba, kao i komentari pojedinih ispitanika, govore u prilog tome da je upitnik bio jasan, pa studenti nisu imali dodatnih pitanja niti su tražili pojašnjenja prilikom njegovog popunjavanja. Nakon što su podaci prikupljeni, informacije o tome su poslate dekanima svih fakulteta koji su bili obuhvaćeni istraživanjem i svim kontakt osobama. Kontakt osobe su ujedno zamoljene da dostave u pisanoj formi svoja zapažanja i utiske vezane za prikupljanje podataka.

Iskustva i izazovi u prikupljanju podataka

Analiza zapažanja i utisaka kontakt osoba i beležaka istraživačica VDS vezanih za proces prikupljanja podataka pokazuje da ovo istraživanje predstavlja važno iskustvo u sprovođenju istraživanja o seksualnom nasilju na fakultetima, posebno kada se podaci prikupljaju *online*, ali i da je bilo povezano sa određenim izazovima. Pri tome, pozitivna iskustva i naučene lekcije, s jedne, i izazovi, sa druge strane, odnose se na ista pitanja, i to: način organizovanja prikupljanja podataka; ko je određen za kontakt osobu, angažovanost kontakt osobe i saradnja sa njom; zainteresovanost studenata za temu seksualnog nasilja i učešće u istraživanjima i njihovo motivisanje da se uključe u istraživanje, i sprovođenje istraživanja *online*. Verujemo da naučene lekcije i izazovi, koje iznosimo u nastavku teksta, mogu da budu od koristi budućim istraživačima i istraživačicama, posebno za istraživanja seksualnog nasilja na fakultetima, ali i drugih oblika nasilja, naročito u uslovima prikupljanja podataka *online*.

Iskustvo pokazuje da je u uslovima prikupljanja podataka *online*, najefikasniji način da se dođe do podataka bio onda kada je popunjavanje upitnika moglo da se organizuje tokom predavanja ili vežbi. Pri tome, ovaj način prikupljanja podataka bio je posebno efikasan kada je kontakt osoba mogla da organizuje popunjavanje upitnika tokom svojih časova, naročito kada je tema istraživanja mogla da se poveže sa sadržajem predmeta u okviru kog je organizovano popunjavanje upitnika i u slučaju kada su studenti mogli da budu dodatno motivisani za učešće u istraživanju kroz dobijanje određenog broja bodova za predispitne aktivnosti na predmetu u okviru kog je bilo organizovano popunjavanje upitnika. Ovo poslednje je bilo moguće na nekoliko društveno-humanističkih fakulteta.

U neposrednoj vezi sa tim je i pitanje određivanja i angažovanja kontakt osoba. Naime, najoptimalniji način za prikupljanje podataka bio je kada su kao kontakt osobe određeni nastavnici, posebno kada ih je bilo više od jednog na istom fakultetu i kada su oni imali predavanja ili vežbe tokom semestra kada su podaci prikupljeni. Istraživanje je pokazalo koliko su entuzijizam i predanost kontakt osoba, kao i njihov autoritet i kontakt i komunikacija sa studentima značajni za pozivanje i motivisanje studenata da se uključe u istraživanje. Većina kontakt osoba koje su bile angažovane na fakultetima u okviru istraživanja pokazale su entuzijizam i predanost, bez obzira da li su bili iz reda nastavnog ili nenastavnog osoblja, ili, pak, studenata. Nastojali su da, samostalno ili uz pomoć kolega, posebno nastavnika, uprave fakulteta (dekana ili prodekana) i studenata (na primer, studentskog parlamenta) na različite načine informišu i podstaknu studente da se uključe u istraživanje. Uspostavljanje saradnje sa

kolegama nastavnicima i studentima je bilo posebno važno na fakultetima koji imaju više studijskih programa, kada kontakt osobe nisu imale predavanja tokom semestra kada su podaci prikupljeni ili kada su kontakt osobe bile iz reda nenastavnog osoblja ili studenata. U ovim situacijama je bilo potrebno više vremena da se studenti informišu i uključe u istraživanje.

Istraživanje je pokazalo da su studenti društvenih i humanističkih fakulteta zainteresovaniji za temu seksualnog nasilja i za učešće u istraživanju u odnosu na studente iz ostalih naučnih disciplina, pa je stopa odgovora studenata koji studiraju na ovim fakultetima viša u odnosu na stopu odgovora studenata sa ostalih grupa fakulteta. Tako je ukupno 12 fakulteta (9 iz grupe društveno-humanističkih nauka i 4 iz preostale tri grupe nauka: medicinske, tehničko-tehnološke i prirodno-matematičke nauke) imalo preko 50% planiranog poduzorka na nivou fakulteta, od čega su tri fakulteta iz grupe društveno-humanističkih nauka i jedan koji ne pripada grupi društveno-humanističkih fakulteta imali preko 100% od planiranog uzorka na nivou fakulteta. Sa druge strane, 9 fakulteta (dva iz grupe društveno-humanističkih nauka i 7 iz preostale tri grupe fakulteta) je imalo ispod 50% planiranog uzorka na nivou fakulteta.

Istraživanje je pokazalo određene dobre strane prikupljanja podataka *online*. Kao prvo, veće prisustvo *online* predavanjima nego predavanjima koja se organizuju uživo, barem na nekim fakultetima, je omogućilo da se veći broj studenata informiše i pozove da se uključe u istraživanje nego što bi bio slučaj da su predavanja bila uživo. *Online* istraživanje generalno pruža više garancija anonimnosti u odnosu na papir i olovka tehniku prikupljanja podataka. Najzad, popunjavanje upitnika *online* se pokazalo kao brže i manje vremenski zahtevno u odnosu na popunjavanje upitnika u papiru zbog automatskog preskakanja pitanja u upitniku u zavisnosti od datih odgovora.

Kada su u pitanju izazovi, s obzirom na način prikupljanja podataka, morali smo potpuno da se oslonimo na kontakt osobe koje su informisale studente o istraživanju i distribuirale link ka upitniku, pa kao istraživačice nismo mogle da imamo potpunu kontrolu nad postupkom prikupljanja podataka i uzorkom. Takođe, na fakultetima na kojima su kao kontakt osobe određeni studenti ili neko od nenastavnog osoblja, uprkos njihovim naporima, bilo je teže ili je trebalo biše vremena da se dostigne predviđeni poduzorak na nivou fakulteta, pa na nekim fakultetima, kao što je napred i navedeno, on nije ni dostignut. Čak i na fakultetima na kojima su kao kontakt osobe određeni nastavnici, izazov je bio organizovati prikupljanje podataka u slučaju kada nastavnici koji su bili kontakti nisu imali nastavu tokom semestra kada je organizovano prikupljanje podataka, pa

su i oni zavisili od spremnosti svojih kolega koji su ustupali časove kako bi se organizovalo prikupljanje podataka. Slabo prisustvo studenata *online* nastavi na nekim fakultetima je otežalo ili onemogućilo dolaženje do studenata, pa su na tim fakultetima poduzorci ostali dosta ispod predviđenih. Izazov je bio uskladiti prikupljanje podataka sa drugim fakultetskim aktivnostima i obavezama studenata. Najzad, kako su pokazala iskustva kontakt osoba, tema istraživanja je osetljiva, a studenti nisu još uvek spremni da podele svoja iskustva, čak ni u anketi koja je bila potpuno anonimna. Zbog svega toga je bilo bitno da istraživački tim VDS redovno prati dinamiku prikupljanja podataka i, kada je bilo potrebno, da sa kontakt osobama dogovara dodatne načine za pozivanje i motivisanje studenata da se uključe u istraživanje.

Logička kontrola upitnika, unos i obrada podataka

Tokom prikupljanja podataka, svaki upitnik koji je pristigao preko Survey Monkey platforme je proveren. Svi nevažeći upitnici su izbrisani i isključeni iz dalje analize. Ukupno 703 upitnika nisu bila važeća.

Podaci su automatski u okviru Survey Monkey platforme izveženi u Excell tabelu, a potom su uveženi u SPSS.26 program za obradu. Podaci su obrađeni deksriptivnom statistikom i Hi-kvadrat testom. Pored kvantitativne, sprovedena je i kvalitativna analiza odgovora ispitanika na otvorena pitanja.

Opis uzorka

Socio-demografske karakteristike ispitanika

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 1597 studentkinja i studenata. Uzorak je obuhvatio 1293 (81%) osobe ženskog i 304 (19%) osobe muškog pola. Posmatrano prema starosnoj strukturi, najbrojniji su ispitanici uzrasta od 21 do 23 godine (1302 ili 81,5%), zatim ispitanici uzrasta od 24 do 26 godina starosti (188 ili 11,8%); 72 ispitanika (4,5%) imaju preko 26 godina, a 35 (2,2%) su u starosnoj kategoriji između 18 i 20 godina.

Posmatrano prema državljanstvu, najveći broj ispitanika – njih 1553 ili 97,2% - ima srpsko državljanstvo. Državljanstvo Crne Gore ima 15 (0,9%) ispitanika, Bosne i Hercegovine 9 (0,6%) i Hrvatske jedan ispitanik (0,1%). Pored toga, 19 (1,2%) ispitanika je navelo da imaju dvojno državljanstvo, tj. državljanstvo Republike Srbije i još jedne države.

Kada je u pitanju nacionalna pripadnost, najveći broj ispitanika se izjasnio kao Srbin/Srpkinja, njih 1545 ili 96,7% od ukupnog uzorka. Kao Slovakinja/Slovak izjasnilo se 11 (0,7%) ispitanika, 10 (0,6%) ispitanika se izjasnilo kao Mađarica/Mađar, a 6 (0,4%) kao Hrvatica/Hrvat. Po tri ispitanika (0,2%) su se izjasnili kao pripadnici romske nacionalnosti, Rusinka/Rusin i Jugoslovenka/Jugosloven. Po dva ispitanika (0,1%), izjasnili su se kao Bošnjakinja/Bošnjak i Bugarka/Bugarin. Za 7 (0,4%) ispitanika nisu dobijeni podaci, dok su 4 (0,3%) ispitanika navela da su neke druge nacionalne pripadnosti.

Struktura uzorka prema univerzitetima, fakultetima i naučnim disciplinama

Najveći broj ispitanika – njih 562 (35,2%) studira na Univerzitetu u Beogradu, a potom na Univerzitetu u Nišu – 482 (30,2%).

Tabela 1. *Struktura uzorka prema univerzitetima*

Univerzitet	Broj	Procenat
Univerzitet u Beogradu	562	35,2
Univerzitet u Nišu	482	30,2
Univerzitet u Novom Sadu	210	13,1
Univerzitet u Kragujevcu	166	10,4
Univerzitet Union	163	10,2
Univerzitet umetnosti u Beogradu	14	0,9
Ukupno	1597	100

Struktura uzorka prema pojedinačnim fakultetima data je u Tabeli 2. Kada se posmatra udeo ispitanika sa pojedinačnih fakulteta u ukupnom uzorku, primećuje se da je najveći broj ispitanika sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu (10,8%), Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu (9,8%) i Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu (8,1%). Slede Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Medicinski fakultet Univerziteta u Nišu, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Pravni fakultet i Elektronski fakultet Univerziteta u Nišu. Udeo ispitanika sa ostalih fakulteta u ukupnom uzorku je ispod 5%, pri čemu je udeo ispitanika na dva fakulteta (Fakultetu dramskih umetnosti i Tehničkom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu) manji od 1%.

Tabela 2. Struktura uzorka prema fakultetima

Fakultet	Broj	Procenat
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (UBG)	157	9,8
Filozofski fakultet (UBG)	110	6,9
Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja (UBG)	26	1,6
Medicinski fakultet (UBG)	30	1,9
Fakultet političkih nauka (UBG)	130	8,1
Geografski fakultet (UBG)	73	4,6
Mašinski fakultet (UBG)	36	2,3
Pravni fakultet (Univerzitet Union)	49	3,1
Fakultet dramskih umetnosti (Univerzitet umetnosti u Beogradu)	14	0,9
Fakultet inženjerskih nauka (UKG)	25	1,6
Pravni fakultet (UKG)	67	4,2
Filološko-umetnički fakultet (UKG)	74	4,6
Filozofski fakultet (UNI)	173	10,8
Pravni fakultet (UNI)	83	5,2
Elektronski fakultet (UNI)	82	5,1
Medicinski fakultet (UNI)	104	6,5
Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja (UNI)	40	2,5
Fakultet za pravne i poslovne studije „dr Lazar Vrkatić“ (Univerzitet Union), Niš	43	2,7
Filozofski fakultet (UNS)	93	5,8
Medicinski fakultet (UNS)	67	4,2
Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja (UNS)	35	2,2
Tehnički fakultet (UNS), Zrenjanin	15	0,9
Fakultet za pravne i poslovne studije „dr Lazar Vrkatić“ (Univerzitet Union), Novi Sad	71	4,4
Ukupno	1597	100

Posmatrano prema naučnim disciplinama, skoro dve trećine studenata iz uzorka studira na fakultetima koji pripadaju grupi društveno-humanističkih nauka – njih 1166 (73%).

Tabela 3. Struktura uzorka prema naučnim disciplinama

Naučna disciplina	Broj	Procenat
Društveno-humanističke nauke	1166	73,0
Medicinske nauke	200	12,5
Tehničko-tehnološke nauke	158	9,9
Prirodno-matematičke nauke	73	4,6
Ukupno	1597	100

Od ukupno 22 fakulteta, u momentu prikupljanja podataka četiri fakulteta su imala usvojene pravilnike o zaštiti od seksualnog uznemiravanja i ucenjivanja: tri fakulteta Univerziteta u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Fakultet političkih nauka i Filozofski fakultet, i jedan privatni fakultet – Pravni fakultet Univerziteta Union. U toku rada na prikupljanju podataka još jedan fakultet je usvojio pravilnik: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.

Struktura uzorka prema godini studija

Uzorak istraživanja činilo je 789 (49,4%) studenata treće i 808 (50,6%) studenata četvrte godine osnovnih akademskih studija.

Struktura uzorka prema mestu studiranja

Posmatrano prema mestima, najveći broj ispitanika - njih 617 (38,6%) studira na fakultetima u Beogradu, zatim u Nišu - 520 (32,6%), Novom Sadu - 294 (18,4) i Kragujevcu - 166 (10,4%).

Tabela 4. Struktura uzorka prema mestu studiranja

Mesto studiranja	Broj	Procenat
Beograd	617	38,6
Niš	520	32,6
Novi Sad	294	18,4
Kragujevac	166	10,4
Ukupno	1597	100

Većina ispitanika – njih 953 ili 59,7% je morala da se preseli i promeni mesto boravka radi studiranja, dok je njih 638 (39,9%) navelo da studiraju u mestu u kome su živeli do početka studija, dakle, nisu menjali mesto kako bi upisali fakultet.

Rasprostranjenost i struktura seksualnog nasilja na fakultetima

U ovom poglavlju su izloženi rezultati istraživanja koji se odnose na rasprostranjenost i strukturu seksualnog nasilja nad studentima na fakultetima iz ispitivanog uzorka.

Rasprostranjenost seksualnog nasilja na fakultetima

Da bi se došlo do podataka o rasprostranjenosti seksualnog nasilja na fakultetima, studentima je postavljeno pitanje da li im se dogodilo da se od početka studiranja neko sa fakulteta ponašao prema njima na neki od sledećih načina: verbalno uznemiravanje seksualne prirode, neverbalno uznemiravanje seksualne prirode, seksualno uznemiravanje fizičkim putem, seksualno uznemiravanje korišćenjem savremenih tehnologija, seksualno ucenjivanje, i silovanje i pokušaj silovanja.

Od ukupnog broja studenata obuhvaćenih uzorkom, njih 271 (17%) je odgovorilo da su bili izloženi nekom obliku seksualnog nasilja na fakultetu. Pri tome, skoro trećina (85, odnosno 31,4%) je nasilje doživela u godini koja je prethodila istraživanju. Posmatrano prema oblicima seksualnog nasilja, najviše studenata (204, odnosno 12,8%) je odgovorilo da je tokom studiranja bilo izloženo verbalnom uznemiravanju seksualne prirode. 95 (5,9%) studenata je odgovorilo da je bilo izloženo neverbalnom uznemiravanju, 81 (5,1%) seksualnom uznemiravanju fizičkim putem, dok je 51, odnosno 3,2% studenata odgovorilo da je imalo iskustvo seksualnog uznemiravanja korišćenjem savremenih tehnologija. 8 (0,5%) studenata je odgovorilo da su bili izloženi seksualnom ucenjivanju, dok je 5 (0,3%) odgovorilo da je doživelo silovanje ili pokušaj silovanja.

Među studentima koji su odgovorili da su bili izloženi seksualnom nasilju, većinu su činile studentkinje – 242 (89,3%), dok je 29 (10,7%) studenata takođe odgovorilo da je viktimizirano na ovaj način.

S obzirom na visoku tamnu brojku koja je karakteristična za seksualno nasilje, u cilju dobijanja dodatnih podataka o rasprostranjenosti seksualnog nasilja nad studentima na fakultetu, ispitanicima je postavljeno

i pitanje u vezi posrednog iskustva sa ovim oblikom nasilja. Dobijeni podaci pokazuju da je, u poređenju sa odgovorima o ličnom iskustvu, znatno više studenata odgovorilo da ima posredno iskustvo, odnosno da zna drugu studentkinju ili studenta koji su bili izloženi takvom nasilju (441, odnosno 27,6%). Ovaj podatak bi mogao da bude protumačen kao indikator veće rasprostranjenosti seksualnog nasilja u odnosu na onu koju pokazuju odgovori o ličnom iskustvu. U prilog ovoj pretpostavci rečito govore i komentari samih studenata dati na kraju upitnika, u kojima se ukazuje na mogućnost da „studenti koji su lično doživeli nasilje neće reći da su ga oni doživeli, već da su čuli da je neko od kolega doživeo nasilje“.

Takođe, među ispitanicima koji su odgovorili da imaju posredno iskustvo bile su 364 (82,5%) studentkinje i 77 (17,5%) studenata, što, kada se upoređi sa polnom strukturom ispitanika koji su odgovorili da imaju neposredno iskustvo seksualnog nasilja, ukazuje na nešto veći udeo ispitanika muškog pola (17,5% prema 10,7%). To bi moglo biti protumačeno kao indikator njihove nešto veće stvarne izloženosti viktimizaciji seksualnim nasiljem u odnosu na onu na koju ukazuju odgovori o ličnom iskustvu.

Važno je ovde pomenuti i podatak da je deo studenata iz ispitivanog uzorka, u komentaru na kraju upitnika, naveo da je imao lično iskustvo seksualnog nasilja na drugom fakultetu (što je obično bio i razlog za napuštanje tog fakulteta), kao i da zna za slučajeve takvog nasilja nad studentima na drugim fakultetima. Međutim, to iskustvo nije bilo obuhvaćeno predmetom našeg istraživanja pa nije ni moglo da dođe do izražaja u njihovim odgovorima pa tako ni u podacima o rasprostranjenosti seksualnog nasilja na fakultetima. Ipak, saznanja ove vrste su još jedan argument za pretpostavku da je rasprostranjenost seksualnog nasilja nad studentima na fakultetima u Srbiji veća u odnosu na onu na koju ukazuju rezultati našeg istraživanja.

Najzad, studenti su pitani i da li su oni vršili seksualno nasilje na fakultetu. Samo 6 (0,4%) studenata iz uzorka (4 studenta i 2 studentkinje) je odgovorilo da su se, od početka studiranja do trenutka popunjavanja upitnika, prema nekome sa fakulteta ponašali na način koji može da se podvede pod neki oblik seksualnog nasilja. Ovi podaci potvrđuju podatke o studentima kao izvršiocima seksualnog nasilja nad drugim studentima koji su dobijeni odgovorima na druga pitanja, ali, s obzirom na mali broj odgovora, ne mogu biti smatrani relevantnim za procenu rasprostranjenosti seksualnog nasilja.

Ispitanici su imali priliku da u komentaru na kraju upitnika ukažu i na druge probleme koji su neposredno ili posredno povezani sa seksualnim nasiljem na njihovom fakultetu. Tako je, iako to nije bio predmet

našeg istraživanja, ukazano na postojanje seksualnog nasilja prema zaposlenima, koje vrše, kako njihove starije kolege, uključujući profesore, tako i studenti. Kao izvršioци navode se osobe muškog pola, a kao žrtve uglavnom osobe ženskog pola.

Takođe, ispitanici su ukazali i na postojanje opšte klime na fakultetima koja je degradirajuća prema studentima. Ukazano je na sledeće oblike neadekvatnog odnosa, nastavnog i nenastavnog (posebno šalterskih službenika) osoblja oba pola, prema studentima: ponižavanje, omalovažavanje, psihičko nasilje, verbalno uznemiravanje, rodna diskriminacija i diskriminacija po osnovu izgleda (davanje boljih ocena studentkinjama boljeg izgleda).

Struktura seksualnog nasilja na fakultetima

Kao što je već pomenuto, od ukupnog broja ispitanika, njih 271 je odgovorilo da je bilo izloženo nekom obliku seksualnog nasilja na fakultetu. Pri tome, kao što se može videti iz Tabele 5, najveći broj njih (75,3%) je odgovorio da je bio izložen verbalnom uznemiravanju seksualne prirode.

Tabela 5. *Struktura seksualnog nasilja nad studentima (lično iskustvo)*

Oblici seksualnog nasilja	Da		Ne		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Verbalno uznemiravanje seksualne prirode	204	75,3	67	24,7	271	100
Neverbalno uznemiravanje seksualne prirode	95	35,0	176	65,0	271	100
Seksualno uznemiravanje fizičkim putem	81	29,9	190	70,1	271	100
Seksualno uznemiravanje korišćenjem savremenih tehnologija	51	18,8	220	81,2	271	100
Seksualno ucenjivanje	8	3,0	263	97,0	271	100
Silovanje ili pokušaj silovanja	5	1,8	266	98,2	271	100

Udeo ostalih oblika je znatno manji, pri čemu je neverbalno seksualno uznemiravanje (35%) na drugom, a seksualno uznemiravanje fizičkim putem na trećem mestu (29,9%) po učestalosti. Sledi seksualno uznemiravanje korišćenjem savremenih tehnologija (18,8%), dok su seksualno ucenjivanje i silovanje i pokušaj silovanja najređi.

Kada se uporede sa podacima o strukturi seksualnog nasilja koji su dobijeni na osnovu pitanja o ličnom iskustvu, podaci o posrednom iskustvu ukazuju na veći broj viktimizacija ali na isti redosled udela različitih oblika seksualnog nasilja. Kao što se može videti iz Tabele 6, od ukupnog broja ispitanika koji su odgovorili da znaju kolegu ili koleginicu koji su bili izloženi nekom obliku seksualnog nasilja na fakultetu, najviše (77,3%) je imalo saznanja o verbalnom uznemiravanju seksualne prirode.

Tabela 6. *Struktura seksualnog nasilja nad studentima (posredno iskustvo)*

Oblici seksualnog nasilja	Da		Ne		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Verbalno uznemiravanje seksualne prirode	341	77,3	100	22,7	441	100
Neverbalno uznemiravanje seksualne prirode	180	40,8	261	59,2	441	100
Seksualno uznemiravanje fizičkim putem	141	32,0	300	68,0	441	100
Seksualno uznemiravanje korišćenjem savremenih tehnologija	133	30,2	308	68,8	441	100
Seksualno ucenjivanje	85	19,3	356	80,7	441	100
Silovanje ili pokušaj silovanja	49	11,1	392	88,9	441	100

Slede oni koji su znali nekoga ko je bio izložen neverbalnom uznemiravanju seksualne prirode (40,8%). Sličan udeo studenata je odgovorio da zna nekoga ko je izložen seksualnom uznemiravanju fizičkim putem (32%) i korišćenjem savremenih tehnologija (30,2%). Kao i kod odgovora na pitanje o ličnom iskustvu, najmanji je udeo seksualnog ucenjivanja (19,3%) i silovanja ili pokušaja silovanja (11,1%).

Međutim, uočljiva je razlika u udelu pojedinih oblika nasilja, koji je kod posrednog iskustva nešto manji kod dva oblika sa najvećim udelom (verbalno i neverbalno seksualno uznemiravanje) a veći kod svih ostalih oblika. Pri tome je razlika posebno izražena kod seksualnog uznemiravanja korišćenjem savremenih tehnologija, ali i kod onih oblika koji su najređe pominjani u odgovorima o ličnom iskustvu, a koji ujedno spadaju u najteže oblike seksualnog nasilja koji se vrše na fakultetu: seksualno ucenjivanje i silovanje ili pokušaj silovanja.

Na osnovu poređenja podataka proisteklih iz odgovora studenata o ličnom iskustvu i odgovora o saznanjima o iskustvu drugih studenata

može se pretpostaviti da je udeo najtežih oblika nasilja u ukupnoj strukturi seksualnog nasilja nad studentima na fakultetu veći od onog koji pokazuju odgovori studenata o sopstvenom ličnom iskustvu. Ovi podaci, takođe, ukazuju i na moguću nespremnost studenata da o ovim oblicima nasilja govore čak i u istraživanjima u kojima je njihova anonimnost zaštićena.

Seksualno nasilje u godini koja je prethodila istraživanju

Već je navedeno da je 85 studenata odgovorilo da su bili izloženi seksualnom nasilju u godini koja je prethodila istraživanju. Kako se vidi u Tabeli 7, u godini koja je prethodila istraživanju najučestaliji oblik seksualne viktimizacije bilo je verbalno (74,1%), a potom neverbalno uznemiravanje seksualne prirode (38,8%). Njihov udeo u strukturi seksualnog nasilja u godini koja je prethodila istraživanju je gotovo isti kao udeo ova dva oblika ponašanja u strukturi seksualnog nasilja nad studentima tokom celog perioda studiranja. U poređenju sa strukturom seksualnog nasilja nad studentima tokom studiranja, primećuje se da je u godini koja je prethodila istraživanju udeo viktimizacija seksualnim uznemiravanjem korišćenjem savremenih tehnologija veći (22,4%) u odnosu na njihov udeo u strukturi viktimizacije seksualnim nasiljem tokom celog perioda studiranja (18,8%). Sa druge strane, udeo seksualnog uznemiravanja fizičkim putem u strukturi viktimizacije seksualnim nasiljem tokom godine koja je prethodila istraživanju je manji (16,5%) u poređenju sa udelom ovog oblika ponašanja u strukturi seksualnog nasilja tokom studiranja (29,9%). Najzad, podaci pokazuju i da su dva od ukupno pet ispitanika sa iskustvom silovanja ili pokušaja silovanja, ovaj oblik nasilja doživeli u godini koja je prethodila istraživanju.

Tabela 7. Struktura viktimizacije studenata seksualnim nasiljem u godini koja je prethodila istraživanju

Oblici seksualnog nasilja	Da		Ne		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Verbalno uznemiravanje seksualne prirode	63	74,1	22	25,9	85	100
Neverbalno uznemiravanje seksualne prirode	33	38,8	52	60,2	85	100
Seksualno uznemiravanje fizičkim putem	14	16,5	71	83,5	85	100
Seksualno uznemiravanje korišćenjem savremenih tehnologija	19	22,4	66	77,6	85	100
Seksualno ucenjivanje	1	1,2	84	98,8	85	100
Silovanje ili pokušaj silovanja	2	2,4	83	97,6	85	100

Kada se posmatra udeo studenata viktimiziranih svakim pojedinačnim oblikom seksualnog nasilja u godini koja je prethodila istraživanju u odnosu na ukupan broj studenata koji su naveli da su bili izloženi svakom od oblika seksualnog nasilja tokom studiranja primećuje se da je blizu 40% studenata koji su naveli da su doživeli seksualno uznemiravanje korišćenjem savremenih tehnologija tokom studiranja, ovaj vid viktimizacije doživelo u godini koja je prethodila istraživanju. Takođe, nešto više od jedne trećine onih koji su naveli da su doživeli neverbalno uznemiravanje seksualne prirode je imalo ovo iskustvo u godini koja je prethodila istraživanju.

Tabela 8. Udeo studenata viktimiziranih seksualnim nasiljem u godini koja je prethodila istraživanju u ukupnom broju studenata viktimiziranih pojedinim oblicima seksualnog nasilja

Oblici seksualnog nasilja	Da		Ne		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Verbalno uznemiravanje seksualne prirode	63	30,8	141	69,2	204	100
Neverbalno uznemiravanje seksualne prirode	33	34,7	62	65,3	95	100
Seksualno uznemiravanje fizičkim putem	14	17,3	67	82,7	81	100

Seksualno uznemiravanje korišćenjem savremenih tehnologija	19	37,3	32	62,7	51	100
Seksualno ucenjivanje	1	12,5	7	87,5	8	100
Silovanje ili pokušaj silovanja	2	40	3	60	5	100

Ukupno gledano, ovi podaci mogu da budu indikator porasta seksualnog nasilja nad studentima koji ne podrazumeva fizički kontakt, posebno u *online* prostoru, tokom godine koja je prethodila istraživanju. To može da se poveže sa prelaskom na nastavu na daljinu i činjenicom da je upravo u godini koja je prethodila istraživanju najveći broj studenata (84,8%) nastavu pratio pretežno *online*, ali i sa učestalijim korišćenjem savremenih tehnologija, posebno u uslovima pandemije izazvane virusom Covid-19 koja je karakterisala godinu koja je prethodila istraživanju.

Broj viktimizacija pojedinim oblicima seksualnog nasilja

Istraživanjem je ispitivan i broj viktimizacija pojedinim oblicima seksualnog nasilja. Kao što se može videti iz Tabele 9, na osnovu dobijenih odgovora se može zaključiti da je najveći broj studenata doživeo više od jedne viktimizacije. Broj viktimizacija je posebno visok kod verbalnog uznemiravanja seksualne prirode, gde su ovaj oblik seksualnog nasilja čak u 78,7% slučajeva studenti doživeli više od jednog puta. Pri tome, ovaj oblik nasilja vršen je najčešće dva do pet puta (51,9%), ali je dosta i slučajeva njegovog vršenja više od 10 puta (15,2%).

Tabela 9. Broj viktimizacija pojedinim oblicima seksualnog nasilja

Oblici seksualnog nasilja	Jedanput		Dva do pet puta		Šest do deset puta		Više od deset puta		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Verbalno uznemiravanje seksualne prirode	41	20,1	106	51,9	26	12,8	31	15,2	204	100
Neverbalno uznemiravanje seksualne prirode	26	27,3	41	43,1	12	12,6	16	16,8	95	100
Seksualno uznemiravanje fizičkim putem	32	39,5	40	49,4	4	4,9	5	6,2	81	100

Seksualno uznemiravanje korišćenjem savremenih tehnologija	21	41,2	18	35,3	3	5,9	9	17,6	51	100
Seksualno ucenjivanje	5	62,5	2	25,0	1	12,5	/	/	8	100
Silovanje ili pokušaj silovanja	2	40,0	2	40,0	1	20,0	/	/	5	100

Takođe, visok udeo ponovljene viktimizacije uočava se i kod neverbalnog uznemiravanja seksualne prirode (63,9%) i seksualnog uznemiravanja fizičkim putem (55,4%). Ovim oblicima seksualnog nasilja studenti su u nešto manje od polovine slučajeva bili izloženi dva do pet puta, dok je neverbalno uznemiravanje više od deset puta vršeno u 16,8% slučajeva. Na drugoj strani, dobijeni podaci pokazuju da su studenti koji su bili izloženi seksualnom ucenjivanju, taj oblik viktimizacije doživeli najčešće samo jedanput. Najzad, studenti su u podjednakom broju slučajeva navodili da su silovanje ili pokušaj silovanja doživeli kao izolovan incident i kao ponovljenu viktimizaciju.

Karakteristike seksualnog nasilja nad studentima

Karakteristike seksualnog nasilja nad studentima ispitivane su u istraživanju na dva nivoa: putem odgovora na pitanje o ukupnom iskustvu sa svakim od oblika seksualnog nasilja, i putem odgovora na pitanje o poslednjem slučaju seksualnog nasilja koje su ispitanici doživeli. Uključivanjem pitanja o poslednjem slučaju omogućeno je dobijanje detaljnijih informacija o iskustvu viktimizacije. Naime, s obzirom da su studenti, kako se vidi iz podataka o broju viktimizacija, uglavnom doživljavali više viktimizacija, to je bio jedini celishodan, i, u anketama o viktimizaciji inače uobičajen, način za dobijanje ove vrste informacija.

Od 271 studenta koji su naveli da su imali iskustvo seksualnog nasilja tokom studiranja na fakultetu, njih 87 (32,1%) je odgovorilo na pitanja u delu upitnika u kome su zamoljeni da pruže više podataka o poslednjem slučaju seksualnog nasilja kome su bili izloženi. Kao poslednji slučaj seksualnog nasilja kome su bili izloženi na fakultetu, studenti su najčešće navodili verbalno uznemiravanje seksualne prirode (66,7%). Neverbalno uznemiravanje i seksualno uznemiravanje fizičkim putem ređe je navođeno kao poslednji slučaj doživljenog seksualnog nasilja - 35,6%, odnosno 26,4%. U još manjoj meri, studenti su naveli da su poslednji put bili viktimizirani seksualnim uznemiravanjem korišćenjem savremenih tehnologija (16,1%). Kao poslednji slučaj viktimizacije seksualnim nasiljem najređe je navođeno seksualno ucenjivanje (2,3%) i silovanje ili pokušaj silovanja (1,2%).

Nešto više od trećine studenata je navelo da se poslednji slučaj nasilja dogodio između jedne i dve godine pre anketiranja (34,5%), dok je nešto manje od trećine odgovorilo da se poslednji slučaj dogodio u periodu između dve i tri godine pre anketiranja. Da su poslednji slučaj seksualnog nasilja doživeli u godini koja je prethodila istraživanju odgovorilo je oko petine studenata (21,8%). Najmanje studenata je poslednji slučaj seksualnog nasilja doživelo pre više od tri godine, što je i očekivano s obzirom da su u uzorku bili studenti završnih godina studija.

Kao što se može primetiti iz navednih podataka, nasilje koje su studenti doživeli u poslednjem slučaju uključilo je sve oblike i to sa sličnim udelom kao u ukupnom broju odgovora svih ispitanika koji su doživeli

neki oblik nasilja. Samim tim, može se smatrati da su podaci o poslednjem slučaju reprezentativni za poduzorak studenata koji su doživeli seksualno nasilje, pa tako i pogodni za ispitivanje detaljnijih karakteristika seksualnog nasilja nad studentima. Takođe, slično podacima koji su dobijeni ispitivanjem studenata o njihovom ukupnom iskustvu seksualnog nasilja, najviše studenata je odgovorilo da je poslednji slučaj seksualnog nasilja doživelo na prve dve godine studija (65,5%), pri čemu je najviše njih (36,8%) nasilje poslednji put doživelo na drugoj godini. Najmanje studenata je odgovorilo da je poslednji slučaj seksualnog nasilja doživelo na četvrtoj godini studija.

Izvršioci seksualnog nasilja

Da bi se došlo do podataka o tome ko su izvršioci seksualnog nasilja na fakultetima, studentima koji su odgovorili da su imali iskustvo viktimizacije seksualnim nasiljem je postavljeno pitanje „Ko se prema Vama ponašao na takav način?” Ovo pitanje je postavljano za svaki oblik nasilja posebno, i odnosilo se na sva iskustva viktimizacije tim oblikom nasilja koja su studenti imali tokom studiranja. Studenti su imali mogućnost da izaberu jedan ili više ponuđenih odgovora. Ponuđeni odgovori su se odnosili na sledeće kategorije osoba sa fakulteta kao moguće izvršioce: kolega student/koleginica studentkinja; nastavno osoblje i nenastavno osoblje.

Tabela 10. Izvršioci seksualnog nasilja s obzirom na poziciju na fakultetu

Oblici seksualnog nasilja	Student		Nastavno osoblje		Nenastavno osoblje		Ukupno odgovori	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Verbalno uznemiravanje seksualne prirode	102	49,3	88	42,5	17	8,2	207	100
Neverbalno uznemiravanje seksualne prirode	50	57,5	27	31,0	10	11,5	87	100
Seksualno uznemiravanje fizičkim putem	51	67,1	19	25,0	6	7,9	76	100
Seksualno uznemiravanje korišćenjem savremenih tehnologija	34	73,9	9	19,6	3	6,5	46	100
Seksualno ucenjivanje	2	20,0	3	30,0	5	50,0	10	100
Silovanje ili pokušaj silovanja	4	100	0	0	0	0	4	100

Ko što se vidi iz Tabele 10, kod svih oblika seksualnog nasilja, izuzev seksualnog ucenjivanja, većinu izvršilaca činili su studenti. Procenat studenata kao izvršilaca je posebno visok kod silovanja i pokušaja silovanja (100%), kod seksualnog uznemiravanja korišćenjem savremenih tehnologija (73,9%) i kod seksualnog uznemiravanja fizičkim putem (67,1%). Udeo nastavnog osoblja najveći je kod seksualnog uznemiravanja verbalnim putem, gde čini blizu polovine izvršilaca (42,5%). Udeo nastavnog osoblja je visok i kod neverbalnog uznemiravanja seksualne prirode (31%) i seksualnog ucenjivanja (30%), ali nije zanemarljiv ni kod ostalih oblika seksualnog nasilja, osim silovanja, gde su kao izvršioci navođeni samo studenti. Iako je nenastavno osoblje najređe navođeno kao izvršilac, njihov udeo među izvršiocima nije zanemarljiv. Pri tome, nenastavno osoblje dominira među izvršiocima seksualnog ucenjivanja (50%), a njihov udeo među izvršiocima neverbalnog i verbalnog uznemiravanja seksualne prirode je takođe znatan (11,5%, odnosno 8,2%).

Ipak, treba imati na umu da je na više fakulteta broj izvršilaca iz redova nastavnog osoblja bio veći ili sličan broju izvršilaca iz redova studenata (Univerzitet u Beogradu: Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja, Medicinski fakultet, Fakultet političkih nauka; Univerzitet u Kragujevcu: Fakultet inženjerskih nauka, Pravni fakultet, Filološko-umetnički fakultet; Univerzitet u Nišu: Pravni fakultet, Medicinski fakultet, i Univerzitet Union: Fakultet za pravne i poslovne studije „dr Lazar Vrkatić“).

Jedini fakultet na kome dominira seksualno nasilje od strane nastavnog osoblja je Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu. Na ovom fakultetu, nenastavno osoblje je navedeno kao izvršilac u više od dve trećine slučajeva seksualnog nasilja nad studentima.

Takođe, kao osobu koja je prema njima bila nasilna u poslednjem slučaju seksualnog nasilja koje su doživeli vezano za fakultet, nešto više od polovine studenata iz poduzorka onih koji su odgovorili na pitanja o poslednjem slučaju (55,8%) navelo je drugog studenta-studentkinju, dok je nešto više od trećine njih (34,9%) kao izvršioca navelo nekoga iz redova nastavnog osoblja (Tabela 11). Osoba iz redova nastavnog osoblja je kao nasilna u poslednjem slučaju viktimizacije seksualnim nasiljem navedena od strane 7% studenata. Ovi podaci ukazuju na sličnost između strukture izvršilaca u poslednjem slučaju sa strukturom izvršilaca svih slučajeva doživljenog nasilja.

Tabela 11. *Izvršioци u poslednjem slučaju nasilja s obzirom na poziciju na fakultetu*

Izvršioци seksualnog nasilja	Broj	%
Student/studentkinja	48	55,8
Nastavno osoblje	30	34,9
Nenastavno osoblje	6	7,0
Nema podataka	2	2,3
Ukupno odgovora	86	100

Osobe koje su vršile nasilje u poslednjem slučaju najčešće su bile različitog pola od žrtve (87,1%).

Na pitanje da li je izvršilac u poslednjem slučaju seksualnog nasilja bio pod uticajem alkohola ili psihoaktivnih supstanci, većina studenata je navela da nije, ili da ne zna. Svega 7,5% studenata je navelo da je izvršilac bio pod uticajem alkohola, dok je još manje studenata (1,2%) navelo da je izvršilac bio pod uticajem psihoaktivnih supstanci (Tabela 12). S obzirom da je visok procenat studenata odgovorio da ne zna da li je izvršilac bio pod uticajem alkohola (36,6%), odnosno psihoaktivnih supstanci (48,4%), ovaj nalaz treba uzeti sa rezervom, pošto je sasvim moguće da je procenat izvršilaca koji su bili pod uticajem neke od supstanci bio veći a da to studenti koji su bili viktimizirani nisu znali.

Tabela 12. *Alkoholisanost i psihoaktivne supstance u poslednjem slučaju nasilja*

Alkoholisanost i psihoaktivne supstance u poslednjem slučaju nasilja	Da		Ne		Ne znam		Nema podataka		Ukupno odgovora	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Osoba koja je bila nasilna je tom prilikom bila pod uticajem alkohola	7	7,5	50	53,8	34	36,6	2	2,1	93	100
Osoba koja je bila nasilna je tom prilikom bila pod uticajem neke psihoaktivne supstance	1	1,1	45	48,4	45	48,4	2	2,1	93	100

Mesto na kome se nasilje dogodilo

Kako bi se došlo do podataka o tome gde se seksualno nasilje nad studentima događa, studenti su imali mogućnost da izaberu jedan ili više ponuđenih odgovora: u amfiteatru/slušaonici/učionici; u kabinetu/kancelariji (asistenta, profesora, drugog zaposlenog lica na fakultetu); u holu fakulteta; na ulici ili nekom drugom javnom prostoru; u studentskom domu, ili na nekom drugom mestu koje nije navedeno u ponuđenim odgovorima. Kao i pitanje o izvršiocu, i ovo pitanje je postavljano za svaki oblik nasilja posebno, i odnosilo se na sve slučajeve viktimizacije tim oblikom nasilja koje su ispitanici doživeli.

Tabela 13. Mesto na kome se seksualno nasilje dogodilo

Oblici seksualnog nasilja	Amfiteatar/slušaoonica		Kabinet		Hol		Javni prostor		Studentski dom		Drugi prostor		Ukupno odgovori	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Verbalno uznemiravanje seksualne prirode	69	25,6	30	11,2	72	26,8	84	31,2	7	2,6	7	2,6	269	100
Neverbalno uznemiravanje seksualne prirode	31	27,7	6	5,4	27	24,1	44	39,3	1	0,9	3	2,7	112	100
Seksualno uznemiravanje fizičkim putem	26	25,2	10	9,7	22	21,4	36	35,0	4	3,9	5	4,9	103	100
Seksualno učenjivanje	2	22,2	1	11,1	4	44,4	2	22,2	0	0	0	0	9	100
Silovanje ili pokušaj silovanja	0	0	0	0	0	0	2	40,0	0	0	3	60,0	5	100
Ukupno	128	42,7	47	15,7	125	41,7	168	33,7	12	2,4	18	3,6	498	100
Fakultet							Javni prostor	Studentski dom	Drugi prostor		Ukupno			
300 (60,2%)							168 (33,7%)	12 (2,4%)	18 (3,6%)		498 (100%)			

Prema odgovorima ispitanika, svi oblici seksualnog nasilja nad studentima, osim silovanja, se najčešće dešavaju u zgradi fakulteta. Pri tome, vršenje seksualnog nasilja u zgradi fakulteta je najčešće onda kada se radi o seksualnom učenjivanju (77,8%), a nešto ređe u slučajevima verbalnog (63,6%), neverbalnog (57,2%) i seksualnog uznemiravanja fizičkim pu-

tem (56,3%). Najčešće navođeni prostor na fakultetu, gde se nasilje dešavalo, je amfiteatar/slušaoonica i hol, dok se kabinet najređe navodi kao mesto izvršenja čak i kod seksualnog ucenjivanja.

Iako ređe nego zgrada fakulteta, i javni prostor je dosta često navođen kao mesto dešavanja seksualnog nasilja nad studentima, i to posebno kada se radilo o silovanju, i seksualnom uznemiravanju neverbalnim, fizičkim i verbalnim putem.

Studenti su retko navodili studentski dom kao mesto na kome se dešavalo nasilje, ali taj nalaz treba uzeti sa rezervom s obzirom na nizak procenat studenata iz uzorka koji stanuju u domu (8,1%).

Sličnu strukturu mesta vršenja seksualnog nasilja pokazuju i podaci o poslednjem slučaju nasilja (Tabela 14).

Tabela 14. Mesto gde se dogodio poslednji slučaj seksualnog nasilja

Mesto gde se dogodio poslednji slučaj seksualnog nasilja	Broj	%	Broj	%
U amfiteatru/slušaonici/učionici	34	29,6	69	59,5
U kabinetu/kancelariji (asistenta, profesora, drugog zaposlenog na fakultetu)	14	12,2		
U holu fakulteta	21	18,3		
Na ulici ili nekog drugom javnom mestu	26	22,6	32	27,6
U studentskom domu	2	1,7		
Drugo mesto izvan fakulteta	4	3,5		
Online	14	12,2	14	12,2
Ukupno odgovora	115	100	115	100

Naime, poslednji slučaj seksualnog nasilja u više od polovine slučajeva se dogodio na fakultetu (59,5%), i to najčešće u amfiteatru/slušaonici (29,6%) i u holu fakulteta (12,2%), a ređe u kabinetu, odnosno kancelariji. Nešto manje od trećine slučajeva dogodilo se na nekom mestu van fakulteta (27,6%), i to najčešće na ulici ili nekome drugom javnom mestu (22,6%). U 12,2% radilo se o seksualnom nasilju koje je vršeno *online*.

Prisustvo treće osobe viktimizaciji

Većina (59,6%) poslednjih slučajeva seksualnog nasilja kojima su studenti bili izloženi na fakultetu dogodila se u prisustvu treće osobe.

Tabela 15. Prisustvo treće osobe viktimizaciji

Prisustvo treće osobe viktimizaciji	Broj	%
Kolege/ostali studenti	48	92,3
Asistent/saradnik u nastavi	2	3,8
Neko drugi	1	1,9
Nema podataka	1	1,9
Ukupno odgovora	52	100

Osobe koje su bile prisutne uglavnom su bili drugi studenti (92,3%), kolegice i kolege. U dva slučaja kao osoba koja je bila prisutna naveden je asistent/asistentkinja, odnosno saradnik u nastavi.

Način viktimizacije

Ispitanici koji su naveli da su bili viktimizirani nekim oblikom seksualnog nasilja zamoljeni su da ukratko opišu šta se dogodilo, odnosno na koji način su viktimizirani. Kvalitativnom analizom došlo se do nalaza koji će biti opisani za svaki oblik seksualnog nasilja nad studentima posebno.

Način viktimizacije verbalnim uznemiravanjem seksualne prirode

Verbalno uznemiravanje studenata je vršeno na sledeće načine: upućivanjem komentara; putem seksističkih šala i zapažanja; zviždanjem i dobacivanjem; nazivanjem različitim imenima; pokazivanjem neželjene seksualne pažnje; širenjem lažnih informacija/glasina.

U narednom tekstu biće izloženi konkretniji oblici i najupečatljiviji primeri načina viktimizacije verbalnim uznemiravanjem koje su studenti opisali.

Verbalno uznemiravanje putem komentara

Komentari putem kojih je vršeno verbalno uznemiravanje odnosili su se na fizički izgled, oblačenje, bračni status, vezu i seksualni život, kao i na seksualnu orijentaciju. Komentari su upućivani uglavnom studentkinjama, ali ima i pojedinačnih slučajeva gde su upućivani i studentima. Seksualno uznemiravanje su na ovaj način vršili studenti oba pola, kao i asistenti, profesori i nenastavno osoblje muškog pola.

a) Komentari na račun fizičkog izgleda i oblačenja

Nekoliko profesora na fakultetu za čije se neumesne komentare i nekulturno ponašanje zna već godinama. Meni se konkretno desio slučaj da je profesor, u vidno alkoholisanom stanju, na izbornoj nastavi, pred drugim studentima, uzeo indeks sa stola (bez dozvole, naravno), prelistao ga, uz komentar: „Devojko, dobro je da barem lepo izgledaš“.

Komentari na dužinu mojih nogu, navodno u vidu šale i pohvale, kao i komentar na lepotu koja „ometa“ rad, od strane kolega i profesora.

Komentari vezani za veličinu mojih grudi, šta nosim i opisivanje šta volim da radim u krevetu.

Pripadnik službe obezbeđenja mi se obraća rečenicama: „Uh, kakva si mala, što ja volim te male tenkiće.“

Od početka studiranja postoje dobacivanja od strane nenastavnog osoblja, kao i komentarisanja izgleda, ponekad i neprimeren fizički kontakt (ruka na ramenu, leđima, itd).

Zbijanje šala na račun mog fizičkog izgleda i komentarisanje stila oblačenja kao provokativnog, od strane asistenta i profesora.

Jedna kolegunica mi je davala neprimerene komentare kada sam došao obučen u usku odeću i otvoreno se nabacivala.

b) Komentari na račun bračnog statusa, veze i seksualnog života

Kao što se može videti iz navedenih primera, komentari na račun bračnog statusa, veze i seksualnog života upućivani su studentkinjama od strane njihovih kolega studenata, ali i od strane asistenata i profesora.

Profesor je uočio mog partnera koji je bio sa mnom u šetnji, i sledeći put kada me je video rekao mi je: „Na šta ti liči onaj dečko, tebi treba neki ozbiljniji muškarac.“

Kolege umeju neumesno da daju komentar na račun toga sto nemam partnera.

Ispitivanje o seksualnom životu, aluzije i šale o istom, posmatranje mene kao devojke, tj. žene, kao inferiorne jer je smatrano da je za moje dobro raspoloženje zaslužan „sigurno neki švaler“ – od strane kolega i asistenta.

Profesor pita sa koliko smo partnera bile i kada smo izgubile nevinost.

c) Komentari na račun seksualne orijentacije

Kao što se može videti iz navedenih primera, ovaj način viktimizacije povređivao je studente oba pola i uključivao je aluzije na njihovu ne-heteroseksualnu orijentaciju. Izvršioi su bili i studenti i nastavno osoblje (profesori i asistenti) muškog pola.

Od strane kolega, prozivanje da sam „peder“, širenje lažnih informacija o mom seksualnom životu.

Profesor koji me je nazvao homoseksualcem me je namerno obarao na njegovom predmetu sedam puta, dok osmog puta nisam položio predmet kod njegove kolegice dok je on bio na službenom putu.

Profesor je usred ispita ispitivao moje i drugaričino seksualno opredeljenje, aludirajući kako ga asocira naš odnos na Anu Brnabić i njenu partnerku. Takođe sam imala neprijatnost sa asistentom.

Kolega me je provocirao pred drugim studentima zbog moje seksualnosti (ispitanica je ženskog pola).

Na ispitu sam sedela sa kolegicom, koja me je mazila po glavi, profesor je krenuo da se smeje i prokomentarisao nešto u stilu: „Nemam ništa protiv, samo je l' ste se dogovorile koja je Ana Brnabić, a koja Milica?“.

Neslana šala na konto seksualnosti kolegice koja je profesoru pomagala oko spiska za ispit: „Sedite pored mene ako ste strejt.“

Seksističke šale i zapažanja

Seksualno uznemiravanje putem šala i zapažanja seksualne prirode prvenstveno su vršili profesori, a ređe i kolege studenti. Na meti ovih šala bile su ili konkretne studentkinje i-ili žene uopšte, koje su prikazivane kao inferiorne i problematične u smislu seksualnog morala.

Usled pokušaja učestvovanja u diskusiji na predavanju profesor je frazu koju sam upotrebila izvukao iz konteksta i napravio šalu povezujući frazu sa drugim značenjem koje ima seksualnu konotaciju.

Postoji određeni broj profesora na mom fakultetu koji na predavanjima ili ispitima pričaju viceve ili šale koje su dvosmislene, ili generalno na temu seksa, ili čak upute sličnu „šalu“ nekoj određenoj studentkinji, iza-

zivajući podsmeh drugih studenata i osećaj poniženosti kod osobe kojoj je to upućeno.

Jedan profesor je tokom svakog svog predavanja imao seksualne i neprimerene komentare i šale, koje je ponavljao dok nije izazvao smeh kod ljudi i slično.

Kolega je imao naviku da veoma često, bez ikakvog povoda, pravi seksističke šale, uprkos tome što niko drugi nije smatrao da su smešne. Češće su bile na račun inferiornosti žena, ali su u retkim slučajevima imale i neku seksualnu konotaciju.

Profesor je prokomentarisao kako su sve studentkinje sumnjivog morala i „raspuštenice“, pa među njima i ja. Razlog ovoga je bio što sam došla na upis ocene sledeće nedelje, od one koja je bila namenjena za to, jer sam tokom grupnog upisa bila na moru (septembarski rok).

Profesor nam je na praktičnoj nastavi držao „predavanje“ o tome kako su doktorke obavezno seksualno nasrtljive i nezasite i kako napadaju doktore po bolnicama sa različitim seksualnim željama. „Videćete vi kako će doktorke i medicinske sestre početi da skidaju gaće, čim vas vide.“

Imamo na fakultetu nekog profesora iz engleskog za koga svi znaju da je jako perverzan, stalno baca eksplicitne seksualne i seksističke fore na časovima.

Izuzetno loše seksualne pošalice jednog od asistenata na račun devojaka kojima se naravno većina smejala – deo verovatno jer im je zanimljivo, a deo da ne bi imao posledice na ispitu ili šta već.

Zviždanje i dobacivanje

Studenti su naveli više primera zviždanja i dobacivanja seksualne prirode, od kojih navodimo dva primera.

Prilikom tuširanja nakon praktičnog dela nastave, momci iz susedne svlačionice su pokušali da otvore vrata, nakon što su shvatili da se unutra tuširamo koleginja i ja (jedno kupatilo sa tuševima je povezano sa tri svlačionice, ali može da se zaključa iznutra). Srećom, nisu uspeeli u svojoj nameri jer su vrata bila zaključana, ali su počeli da dobacuju neprikladne komentare, da zvižde i da jasno daju do znanja kako ispod vrata pokušavaju da vide „šta se dešava unutra“.

Prolazila sam sa drugaricama ispred fakulteta i momci su zviždali.

Pokazivanje neželjene seksualne pažnje

Pokazivanje neželjene seksualne pažnje koje su studenti doživeli kao verbalno seksualno uznemiravanja obuhvata iskazivanje otvorene seksualne želje na vulgaran način, kao i različite vrste poziva: pozive za izlazak, za viđanje, na sastanak, na piće, pozivanje u stan radi držanja dodatnih konsultacija, kao i pozivanje na privatne konsultacije van fakulteta. Ova vrsta seksualnog uznemiravanja vršena je prema studentkinjama, i to kako od strane pripadnika nastavnog i nenastavnog osoblja, tako i od strane kolega studenata. U nastavku su navedeni primeri odgovora studenata.

Docent na našem fakultetu mi je rekao da bi me „rastrgao kao pas“, više puta komentarisao izgled, gledao od glave do pete.

*Pripadnik službe obezbeđenja je govorio: „Kada M.R. postane profesor, zajedno ćemo da j***** sve ove ovde,“ kao i: „Kada ćeš da me vodiš mala na kafu, uz snažno stiskanje mojih šaka i nepuštanje.“*

Portir mi je prišao iza leđa i prvo disao za vrat, tražio je konstantno da razgovaram sa njim i govorio kako sam privlačna, tepao mi je na ne-lagodan način. Ne bi mi zasmetalo toliko da je približno mojih godina, nekako bih ga odbila. Ali je puno stariji pa sam se prilično uplašila.

Stariji profesor, pred penzijom, malo van tokova savremenog doba, sa prilično zatucanim stavovima prema ženama i inače (što se često provlači i kroz njegova predavanja), stalno mi se obraćao i zaduživao me za neke aktivnosti, predložio da idem sa njim na neku konferenciju van Beograda.

Napadni pozivi na kafu ili u stan radi „držanja dodatnih časova i konsultacija“(od strane asistenta i profesora).

Postavljanje neprijatnih pitanja o emotivnom statusu i ostala neprijatna i lična pitanja, pokušaj zagrljaja pri izlasku iz kabineta, pozivanje na viđanje van prostorija fakulteta.

Zakazivao mi je „privatne konsultacije nasamo“ radi „usmene dopune“ koja uopšte nije bila jedna od opcija za polaganje tog ispita. Pritom sam na ispitu uradila sve. Tražio je broj telefona da bi mi navodno rekao kad i gde da dođem.

Kad sam bila prva godina, kolega, koji je skoro 20 godina stariji od mene, mi se predstavljao kao „očinska figura“ na fakultetu koja će sve da mi objasni i pokaže kako se radi, i tako uspostavio sa mnom odnos poverenja i mentorstva. Imao je partnerku i nikada nisam videla naš odnos kao romantičan ili seksualan. Osećam se kao da me je „groom“-ovao, jer je nakon uspostavljanja te vrste odnosa sa mnom počeo da inicira romantične razgovore, sastanke i seksualne situacije gde se nisam osećala prijatno i bezbedno.

Neprimereno obraćanje i nazivanje različitim imenima

Ispitanice su navele veći broj primera u kojima su bile nazivane različitim imenima, a što su doživele kao oblik verbalnog seksualnog uznemiravanja. To je uključilo nazivanje na sledeće načine: „lutko“, „maco“, „dušo“, „srce“, „lepi“, „zlat“, „lutkice“, „bebo“, „mala“, „lepo dete“, „mačko“, „srećo“ i „kurvo“. Ovakvo obraćanje je dolazila kako od strane nastavnog osoblja (profesora, asistenata i saradnika), tako i od strane nenastavnog osoblja i drugih studenata muškog pola.

Neprimerena dobacivanja studenata muškog pola postala su sasvim normalan deo svakodnevnice u ovom pre svega primitivnom društvu.

Jedan asistent mi je rekao da sam lepa; saradnik na istom predmetu je insistirao da mu ne persiram jer nije mnogo stariji od mene. Profesor mi je na ispitu rekao da sam položila jer imam lep osmeh i nazvao me „srećo“.

Profesor mi je pomazio ruku, govorio mi je „maco“, „lepo dete“, „lutkice“.

Uglavnom su korišćeni izrazi poput „mačko“, „šta bih ti radio“ i „kurvo“.

Od početka studiranja trpim uznemiravanje od strane nenastavnog osoblja putem obraćanja sledećima nazivima: „lutko“, „srce“, „srećo“.

Širenje lažnih informacija/glasina

Ispitanici su naveli i više primera širenja glasina seksualne prirode od strane kolega studenata. Ovaj način viktimizacije vršen je iznošenjem informacija o seksualnom životu žrtve, laži o njenim seksualnim odnosima i vezama, prepričavanjem seksualnih iskustava sa njom i sl. I žrtve i izvršioци su bili studenti oba pola. U daljem tekstu biće navedeno nekoliko najupečatljivijih primera.

Kolege su pričale da sam imala seksualne odnose sa nekim što nije bilo istina.

Par kolega je ispitivalo moju seksualnu orijentaciju bez moje želje za tim. Jasno sam im rekao da ne želim to da rađe i na neki način sam bio primoran da im kažem odgovor, međutim nije im trebalo to jer su nastavili raspravu o meni preda mnogom. Prebacivali su mi odnose se asistentkinjama na fakultetu. Što je ujedno radila i moja bivša devojka sa njima. Bio sam nemoćan da to sprečim. Određeni broj kolega me je kategorizovao kao nekog ko ne pravi izbor pri odabiru partnera. Po- gađa me ta vrsta priče o meni iza mojih leđa i u mom prisustvu. Bivša devojka je nakon raskida pričala neistinite priče drugim kolegama i o našem seksualnom životu nekada.

Prvenstveno studenti, pripadnici muškog pola, imaju tu tendenciju da se hvale svojim seksualnim dostignućima. Ja sam napravila takvu grešku da se upustim u ljubavnu vezu (emotivni odnos) sa dečkom koji je takvog tipa, i doživela sam da je širio privatne stvari i opisivao prijateljima šta smo i kako smo radili, umesto da intimu i tu vezu sačuva za sebe.

Išle su glasine da sam u vezi sa kolegom koji je zapravo u vezi sa drugom kolegicom, a ja zapravo ljubavnica njenog dečka i tako svaki put kada bi oni raskidali i mirili se. Ovo nije bila istina, međutim verujem da je dosta kolega poverovalo. Nikad nisam dobila lične uvrede od nje ali sam čula zaista gnusne stvari od drugih, podjednako zgroženih, kolega.

Način viktimizacije neverbalnim uznemiravanjem seksualne prirode

Neverbalno uznemiravanje seksualne prirode vršeno je na sledeće načine: neprijatni pogledi i buljenje, davanje neprimerenih poklona, kao i pravljenje pokreta koji imitiraju seksualne radnje i pokazivanje genitalija. U daljem tekstu su izneti najkarakterističniji odgovori studenata koji se odnose na različite načine neverbalnog uznemiravanja seksualne prirode.

Neprijatni pogledi i buljenje

Ovaj oblik seksualnog uznemiravanja vršen je prema studentkinjama, kako od strane profesora i asistenata, tako i od strane njihovih kolega studenata.

Postoji određeni broj profesora na mom fakultetu, koji odmeravaju studentkinje u toku predavanja dok recimo pišu na tabli.

Kolega sa smera je često buljio u mom pravcu, podizao obrve i oblizivao se.

Stari fakultet – jedan asistent je otvoreno i nimalo suptilno zagledao zadnjice i grudi devojaka i kad su devojke odgovarale uvek bi ulazile po dve – uvek bi bio približen stolicom nama, dok je momaka ulazilo i po pet.

U čitaonici na fakultetu neprijatno zveranje, a zatim istovremeni odlazak na pauzu. Jezivo ali ja se osećam bezbedno samo kada sam u društvu cimerke sa kojom sam tamo i išla.

Jedan dečko je buljio u mene više od pola sata dok sam učila u holu.

Kada smo imali kolokvijum i kada su svi studenti predali rad, ostala sam jedina ja koja nisam predala, jer nisam stigla ranije da ispišem sve esejske odgovore, kao i da proverim rad. Čim su svi studenti izašli iz učionice, asistent, koji je pre toga dežurao sa profesorkom, skoro tokom celog kolokvijuma (dakle, profesorka tada nije bila tu), seo je ispred mene (ja sam bila neki treći ili četvrti red). Čim je seo ispred mene, okrenuo se ka meni, stavio ruku ispod brade, nasmejao se i gledao tako u mene. Ja sam se u tom trenutku uplašila i odmah predala kolokvijum, rekavši da sam završila, iako to nije bilo istina, samo sam želela da što pre izađem odatle.

Davanje neprimerenih poklona, pravljenje pokreta koji imitiraju seksualne radnje i pokazivanje genitalija

Ovaj način viktimizacije vršili su studenti prema svojim koleginicama i kolegama studentima.

Za moj 21. rođendan kolega mi je „poklonio“ crvene čipkaste gaće i čašu u obliku muškog polnog organa. Jako me je uznemirilo to i odmah sam mu to vratila.

Simulacija nekih seksualnih radnji (žrtva je ženskog pola).

Smeškanje, uvijanje kukovima (žrtva je muškog pola).

Kolega student mi je pokazao polni organ i seksualno uznemiravao dok nisam uspela da pobeegnem.

Način viktimizacije seksualnim uznemiravanjem fizičkim putem

Seksualno uznemiravanje fizičkim putem vršeno je na sledeće načine: grljenjem i pokušajem grljenja; ljubljenjem i pokušajem ljubljenja, i dodirivanjem tela. Kao što se može videti iz navedenih primera, ovako su se prema studentkinjama i, u pojedinim slučajevima, studentima, ponašale njihove kolege i kolegice. Nastavno i nenastavno osoblje se na ovaj način ponašalo samo prema studentkinjama.

Takođe, može se primetiti da je seksualno uznemiravanje dodirivanjem tela vršeno od strane profesora kako nasamo, u kabinetu, tako i na nastavi, kada su bili prisutni i drugi studenti. Kada je u pitanju ovaj oblik seksualnog uznemiravanja na nastavi, iz navedenih primera se može uočiti posebna eksponiranost viktimizaciji studentkinja fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja i to tokom praktične nastave.

Grljenje i pokušaj grljenja

Osoba koja radi na fakultetu (nenastavno osoblje) je počela da mi priča o svom seksualnom životu i da me grli, zbog čega mi je bilo neprijatno.

Profesor mi je prišao s leđa i zagrlio poooooprilično blisko, bez moje volje i „nuđenja“.

Nekoliko poznanika studenata su me grlili, i mazili oko struka i po kosi dok se pozdravljamo ili pričamo sto mi je baš bilo neprijatno.

Jedan kolega stalno želi da me grli koliko god puta mu rekla da mi to smeta.

Profesor (sa drugog fakulteta) mi je uputio kroz šalu komentar sa seksualnim aluzijama i zagrlio me par puta neprimereno.

Kolega sa smera je, mene i moje kolegice, pokušavao da grli.

Pokušaj zagrljaja od strane profesora pri mom izlasku iz kabineta.

Ljubljenje i pokušaj ljubljenja

Kolega mi se približavao bez moje dozvole. U jednom trenutku dok sam sedela, prišao mi je i poljubio koleno.

Na ekskurziji, sedeo je do mene. Nakon izjave da mu se sviđam, i odbijanja, pokušao je tri puta da me poljubi nakon što sam svaki put rekla ne.

Kolega je pokušao na silu da me poljubi, a prethodno mi se konstantno približavao iako sam se okretala od njega i jasno stavljala do znanja da ne želim ništa.

Stariji kolega je pokušao da me poljubi i pokušavao bi slične stvari kada bih se našla u situaciji da sam sama u holu ispred čitaonice. Dotičnog kolegu poznajem, ali se ne družimo van fakulteta, pa pretpostavljam da su to bili načini njegovog udvaranja, koji ni u kom slučaju nisu bili primereni, niti bi ikada bili inače, a posebno ne na fakultetu ili nekom drugom javnom mestu. Osećaj neprijatnosti, sramote i nezaštićenosti su se javili kod mene tom prilikom.

Dodirivanje tela

Mentor je insistirao da mi on sam skida jaknu i da mi je po odlasku navuče. Konstantno mi je dodirivao butine, ruke i leđa tokom razgovora, i naslanjao se na mene od pozadi dok kucam na kompjuteru.

Nakon što sam prenela ispit u drugu godinu studiranja, a profesor je smenjen sa predmeta ali je i dalje bio na fakultetu. Kako bi tadašnja aktuelna profesorka imala uvid u predispitne obaveze trebalo je da odem kod prethodnog profesora da te predispitne obaveze upiše u indeks. Nakon toga smo neobavezno pričali, tj. ispitivao me je odakle sam rodom i slično. Nakon sto sam rekla „Doviđenja“ i krenula da izlazim, rekao je zar da odem bez pozdrava. Krenuo je ka meni raširenim rukama i dok sam ja shvatila šta se dešava uhvatio me je za zadnjicu jednom šakom. Odgurnula sam ga i izletela iz kancelarije.

Profesor me je pipao po zadnjici dok me je „nameštao“ u pravilan položaj za izvođenje vežbe.

Na korektivnoj gimnastici profesor je na početku upisa studija, kad nisam znala da se to tako ne radi, pregledao, kako je on rekao, moja leđa, tako što me je postavio ispred sebe i rekao mi da se savijem unapred, dok sam ja stajala leđima okrenuta od njega, u gaćama.

Profesor, na usmenom delu ispita, prvo me je pomazio po ruci i rekao da se ne plašim, zatim mi je rekao da mu sednem u krilo.

Već pominjani pripadnik službe obezbeđenja, dodiruje me po glavi, kosi, licu, grabi za šake, steže i privlači me nasilno k sebi.

Doživljam konstantno lascivne komentare, neprimerene poglede i neželjene dodire po glavi, rukama, šakama - ulazak u lični prostor od strane pripadnika službe obezbeđenja.

Dešavalo mi se da kolege sa klase potenciraju da me tokom komunikacije dodiruju i hvataju za rame ili ruku, ili, ukoliko sedimo, priljubljuju nogu uz moju ili stavljaju ruku na butinu.

Kolege su jako neprijatne, i ako smo obučene malo izazovnije, smatraju da imaju za pravo da nas grle, nisko oko struka, pipkanje gornjeg dela zadnjice, kao slučajno.

Prisno dodirivanje od strane ženske osobe (žrtva je muškog pola).

Seksualno ucenjivanje

Seksualno ucenjivanje koje su ispitanici opisali sastojalo se u upućivanju (eksplicitnih i implicitnih) predloga seksualne prirode kako bi se položio ispit, i u trpljenju posledica usled odbijanja tih predloga. Kao što se može videti iz navedenih primera, uglavnom se radilo o predlozima upućenim od strane profesora koji su se odnosili na polaganje ispita u kabinetu bez prisustva drugih osoba, ali ima i predloga upućenih od strane nenastavnog osoblja.

Imamo na fakultetu nekog profesora iz engleskog (nije meni predavao) za koga svi znaju da je jako perverznan, stalno baca eksplicitne seksualne i seksualističke fore na časovima, i koleginicama traži da dođu kod njega u kabinet da bi uradile još nešto što treba za ocenu. Moje drugarice nikad nisu smele da odu same (uglavnom bi otišle po dve zajedno), tako da se valjda ništa loše nije desilo, ali znam da neke devojke nisu htele da idu kod njega na predavanja, istraumirale bi se.

Bila sam na ispitu i osetila sam se jako poniženo i uvređeno. Pitala sam profesora zašto me oborio na ispitu, treći put već, rekao mi je da ništa nisam ni otvorila od beležaka za ispit, da ništa nisam naučila i da je takav utisak stekao... Ja sam rekla da problem očigledno postoji jer ja ispit nikako ne mogu da položim, a spremam se svaki put, nije da ne učim i žao mi je što on tako misli, ne znam kako to da rešimo. Rekao mi je da probam ponovo pa se možda nešto desi, ako mi ne pomogne onda mogu da dođem na konsultacije da se „malo igramo ispita“, na šta se asistent nasmejao. Takođe mi je rekao da pitam jednu koleginicu kako je položila ispit kod njega, možda mi i to pomogne. Ja sam skupila snage koliko da

dostojanstveno kažem hvala na savetima i doviđenja. Prvo sam bila besna a onda sam počela da plačem. I to je bilo definitivno najgore poniženje... Obarao me je tri ili četiri puta i poslednji put kada mi je prekipelo obratila sam se asistentu na tom predmetu, imala sam poverenja u njega. On se iznenadio što sam uopšte smela da pitam profesora zašto me obara, i kad je čuo kako je profesor reagovao rekao mi je da će se pobrinuti za to i da ne brinem. Ja sam tražila od asistenta da bude sa mnom na ispitu i bio je. Profesor mi je rekao da je prošli put zapravo sve bilo sjajno i da ne želi ni da mi da prvo pitanje, odmah može da se pređe na drugo. Nisam rekla ni dve rečenice već mi je čestitao na položenom ispitu. Nisam htela dalje time da se bavim jer sam bila srećna što je sa tim gotovo, ali to definitivno nikad, ali nikad, u životu neću zaboraviti.

Niste pitali za razlog prelaska sa prvog fakulteta, tamo je bilo seksualnog uznemiravanja, ucenjivanja, ocena kod profesora koji je znatno stariji je bila uslovljena večerom i ispit se za studentkinje polagao samo u kabinetu gde ste sami sa njim. Bila sam jednom na ispitu i nakon toga se nisam usudila. Nije bilo fizičkog kontakta ali otvoreno je pričao seksualne priče dok ja odgovaram na ispitna pitanja. Oborio me i rekao da se sledeći put lepše obučem pa ću položiti: „Suknja je obavezna pošto nemate velike grudi ako smem da primetim“. Više ga nisam videla nakon toga. Prebacila sam se na drugi fakultet.

Određeni pripadnik studentske službe je nudio mom prijatelju, sa kojim je bio u određenom odnosu u tom trenutku, da mi završi fakultet njemu na poklon. Uz moje potpuno neznanje pa posredno odbijanje ponude. Kasnije mi je taj prijatelj preneo kako bi on to uradio i bez moje volje, samo da sam, citiram: „Generacija pre 2005. Tada bi mogao jednim klikom da mi završi fakultet“. Zastrahujuće.

Laskavi komentari, ponude da se srede ispiti i da se popije piće van fakulteta.

Silovanje i pokušaj silovanja

Kao što se može videti iz dela o strukturi seksualnog nasilja nad studentima na fakultetima, pet ispitanica je navelo da su imale iskustvo silovanja ili pokušaja silovanja. Pri tome, samo dve su opisale to iskustvo, dok su ostale napisale da ne žele, odnosno da im je teško da ga opisuju. Iz navedenih opisa se može videti da su u oba slučaja izvršiooci bili studenti, u jednom slučaju muškog, a u drugom, ženskog pola.

Primorana sam na seksualni odnos, ponovilo se tri puta. Nakon toga sam „nestala“, dve godine sam pokušavala da se izborim sa psihičkim posledicama, od tada su prošle dve godine. Na putu do posla, preprečen mi je put, našla sam se u zagrljaju do tad nepoznate osobe – studenta. Od tada u narednih mesec i po dana na putu do posla strah i strepnja, ponovo ista osoba, isti događaj, prisilni poljubac, nakon toga konstantno uznemiravanje porukama, na radom mestu, nakon toga prisilni seksualni odnos... Na kraju sam dala otkaz i otišla bez i jedne reči (taj posao mi je bio izvor prihoda u tom periodu i gazde su bile divni ljudi, ali nisam imala hrabrosti da kažem o čemu se radi), zatvorila se u kuću i nisam izlazila skoro dve godine. Pošto sam bila uznemiravana i na adresi na kojoj živim, pa čak i moji roditelji u drugoj državi (pronađen je broj fiksnog telefona), išla sam i podnela prijavu u policiji. Prečeno mi je i rečenicom „Ne smeš me prijaviti, ne možeš pobeći, svi oni u policiji su moji ljudi“, „Ne smeš napustiti posao, demoliraću im radnju, uništiću ih ako bilo kome kažeš, ako bilo šta pokušaš“. Moje samopouzdanje i sloboda od tada ne postoje.

Starija koleginica je probala da me napije i da mi veže ruke u njenom stanu (žrtva je ženskog pola).

Seksualno uznemiravanje korišćenjem savremenih tehnologija

Studenti, koji su odgovorili da su imali iskustvo viktimizacije seksualnim uznemiravanjem upotrebom savremenih tehnologija, pitani su kojom vrstom savremenih tehnologija su bili viktimizirani. Pri tome, oni su imali mogućnost da izaberu jedan ili više ponuđenih odgovora. Analiza dobijenih podataka pokazala je da su studenti najčešće odgovarali da su bili viktimizirani putem društvenih mreža (36 ili 56,3%). Na drugom mestu su odgovori koji se odnose na viktimizaciju seksualnim nasiljem preko aplikacija poput Viber-a i WhatsApp-a (17 ili 26,6%). Studenti su ređe odgovarali da su viktimizirani putem SMS poruka (9 ili 14,1%), dok su najređi odgovori o viktimizaciji putem E-mail-a. Takođe, imajući u vidu prelazak na *online* nastavu zbog pandemije Covid-19, važan je i nalaz da niko od studenata iz uzorka nije odgovorio da je doživeo seksualno nasilje putem platforme za nastavu.

Takođe, studenti su, kao i za ostale oblike seksualnog nasilja, u odgovoru na otvoreno pitanje o načinu viktimizacije, opisali u čemu se viktimizacija korišćenjem savremenih tehnologija sastojala. Njihove odgovore smo grupisali u sledeće celine: pozivanje i navođenje na seksualni odnos; uznemiravanje pokušajima uspostavljanja neželjenog kontakta i

pretnjama; slanje dezinformacija o seksualnom životu; slanje fotografija i poruka seksualne sadržine; fotografisanje, snimanje i slanje fotografija bez saglasnosti.

Pozivanje i navođenje na seksualni odnos

Pozivanje i navođenje na seksualni odnos korišćenjem savremenih tehnologija vršeno je prema studentkinjama, od strane kolega studenata. Kao što se može videti u navedenim primerima, radilo se o viktimizaciji kako studentkinja heteroseksualne tako i biseksualne orijentacije.

U čitaonici fakulteta me je video mladić koji je kasnije krenuo da se raspituje o meni, zatim je počeo da mi šalje poruke na Instagramu, u kojima me je pozivao na seksualne radnje. Blokiral sam ga na mreži i na poruke nisam odgovarala, ali nastavio je s porukama na Facebook-u, gde je počeo s vređanjem. Tada sam mu odgovorila da ću ga prijaviti policiji ukoliko nastavi da mi piše. Posle toga više nije slao poruke.

Kolega mi je slao fotografije svog polnog organa i tekstualne poruke sa navođenjem na seksualni odnos.

Slao je poruke sa seksualnom konotacijom i upućivao pozive tokom noći.

Kolega me je ispitivao o seksualnoj orijentaciji, i ja sam u poverenju otkrila preko poruke da sam biseksualka, misleći da mi je prijatelj. A on je neprimerenim rečima odgovorio da ga uzbuđuje to i da se zadovoljava dok se dopisuje sa mnom. Ja to nisam želela, osećala sam se zbunjeno i sledeće godine studiranja provela sam izbegavajući ga, na fakultetu i online. Stalno sam se brinula da će mi opet uputiti takav komentar ili da će me autovati bez moje volje.

Uznemiravanje pokušajima uspostavljanja neželjenog kontakta i pretnjama

Jedan deo seksualnog uznemiravanja korišćenjem savremenih tehnologija vršen je i putem upornog insistiranja na uspostavljanju neželjenog kontakta. U nekim slučajevima, neprihvatanje kontakta je dovelo do pretnji, i-ili poprimalo karakteristike proganjanja. U pojedinim slučajevima, studentkinje su navodile da su imale problem da se oslobode uznemiravanja ove vrste na način koji ne bi doveo do osвете profesora za koga se znalo da se tako ponaša i prema drugim studentkinjama. Viktimizacija je vršena na razne načine: putem telefona, SMS poruka i dru-

štvenih mreža. Žrtve su bile studentkinje, a izvršioi kolege i nastavno osoblje muškog pola.

Nakon prinuda na seksualni odnos¹⁹, od iste osobe koja mi je to učinila primala sam nepristojne poruke... Kada sam pokušala da pobeđnem od svega, prećeno mi je da postoje snimci tog događaja i da će se proširiti internetom. Usledilo je 24-časovno proganjanje i pretnje, kako meni tako i mom dugogodišnjem partneru sa kojim sam i danas u vezi. Samo zahvaljujući njemu nisam izvršila samoubistvo.

Dobijala sam obične pozive i poruke (iako nisam sigurna kako je nabavio moj broj) od asistenta, dok je ostalima pričao kako sam dolazila kod njega i da imamo nešto više.

Kolega je pokušavao stalno da komunicira sa mnom, slao poruke neprestano iako sam mu jasno stavljala do znanja da mi to ne prija i da ne želim da se dopisujemo.

Profesor mi je slao poruke na fejsbuku koje nisu bile eksplicitne, ali je bilo previše njegove pažnje koja je mogla da se pretvori i u eksplicitnije seksualno uznemiravanje, što je radio drugim devojkama. Ja sam se pre svega bojala kako da ga otkačim a da mi se ne sveti na ispitu.

Uznemiravana sam od strane profesora pozivima na privatni broj, bez ikakvog razloga, samopozivanje na kafu i pretnje ukoliko odbijem.

Dobijala sam SMS poruke i pozive od kolege, i pored mog jasnog stavljanja do znanja da ne želim da imam dalji kontakt.

Konstantno javljanje određenih osoba na raznim društvenim mrežama – nakon što blokiram osobu javi se na drugu mrežu; kolega porukama prisiljava na komunikaciju iako ja ne želim.

Slanje poruka usred noći (profesori), insistiranje da budemo u vezi nakon što sam više puta odbila (student).

19 Videti citat na str. 87.

Slanje dezinformacija o seksualnom životu

Koleginica je sa lažnog profila, mojoj majci slala neprimerene, lažne podatke o mom seksualnom i privatnom životu.

Slanje fotografija i poruka seksualne sadržine

Fotografije i poruke seksualne sadržine studenti su dobijali uglavnom od strane svojih kolega studenata, ali i od profesora. U pitanju su uglavnom fotografije muškog polnog organa, fotografije seksualne prirode, svoje i tuđe, gifovi i mimovi sa seksualnim sadržajem, pornografski materijal, poruke eksplicitne seksualne sadržine i slično. Fotografije i poruke su prosleđivane kako pojedinačno, uglavnom studentkinjama, tako i na grupe i putem društvenih mreža.

Dobila sam od kolege mail sa muškim polnim organom.

Kolege često šalju ili pokazuju seksualne fotografije, i lične i tuđe.

Imamo na fakultetu nekog profesora iz engleskog (nije meni predavao) za koga svi znaju da je jako perverzan, sa nekim studentima se dopisuje i na FB-u šalje im slike golih žena²⁰.

Profesor anatomije je napravio igricu kao igru memorije koju je koristio na predavanju iz muškog reproduktivnog sistema i terao koleginice da biraju polja iza kojih se nalazio pornografski sadržaj.

Kao što rekoh, stalno šalju nepristojne seksualne gifove, mimove, slike, to je nažalost deo našeg srozanog mentaliteta.

U zajedničkim Whatsapp grupama su studenti slali neki soft pornografski materijal pa su to i pokazivali kroz šalu.

Fotografisanje, snimanje i slanje fotografija bez saglasnosti

Ovaj način viktimizacije studenti, uglavnom ženskog pola, su doživljavali prvenstveno od strane svojih kolega muškog pola, a u pojedinim slučajevima i od strane profesora.

Fotografisanje bez pristanka i širenje dezinformacija od strane kolega.

Kolega student me snimao bez mog znanja.

²⁰ Drugi oblik seksualnog nasilja od strane istog profesora je opisan na str. 85.

U prethodno navedenoj situaciji, kolega sa kojim sam pričala me je uslikao bez mog znanja (i kasnije mi pokazao tu sliku). Slika je bila pristojna, samo se ja nisam osećala ugodno što me je slikao bez moje dozvole.

Profesor me je fotografisao bez mog znanja i saglasnosti.

Slanje mojih polunagih slika protiv moje volje, hakovanje mojih privatnih slika, i ucena da će biti objavljene ako ne pošaljem još.

Posledice seksualnog nasilja na žrtve

Studenti koji su odgovorili na pitanja o poslednjem slučaju seksualnog nasilja kome su bili izloženi naveli su čitav niz posledica psihičke i psihosocijalne prirode. Kao što se može videti iz Tabele 16, najviše su navođeni bes i ljutnja (22,4%), osećaj degradiranosti ili poniženja (14,4%), strahovi (10,5%) i osećaj da su obeleženi od strane drugih (7,9%). Međutim, nije zanemarljiv ni udeo odgovora koji se odnose na samookrivljavanje (6,2%), gubitak samopouzdanja (5,4%) i samopoštovanja (4,7%), i na samoizolaciju (4,7%). Da seksualno nasilje utiče negativno na studiranje pokazuju odgovori studenata da su izgubili motivaciju za učenje i imali problem sa koncentracijom (5,5%), kao i da je nasilje koje su doživeli uticalo na prestanak ili neredovno ispunjavanje fakultetskih obaveza (4,3%). Na drugoj strani, mali udeo odgovora odnosio se na to da je seksualno nasilje kome su bili izloženi dovelo do boljeg postignuća na fakultetu (2,3%).

Iako su odgovori studenata o težim psihičkim posledicama nasilja, poput depresije, poremećaja sna i ishrane, retki, svakako ih treba ozbiljno shvatiti, s obzirom da oni mogu da budu indikatori šireg prisustva ovih posledica (imajući u vidu da je na ovo pitanje odgovorio samo deo viktimiziranih studenata).

Tabela 16. *Posledice seksualnog nasilja*

Posledice seksualnog nasilja	Broj	%
Osećanje besa, ljutnje	57	22,4
Osećaj degradiranosti/poniženja	37	14,4
Strahovi	27	10,5
Osećaj da sam obeležen/obeležena od strane drugih	20	7,9
Samookrivljavanje	16	6,2
Gubitak samopouzdanja	14	5,4
Gubitak motivacije za učenje, teško koncentrisanje	14	5,5

Gubitak samopoštovanja	12	4,7
Potreba da budem sam/sama, samoizolacija	12	4,7
Prestanak ili neredovno ispunjavanje fakultetskih obaveza	11	4,3
Poremećaj sna (nesanica, košmarni snovi)	10	3,9
Poremećaj ishrane (gubitak apetita, prejedanje)	8	3,1
Bolje postignuće na fakultetu	6	2,3
Depresija	5	1,9
Uznemirenost	1	0,4
Događaj nije uticao ni na jedan način na mene	4	1,6
Drugo	3	1,2
Ukupno odgovora	257	100

Na pitanje da li su upotrebljavali alkohol, psihoaktivne supstance i lekove kako bi se suočili sa iskustvom nasilja, svega nekoliko studenata je odgovorilo da su koristili alkohol (2,3%) i lekove (3,4%), dok nije bilo potvrdnih odgovora na pitanje koje se odnosilo na psihoaktivne supstance. I ove odgovore treba uzeti sa dozom rezerve imajući u vidu da se odnose na poduzorak onih viktimiziranih studenata koji su odgovorili na pitanja o poslednjem slučaju. No, i nezavisno od toga, čak i pojedinačni slučajevi u kojima studenti uzimaju lekove ili konzumiraju alkohol vezano za iskustvo seksualnog nasilja u univerzitetskom kontekstu, dovoljno su zabrinjavajući i ukazuju na moguće dugoročne negativne posledice.

Tabela 17. *Korišćenje alkohola, psihoaktivnih supstanci i lekova*

Korišćenje alkohola, psihoaktivnih supstanci i lekova	Da		Ne		Nema podataka	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Alkohol	2	2,3	83	95,4	2	2,3
Psihoaktivne supstance	0	0	85	97,7	2	2,3
Lekovi	3	3,4	82	94,3	2	2,3

Potrebe žrtava nakon preživljenog nasilja

Žrtvama je ponuđeno više odgovora na pitanje o tome koje su bile njihove potrebe nakon preživljenog nasilja.

Tabela 18. Potrebe nakon preživljenog nasilja

Potrebe nakon preživljenog nasilja	Da		Ne		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Da sa nekim pričam	37	42,5	50	57,5	87	100
Bile su mi potrebne informacije (kome mogu da se obratim, koja su moja prava, kako da se zaštitim i slično)	14	16,1	73	83,9	87	100
Bila mi je potrebna neka stručna pomoć (npr. medicinska, pravna i slično)	4	4,6	83	95,4	87	100
Drugo	3	3,4	84	96,6	87	100
Ništa mi nije bilo potrebno posle događaja	36	41,4	51	58,6	87	100

Kao što se može videti iz Tabele 18, najviše odgovora odnosilo se na potrebu da se sa nekim priča (42,5%) i na dobijanje informacija različite vrste. Takođe, dobar deo odgovora odnosio se i na odsustvo bilo kakvih potreba. Najmanje odgovora odnosilo se na potrebu za nekom stručnom pomoći (4,6%).

Lične inicijative u cilju zaštite od nasilja

Ispitanicima je postavljeno i pitanje u vezi njihovih ličnih inicijativa u cilju zaštite od nasilja kome su bili izloženi. Više od polovine studenata (54%) odgovorilo je da je nešto preduzelo kako bi se zaštitilo.

U cilju dolaženja do podataka o tome šta su konkretno preduzeli, ispitanicima je postavljeno pitanje sa ponuđenim (višestrukim) odgovorima. Dobijeni odgovori ukazuju da studenti najčešće biraju pasivne načine reagovanja (izbegavanje, zaboravljanje).

Tabela 19. Lične inicijative za zaštitu od nasilja

Lične inicijative za zaštitu od nasilja	Da		Ne		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Trudila/trudio sam se da izbegnem susret i komunikaciju sa tom osobom	31	66,0	16	34,0	47	100
Pokušala/pokušao sam da zaboravim taj događaj	21	44,7	26	55,3	47	100
Pokušala/pokušao sam da pričam (uživo ili upotrebom savremenih tehnologija) sa tom osobom, da joj kažem kako se osećam, da zamolim da prestane sa takvim ponašanjem	16	34,0	31	66,0	47	100
Promenila/promenio sam podešavanja na telefonu, društvenim mrežama da ta osoba ne može više da me kontaktira (blokiranje, filtriranje)	16	34,0	31	66,0	47	100
Ubedila/ubedio sam sebe da to što se dogodilo nije nešto ozbiljno, da se dešava i drugima	14	29,8	33	70,2	47	100
Izbegavala/izbegavao sam da idem sama/sam kod te osobe u kabinet/kancelariju	13	27,7	34	72,3	47	100
Izbegavala/izbegavao sam časove, vežbe kod tog asistenta, profesora	8	17,0	39	83,0	47	100
Ostavljala/ostavljao sam otvorena vrata od kabineta/kancelarije te osobe kada uđem	2	4,3	45	95,7	47	100
Promenila/promenio sam broj telefona-/e-mail adresu/profil i slično	2	4,3	45	95,7	47	100
Obrisala/obrisao sam profil na web stranici na kojoj se sve ovo dogodilo	1	2,1	46	97,9	47	100
Promenila/promenio sam odeljenje/fakultet	1	2,1	46	97,9	47	100
Drugo	4	8,5	43	91,5	47	100

Naime, kao što se može videti iz Tabele 19, najčešće birani odgovori odnosili su se na izbegavanje susreta i komunikacije sa izvršiocem (66%) i na pokušaje zaboravljanja događaja (47%).

Ipak, iako ređi, odgovori koji se odnose na preduzimanje radnji kako bi se sprečilo dalje nasilje ukazuju na čitav niz načina na koji se može

(makar pokušati) sprečiti dalja viktimizacija: razgovor sa nasilnikom, ostavljanje otvorenih vrata pri ulasku u kabinet/kancelariju, promena podešavanja na telefonu/društvenim mrežama, promena broja telefona ili e-mail adrese/profila, brisanje profila na internet stranici na kojoj je viktimizacije vršena, ali i promena odeljenja ili čak i fakulteta.

Kao što se može primetiti, neki od načina sprečavanja ponovne viktimizacije koje su žrtve preduzimale sasvim izvesno su bili skopčani sa dodatnim posledicama, poput trošenja vremena i novca (na primer, promena broja telefona, e-mail adrese, profila i slično), ili sa višestrukim posledicama koje uključuju i ozbiljne psihosocijalne posledice sa kojima je skopčana odluka da se napusti fakultet.

Obraćanje za pomoć

Na pitanje da li su nekome ispričali za poslednji događaj u kome su bili viktimizirani, većina studenata je odgovorila potvrdno (80,5%). Ipak, treba primetiti i da nije zanemarljiv udeo onih studenata koji o tome nisu nikome pričali (17,2%). Studenti koji su potvrdno odgovorili na ovo pitanje, kao osobe kojima su o događaju pričali najčešće su naveli prijatelje-prijateljice (81,4%), a znatno ređe partnere-partnerke (37,1%) i članove porodice (32,9%). Važno je uočiti da su studenti najređe navodili da su o događaju ispričali nekoj osobi sa fakulteta u koju imaju poverenje.

Tabela 20. Osobe kojima su žrtve pričale o nasilju koje su trpele

Osobe kojima su žrtve pričale o nasilju koje su trpele	Da		Ne		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%
Prijateljici/prijatelju	57	81,4	13	18,6	70	100
Partneru/partnerki	26	37,1	44	62,9	70	100
Članu/članovima porodice (roditeljima, braći, sestrama i slično)	23	32,9	47	67,1	70	100
Osobi sa fakulteta u koju imam poverenje	12	17,1	58	82,9	70	100

Ispitanici koji nikome nisu ispričali o poslednjem slučaju viktimizacije seksualnim nasiljem (njih 15) pitani su o razlozima zbog kojih nisu nikome pričali.

Tabela 21. Razlozi zbog kojih žrtva nije nikome pričala o nasilju koje je trpela

Razlozi zbog kojih žrtva nije nikome pričala o nasilju koje je trpela	Broj
Bilo me je sramota	7
Nisam smatrala/smatrao da je to nešto ozbiljno	7
Mislila/mislio sam da mogu to sama/sam da rešim	3
Zato što ne verujem da bi mi bilo ko pomogao	2
Bojala/bojao sam se da mi neće verovati, da će me okriviti za to što se desilo	1
Drugi razlog	2

Kao što se može videti iz Tabele 21, najčešći odgovori bili su da ih je bilo sramota i da nisu smatrali da je to nešto ozbiljno. Ostali ispitanici nisu nikome pričali jer su mislili da to mogu sami da reše, jer nisu verovali da bi im bilo ko pomogao ili iz straha da im se neće verovati, odnosno da će biti okrivljeni za ono što im se desilo.

Od 87 ispitanika koji su odgovorili na pitanja o poslednjem slučaju viktimizacije seksualnim nasiljem, samo njih dvoje je navelo da su se obratili za pomoć nekome sa fakulteta. U jednom slučaju se osoba koja je preživela seksualno nasilje obratila dekanu fakulteta, dok je u drugom slučaju pomoć potražila od drugog studenta-studentkinje.

Ispitanici koji se nisu nikome obratili za pomoć na fakultetu zamoljeni su da navedu razlog zbog kog nisu potražili pomoć.

Tabela 22. Razlozi zbog kojih nije tražena pomoć na fakultetu

Razlozi zbog kojih nije tražena pomoć na fakultetu	Broj	%
Nisam smatrala/smatrao da je to nešto ozbiljno	45	36,0
Mislila/mislio sam da to mogu sama/sam da rešim	32	25,6
Zato što nisam verovala/verovao da će mi pomoći	26	20,8
Bilo me je sramota	13	10,4
Bojala/bojao sam se da mi neće verovati, da će me okriviti za to što se desilo	4	3,2
Nisam znala/znao kome i kako da se obratim	3	2,4
Strah	2	1,6
Ukupno odgovora	125	100

Kao što se može videti iz Tabele 22, najčešće su davani odgovori da nisu smatrali da je to što se dogodilo ozbiljno (36%) i jer su mislili da to

mogu sami da reše (25,6%). Ipak, česti su i odgovori da nisu verovali da će dobiti pomoć (20,8%), kao i odgovori da ih je bilo sramota (10,4%). U manjem broju slučajeva su kao razlozi navođeni strah da im se neće verovati, odnosno da će oni biti okrivljeni, odsustvo informacija o tome kome i kako da se obrate, kao i strah.

Ispitanici su pitani i da li su se za pomoć obratili nekome van fakulteta. Iako je većina na ovo pitanje odgovorila odrečno (75,9%), broj onih koji su odgovorili potvrdno na ovo pitanje daleko je veći (18) u odnosu na samo dva ispitanika koji su odgovorili da su se za pomoć obratili nekome sa fakulteta.

Slično kao kada se radi o odgovorima na pitanje u vezi neobraćanja za pomoć na fakultetu, kao razlog neobraćanja za pomoć nekome van fakulteta najčešće je navođeno da su mislili da to nije ozbiljno (42,3%).

Tabela 23. Razlozi neobraćanja za pomoć van fakulteta

Razlozi neobraćanja za pomoć van fakulteta	Broj	%
Mislila/mislio sam da to nije tako ozbiljno da bih nekome prijavila/prijavio	41	42,3
Ne verujem da bi neko mogao da mi pomogne	11	11,3
Jer znam iz iskustva drugih da policija i drugi državni organi nisu efikasni u rešavanju ovakvih slučajeva	9	9,3
Bilo me je sramota	8	8,2
Nije bilo potrebe	8	8,2
Zbog straha (da mi se neće verovati, da će biti posle toga još gore i sl.)	6	6,2
Nisam znala/znao kako to da učinim	6	6,2
Jer znam iz svog iskustva da niko ne želi da se meša u ovakve stvari	5	5,1
Sama sam rešila/rešio	3	3,1
Ukupno odgovora	97	100

Takođe, relativno često je navođeno i neverovanje da bi pomoć bila dobijena, da policija i drugi državni organi nisu efikasni u rešavanju ovakvih slučajeva, da ih je bilo sramota i da nije bilo potrebe. Ostali razlozi su, kao i vezano za neobraćanje za pomoć na fakultetu, navođeni ređe. Pri tome treba primetiti da je najređe navođeno da je ispitanik sam uspeo da reši problem.

Samo dve ispitanice su se u vezi poslednjeg slučaja seksualnog nasilja obratile policiji. Pri tome, jedna ispitanica je bila zadovoljna onim što je

policija uradila. Iako nikada nije dobila povratnu informaciju od policije, bila je zadovoljna jer je nakon prijavljivanja uznemiravanje prestalo. Ipak, njena očekivanja su bila veća. Ona je to objasnila na sledeći način:

Ali generalno bi tu moglo mnogo više da se uradi. Svaki student, pogotovo student Pravnog fakulteta, trebao bi da snosi posledice koje bi mu onemogućile karijeru. Jer, ako jedan pravnik čini takve stvari, kuda nas onda vodi ovo društvo?

Druga ispitanica nije bila zadovoljna i smatra da policija nije ništa uradila. Prilikom odlaska u policiju, odmah nakon uznemiravanja putem telefona, pokušala je da da izjavu, ali, prema rečima dežurnih službenika, to nije bilo moguće bez inspektora, koji je bio odsutan.

Faktori koji utiču na izloženost studenata seksualnom nasilju na fakultetu

U ovom poglavlju će biti izneti nalazi istraživanja u vezi sa faktorima koji utiču na izloženost studenata seksualnom nasilju na fakultetu.

Socio-demografske i druge lične karakteristike i iskustvo seksualnog nasilja

Istraživanjem smo ispitivali sledeće socio-demografske i lične karakteristike kao faktore seksualnog nasilja nad studentima na fakultetu: pol, starost, seksualna orijentacija, invaliditet, državljanstvo, nacionalna pripadnost i status izbeglice ili raseljenog lica.

Pol i iskustvo seksualnog nasilja

Podaci do kojih se došlo istraživanjem pokazuju da postoji statistički značajna razlika u iskustvu seksualnog nasilja između studenata s obzirom na pol, na osnovu čega može da se zaključi da su ispitanice ženskog pola (18,7%) dvostruko češće izložene seksualnom nasilju na fakultetu u odnosu na njihove muške kolege (9,5%).

Tabela 24. Pol i iskustvo seksualnog nasilja

Pol		Iskustvo seksualnog nasilja		Ukupno
		Da	Ne	
Muški	Broj	29	275	304
	Procenat	9,5	90,5	100
Ženski	Broj	242	1051	1293
	Procenat	18,7	81,3	100
Ukupno	Broj	271	1326	1597
	Procenat	17,0	83,0	100

$$\chi^2=14.711, df=1, p=0.000$$

Polna pripadnost je faktor koji utiče na veću izloženost studentkinja verbalnom, neverbalnom i seksualnom uznemiravanju fizičkim kontaktom u odnosu na njihove muške kolege. Kod ova tri oblika seksualnog uznemiravanja postoji statistička značajnost tako da se može zaključiti da je dva do tri puta veća verovatnoća da studentkinje budu izložene ovim oblicima seksualnog nasilja nego studenti muškog pola. Tako je, prema odgovorima ispitanika, verbalnom seksualnom uznemiravanju bilo izloženo 13,8% studentkinja i 8,2% studenata ($\chi^2=6.977$, $df=1$, $p<0.01$), neverbalnom seksualnom uznemiravanju je bilo izloženo 6,7% studentkinja i 3,0% studenata ($\chi^2=5.992$, $df=1$, $p<0.05$), dok je seksualnom uznemiravanju koje podrazumeva fizički kontakt bilo izloženo 5,9% studentkinja i 1,6% studenata ($\chi^2=9.160$, $df=1$, $p<0.01$). Kod preostala tri oblika seksualnog nasilja – seksualnog ucenjivanja, seksualnog uznemiravanja korišćenjem društvenih mreža i silovanja ili pokušaja silovanja – nije utvrđena statistički značajna razlika u izloženosti ovim oblicima seksualnog nasilja studenata različitog pola.

Starost i iskustvo seksualnog nasilja

Ispitanici iz sve četiri ispitivane starosne kategorije su u gotovo sličnom procentu naveli da su doživeli seksualno nasilje tokom studiranja: 20% ispitanika iz starosne kategorije od 18 do 20 godina, 19,4% iz starosne grupe preko 26 godina, 19,1% onih koji pripadaju starosnoj kategoriji od 24 do 26 godina i 16,4% ispitanika iz starosne kategorije od 21 do 23 godine. Razlike u izloženosti seksualnom nasilju na fakultetu između studenata različite starosne dobi nisu statistički značajne. Takođe nisu utvrđene statistički značajne razlike u izloženosti svakom ispitivanom obliku seksualnog nasilja između studenata koji pripadaju različitim starosnim kategorijama.

Seksualna orijentacija i iskustvo seksualnog nasilja

Istraživanjem je utvrđena statistički značajna veza između seksualne orijentacije ispitanika i njihove izloženosti seksualnom nasilju na fakultetu. Na osnovu nalaza istraživanja se može zaključiti da su studenti koji su naveli da su drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne izloženi seksualnom nasilju u odnosu na studente heteroseksualne orijentacije. Pri tome, kako pokazuju podaci u Tabeli 25, primećuje se da su seksualnom nasilju na fakultetu najviše izloženi ispitanici koji su naveli da su biseksualne orijentacije.

Tabela 25. *Seksualna orijentacija i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu*

Seksualna orijentacija		Iskustvo seksualnog nasilja		Ukupno
		Da	Ne	
Heteroseksualna	Broj	222	1259	1481
	Procenat	15,0	85,0	100
Homoseksualna	Broj	10	20	30
	Procenat	33,3	66,7	100
Biseksualna	Broj	36	44	80
	Procenat	45,0	55,0	100
Drugo	Broj	3	3	6
	Procenat	50,0	50,0	100
Ukupno	Broj	271	1326	1597
	Procenat	17,0	83,0	100

$$\chi^2=59.078, df=3, p=0.000$$

Ispitanici koji su drugačije seksualne orijentacije u odnosu na heteroseksualnu su češće izloženi verbalnom, neverbalnom i seksualnom uznemiravanju upotrebom savremenih tehnologija. Kod ova tri oblika seksualnog nasilja utvrđena je statistički značajna razlika u izloženosti seksualnom nasilju između studenata različite seksualne orijentacije. Pri tome, kada se posmatraju ispitanici koji su drugačije seksualne orijentacije u odnosu na heteroseksualnu, podaci pokazuju da su oni koji su naveli da su biseksualci (38,8%) izloženiji verbalnom seksualnom uznemiravanju u odnosu na one koji su naveli da su homoseksualci (30,0%) (naspram 10,9% studenata heteroseksualne orijentacije) ($\chi^2=68.712$, $df=3$, $p<0.01$). Sa druge strane, u slučaju neverbalnog i seksualnog uznemiravanja upotrebom savremenih tehnologija, podaci pokazuju da su ovim vidovima nasilja više izloženi ispitanici homoseksualne nego biseksualne orijentacije. Tako je neverbalnom seksualnom uznemiravanju bilo izloženo 20,0% studenata homoseksualne i 8,8% studenata biseksualne orijentacije (naspram 5,4% studenata heteroseksualne orijentacije) ($\chi^2=20.543$, $df=3$, $p<0.01$), dok je seksualnom uznemiravanju upotrebom savremenih tehnologija bilo izloženo 13,3% studenata homoseksualne i 8,8% studenata biseksualne orijentacije (naspram 2,7% studenata heteroseksualne orijentacije) ($\chi^2=19.327$, $df=3$, $p<0.01$). Kod preostala tri ispitivana oblika seksualnog nasilja (seksualnog ucenjivanja, seksualnog uznemiravanja fizičkim kontaktom i silovanja ili pokušaja silovanja) nije utvrđena statistička značajnost.

Međutim, ove nalaze bi ipak trebalo uzeti sa rezervom ako se ima u vidu da su nesrazmerno manji deo uzorka činili studenti koji su drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne, kao i mali broj onih koji su drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne a koji su imali iskustvo seksualnog nasilja, što se posebno uočava kada su u pitanju studenti homoseksualne orijentacije. Pa ipak, ove podatke treba posmatrati kao indikator veće ranjivosti osoba drugačije seksualne orijentacije seksualnim nasiljem tokom studiranja, što je u skladu sa rezultatima prethodnih istraživanja.

Invaliditet i iskustvo seksualnog nasilja

Iako istraživanjem nije utvrđena statistički značajna veza između invaliditeta ispitanika i izloženosti seksualnom nasilju, dobijeni podaci ipak pokazuju da su, procentualno gledano, ispitanici koji imaju neki oblik invaliditeta (31,3%) ugroženiji seksualnim nasiljem tokom studiranja u odnosu na one koji nemaju invaliditet (16,8%). Međutim, s obzirom na mali broj ispitanika koji su naveli da imaju neki oblik invaliditeta u uzorku (ukupno 16, od čega je 5 imalo iskustvo seksualnog nasilja tokom studiranja), ove nalaze bi trebalo uzeti sa rezervom, premda oni mogu da budu indikator veće ranjivosti osoba sa invaliditetom kada je u pitanju seksualna viktimizacija tokom studiranja.

Državljanstvo, nacionalna pripadnost i status izbeglice ili raseljenog lica i iskustvo seksualnog nasilja

Državljanstvo i nacionalna pripadnost ispitanika nisu statistički značajno povezani sa izloženošću studenata seksualnom nasilju na fakultetu. Uz to, kako je navedeno u delu o opisu uzorka, mali je broj studenata koji su naveli da nisu srpske nacionalne pripadnosti ili da nemaju srpsko državljanstvo pa se ne može čak ni na osnovu nekih procentualnih razlika dati opšti zaključak o mogućoj većoj ugroženosti seksualnim nasiljem studenata koji imaju državljanstvo neke druge države ili koji su naveli da su druge nacionalne pripadnosti u odnosu na srpsku. Takođe, državljanstvo i nacionalna pripadnost ispitanika nisu statistički značajno povezani sa izloženošću ispitanika pojedinačnim oblicima seksualnog nasilja.

Najzad, iako istraživanjem nije utvrđena statistički značajna razlika u izloženosti seksualnom nasilju na fakultetu između studenata koji imaju status izbeglice ili raseljenog lica i onih koji nemaju takav status, podaci ipak pokazuju da su, procentualno gledano, ispitanici koji imaju status izbeglice ili raseljenog lica (20,9%) više izloženi seksualnom nasilju na fakultetu u odnosu na studente koji nemaju status izbeglice ili raselje-

nog lica (16,6%). Istraživanjem nije utvrđena statistički značajna razlika između studenata koji imaju status izbeglice ili raseljenog lica i onih koji nemaju takav status u pogledu izloženosti pojedinačnim oblicima seksualnog nasilja koji su ispitivani.

Podaci o studiranju i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu

Istraživanjem smo ispitivali i da li postoje razlike u izloženosti studenata seksualnom nasilju na fakultetu s obzirom na mesto studiranja, fakultet na kome studiraju, naučnu oblast kojoj fakultet pripada, status fakulteta (državni/privatni), status studenta (na budžetu/samofinansirajući), promenu fakulteta, način i učestalost praćenja nastave, posebno tokom godine koja je prethodila istraživanju.

Mesto studiranja i iskustvo seksualnog nasilja

Podaci u Tabeli 26 pokazuju da su ispitanici iz sva četiri mesta u kojima je istraživanje sprovedeno u gotovo sličnom procentu naveli da su bili izloženi seksualnom nasilju na fakultetu, tako da nije utvrđena statistički značajna povezanost između mesta studiranja i izloženosti studenata seksualnom nasilju na fakultetu.

Tabela 26. Mesto studiranja i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu

Mesto studiranja		Iskustvo seksualnog nasilja		Ukupno
		Da	Ne	
Beograd	Broj	116	501	617
	Procent	18,8	81,2	100
Niš	Broj	79	441	520
	Procent	15,2	84,8	100
Novi Sad	Broj	46	248	294
	Procent	15,6	84,4	100
Kragujevac	Broj	30	136	166
	Procent	18,1	81,9	100
Ukupno	Broj	271	1326	1597
	Procent	17,0	83,0	100

$$\chi^2=3.143, df=3, p=0.370$$

Podaci ne pokazuju postojanje statistički značajne razlike u izloženosti seksualnom nasilju između ispitanika koji studiraju u drugom mestu u odnosu na mesto porekla (16,2%) i onih koji studiraju u mestu u kome su živeli i pre studiranja (18,2%). Drugim rečima, za obe grupe studenata postoji gotovo ista verovatnoća da budu izloženi seksualnom nasilju na fakultetu, te promena mesta boravka u cilju studiranja nije faktor koji doprinosi izloženosti seksualnoj viktimizaciji na fakultetu. Takođe, istraživanjem nije utvrđena statistički značajna povezanost između mesta studiranja i promene mesta boravka zbog studiranja, s jedne, i izloženosti studenata pojedinačnim ispitivanim oblicima seksualnog nasilja, sa druge strane.

Fakultet i grupa fakulteta prema naučnoj oblasti i iskustvo seksualnog nasilja

Podaci u Tabeli 27 pokazuju da je viktimizacija seksualnim nasiljem najprisutnija na Medicinskom fakultetu Univerziteta u Beogradu (36,7%) i Fakultetu sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu (34,6%). Slede Fakultet dramskih umetnosti (28,6%) i dva fakulteta Univerziteta u Nišu: Pravni fakultet (26,5%) i Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja (25,7%), a potom Filozofski fakultet u Beogradu (22,7%), Pravni fakultet u Kragujevcu (20,9%), Tehnički fakultet u Novom Sadu (sa sedištem u Zrenjaninu) (20,0%) i Fakultet političkih nauka u Beogradu (19,2%). Prema odgovorima ispitanika, seksualno nasilje nad studentima je najmanje prisutno na Mašinskom fakultetu u Beogradu (8,3%), Filozofskom fakultetu u Nišu (8,1%) i Fakultetu za pravne i poslovne studije „Dr Lazar Vrkatić“ Univerziteta Union u Nišu (7,0%).

Međutim, na osnovu podataka do kojih se došlo istraživanjem ne mogu da se izvlače opšti zaključci o razlikama u rasprostranjenosti seksualnog nasilja na konkretnim fakultetima jer poduzorcima po fakultetima nisu bili reprezentativni, a na nekim fakultetima je istraživanjem bio obuhvaćen jako mali broj ispitanika.

Tabela 27. Fakultet i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu

Fakultet		Iskustvo seksualnog nasilja		Ukupno
		Da	Ne	
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju UBG	Broj	23	134	157
	Procenat	14,6	85,4	100
Filozofski fakultet UBG	Broj	25	85	110
	Procenat	22,7	77,3	100
Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja UBG	Broj	9	17	26
	Procenat	34,6	65,4	100
Medicinski fakultet UBG	Broj	11	19	30
	Procenat	36,7	63,3	100
Fakultet političkih nauka UBG	Broj	25	105	130
	Procenat	19,2	80,8	100
Geografski fakultet UBG	Broj	12	61	73
	Procenat	16,4	83,6	100
Pravni fakultet Univerzitet Union	Broj	7	42	49
	Procenat	14,3	85,7	100
Fakultet dramskih umetnosti Univerzitet umetnosti u Beogradu	Broj	4	10	14
	Procenat	28,6	71,4	100
Mašinski fakultet UBG	Broj	3	33	36
	Procenat	8,3	91,7	100
Fakultet inženjerskih nauka UKG	Broj	3	22	25
	Procenat	12,0	88,0	100
Pravni fakultet UKG	Broj	14	53	67
	Procenat	20,9	79,1	100
Filološko-umetnički fakultet UKG	Broj	13	61	74
	Procenat	17,6	82,6	100
Filozofski fakultet UNI	Broj	14	159	173
	Procenat	8,1	91,9	100
Pravni fakultet UNI	Broj	22	61	83
	Procenat	26,5	73,5	100
Elektronski fakultet UNI	Broj	15	67	82
	Procenat	18,3	81,7	100

Fakultet za pravne i poslovne studije „Dr Lazar Vrkatić“, Univerzitet Union NI	Broj	3	40	43
	Procenat	7,0	93,0	100
Medicinski fakultet UNI	Broj	16	88	104
	Procenat	15,4	84,6	100
Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja UNI	Broj	9	26	35
	Procenat	25,7	74,3	100
Fakultet sporta i fizičkog vaspitanja UNS	Broj	7	33	40
	Procenat	17,5	82,5	100
Fakultet za pravne i poslovne studije „Dr Lazar Vrkatić“, Univerzitet Union NS	Broj	8	63	71
	Procenat	11,3	88,7	100
Filozofski fakultet UNS	Broj	17	76	93
	Procenat	18,3	81,7	100
Tehnički fakultet u Zrenjaninu UNS	Broj	3	12	15
	Procenat	20,0	80,0	100
Medicinski fakultet UNS	Broj	8	59	67
	Procenat	11,9	81,1	100
Ukupno	Broj	271	1326	1597
	Procenat	17,0	83,0	100

Sa druge strane, kada se posmatraju fakulteti po grupama naučnih disciplina, istraživanjem nisu utvrđene statistički značajne razlike između njih. Podaci pokazuju da su ispitanici koji studiraju na fakultetima u okviru sve četiri naučne discipline u gotovo istom procentu naveli da su bili izloženi seksualnom nasilju na fakultetu: 15,2% studenata fakulteta tehničkih nauka, 16,4% studenata fakulteta prirodno-matematičkih nauka, 17,2% studenata fakulteta društveno-humanističkih nauka i 17,5% studenata fakulteta medicinskih nauka.

Status fakulteta (državni/privatni) i iskustvo seksualnog nasilja

Istraživanjem nije utvrđena statistički značajna razlika u izloženosti seksualnom nasilju na fakultetu između studenata koji studiraju na državnom i privatnom fakultetu. Pa ipak, primećuje se da su, procentualno gledano, seksualnim nasiljem ugroženiji studenti na državnim (17,5%) nego na privatnim fakultetima (12,2%), ali ovaj nalaz treba uzeti sa rezervom imajući u vidu da je udeo ispitanika koji studiraju na privatnim fa-

kultetima u ukupnom uzorku (10,3%) manji u odnosu na udeo ispitanika koji studiraju na državnim fakultetima uključenim u istraživanje (89,7%).

Kada se posmatraju pojedinačni oblici seksualnog nasilja, iako slabija, statistički značajna veza je utvrđena samo kod verbalnog seksualnog uznemiravanja: ovom obliku seksualnog nasilja su izloženiji studenti koji studiraju na državnim fakultetima (13,3%) nego oni koji studiraju na privatnim fakultetima (7,9%) ($p=0.05$). Statistička značajnost nije utvrđena kod preostalih pet oblika seksualnog nasilja koji su ispitivani (neverbalno seksualno uznemiravanje, seksualno uznemiravanje fizičkim kontaktom, seksualno uznemiravanje putem društvenih mreža, seksualno ucenjivanje i silovanje ili pokušaj silovanja).

Status studenta (na budžetu/samofinansirajući) i iskustvo seksualnog nasilja

Istraživanjem je utvrđena statistički značajna povezanost između izloženosti seksualnom nasilju na fakultetu i statusa studenata koji studiraju na državnim fakultetima (na budžetu ili samofinansirajući). Podaci do kojih se došlo pokazuju da je veća verovatnoća da će seksualnom nasilju biti izloženi samofinansirajući studenti (20,7%) u odnosu na one koji su na budžetu (16,8%), iako je ova veza nešto slabija ($\chi^2=6.859$, $df=2$, $p<0.05$). Kada se posmatraju pojedinačni oblici seksualnog nasilja, statistički značajna povezanost je utvrđena samo kod verbalnog seksualnog uznemiravanja, kojim su ugroženiji samofinansirajući studenti (15,9%) u odnosu na one koji su na budžetu (12,8%) ($p<0.05$). Kod preostalih ispitivanih oblika seksualnog nasilja nije utvrđena statistička značajnost.

Promena fakulteta i iskustvo seksualnog nasilja

Iako ne postoji statistička značajnost, ipak se primećuje da su, procentualno gledano, studenti koji su na fakultetu na kome studiraju došli sa nekog drugog fakulteta (menjali su fakultet) (20 ili 22,9%) izloženiji seksualnom nasilju u odnosu na studente koji nisu menjali fakultet, odnosno, koji studiraju na istom fakultetu na kome su doživeli seksualno nasilje od početka studija (241 ili 16,4%). Ovakva veza može da govori o uticaju seksualnog nasilja na promenu fakulteta, što su sami studenti i navodili u upitniku, ali isto tako i da može da se radi o uticaju promene fakulteta na veću ranjivost studenata kada je u pitanju seksualna viktimizacija tokom studiranja.

Kada se posmatraju pojedinačni oblici seksualnog nasilja, primećuje se da, iako slabija, ipak postoji statistički značajna povezanost između promene fakulteta i izloženosti neverbalnom seksualnom uznemirava-

nju: studenti koji su promenili fakultet (9,9%) su češće izloženi ovom obliku seksualnog uznemiravanja u odnosu na one koji nisu menjali fakultet (5,6%) ($p < 0.05$). Kod ostalih oblika seksualnog nasilja koji su ispitivani nije utvrđena statistička značajnost.

Način i učestalost praćenja nastave i iskustvo seksualnog nasilja

Istraživanjem nije utvrđena statistički značajna povezanost između načina praćenja nastave na fakultetu, ni tokom godine koja je prethodila istraživanju (pretežno uživo, pretežno *online* ili mešovito – uživo i *online*) ni ranije, s jedne, i izloženosti ispitanika seksualnom nasilju na fakultetu, sa druge strane. Čak i kada se posmatra iskustvo seksualne viktimizacije na fakultetu u godini koja je prethodila istraživanju, ne uočavaju se statistički značajne razlike u izloženosti ispitanih studenata seksualnom nasilju s obzirom na način praćenja nastave. Tako je seksualnom nasilju u godini koja je prethodila istraživanju bilo izloženo 4,8% studenata koji su nastavu u toj godini pohađali *online*, 5,2% studenata koji su nastavu pratili uživo i 9,8% onih koji su naveli da su nastavu pratili kombinovano (*online* i uživo). Ovaj podatak bi ipak mogao da ukaže na to da veća verovatnoća da student doživi seksualno nasilje postoji u situaciji kada studenti dolaze na fakultet i nastavu prate uživo u odnosu na situaciju kada nastavu prate samo *online*.

Takođe, nije utvrđena statistički značajna razlika u izloženosti seksualnom nasilju u zavisnosti od učestalosti praćenja nastave, posebno tokom godine koja je prethodila istraživanju. Najzad, nisu utvrđene statistički značajne razlike u izloženosti pojedinačnim oblicima seksualnog nasilja s obzirom na način i učestalost praćenja nastave, čak ni u slučaju seksualnog nasilja korišćenjem savremenih tehnologija.

Materijalni status i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu

Istraživanjem smo takođe ispitivali da li su materijalni status i način finansiranja tokom studiranja povezani sa većom izloženošću studenata seksualnom nasilju na fakultetu.

Podaci do kojih se došlo ovim istraživanjem pokazuju da su studenti čiji je materijalni status nestabilan, odnosno koji stalno oscilira ili se menja od lošeg ka dobrom ili obrnuto, češće izloženi seksualnom nasilju na fakultetu u odnosu na studente koji imaju stabilan materijalni status, bez obzira da li je on solidan, stalno loš ili stalno dobar.

Tabela 28. Materijalni status i izloženost seksualnom nasilju na fakultetu

Materijalni status		Iskustvo seksualnog nasilja		Ukupno
		Da	Ne	
Konstantno odobar	Broj	92	596	688
	Procenat	13,4	86,6	100
Stalno oscilira, malo dobar malo loš	Broj	117	531	648
	Procenat	18,1	81,9	100
Stalno je loš	Broj	13	61	74
	Procenat	17,6	82,4	100
Bio je dobar a onda je počeo da se pogoršava	Broj	22	83	105
	Procenat	21,0	79,0	100
Bio je loš pa je počeo da se poboljšava	Broj	19	28	47
	Procenat	40,4	59,6	100
Solidan	Broj	4	17	21
	Procenat	19,0	81,0	100
Drugo	Broj	4	10	14
	Procenat	28,6	71,4	100
Ukupno	Broj	271	1326	1597
	Procenat	17,0	83,0	100

$$\chi^2=27.817, df=6, p=0.000$$

Sa druge strane, kada je u pitanju način finansiranja studenata tokom studiranja, dobijeni podaci pokazuju da se statistički značajna razlika u izloženosti seksualnom nasilju beleži samo u slučaju studenata koji su zaposleni i onih koji nisu: studenti koji obavljaju bilo koju vrstu rada za nadoknadu bez obzira na formalni status i tako se finansiraju tokom studija (25,9%) su češće izloženi seksualnom nasilju u odnosu na one koji ne rade (15,2%) ($\chi^2=18.228, df=1, p<0.01$). Statistička značajnost se beleži i kod četiri od šest oblika seksualnog nasilja: kod verbalnog i neverbalnog seksualnog uznemiravanja, seksualnog ucenjivanja i seksualnog uznemiravanja upotrebom savremenih tehnologija. Podaci pokazuju da su studenti koji su zaposleni dvostruko češće izloženi svakom od ovih oblika seksualnog nasilja nego oni koji ne rade. Tako je, prema odgovorima ispitanika, verbalnom seksualnom uznemiravanju bilo izloženo 20,3% studenata koji rade i 11,3% onih koji ne rade, neverbalnom seksualnom uznemiravanju – 10,9% studenata koji rade i 5% onih koji ne rade, seksu-

alnom uznemiravanju upotrebom savremenih tehnologija – 5,3% studenata koji rade i 2,8% onih koji ne rade, a seksualnom ucenjivanju – 1,9% onih koji rade i 0,2% onih koji ne rade.

Kada su u pitanju drugi načini finansiranja (izdržavanje od strane roditelja, stipendija, kredit, porodična penzija), tu se ne uočavaju statistički značajne razlike u izloženosti ispitanih studenata riziku od seksualnog nasilja. Razlike nisu zabeležene ni kada se posmatraju pojedinačni oblici seksualnog uznemiravanja i nasilja.

Stambene prilike i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu

Istraživanjem smo ispitivali da li postoje razlike u izloženosti seksualnom nasilju na fakultetu s obzirom na to gde ispitanici žive (u svom domaćinstvu, privatnom smeštaju ili studentskom domu) i sa kim žive (sa članovima svoje porodice, sami, sa partnerom/partnerkom ili cimerom/cimerkom).

Podaci do kojih se došlo pokazuju da su studenti koji su naveli da ne žive u svom domaćinstvu izloženiji seksualnom nasilju u odnosu na one koji žive u svom domaćinstvu (Tabela 29). Pri tome, ako se uporede podaci koji se odnose na ispitanike koji ne žive u svom domaćinstvu, primećuje se da su seksualnom nasilju na fakultetu u sličnom procentu izloženi ispitanici koji stanuju u privatnom smeštaju (19,9%) i u studentskom domu (18,6%).

Tabela 29. Stanovanje i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu

Stanovanje		Iskustvo seksualnog nasilja		Ukupno
		Da	Ne	
U svom domaćinstvu	Broj	146	821	967
	Procenat	15,1	84,9	100
U privatnom smeštaju	Broj	99	399	498
	Procenat	19,9	80,1	100
U studentskom domu	Broj	24	105	129
	Procenat	18,6	81,4	100
Drugo	Broj	2	1	3
	Procenat	66,7	33,3	100
Ukupno	Broj	271	1326	1597
	Procenat	17,0	83,0	100

$$\chi^2=10.900, df=3, p=0.012$$

Kada se posmatraju pojedinačni oblici seksualnog uznemiravanja i nasilja, statistički značajna razlika zabeležena je samo u slučaju verbalnog seksualnog uznemiravanja: ovom obliku nasilja su izloženiji studenti koji ne žive u svom domaćinstvu (koji žive u privatnom smeštaju – 15,1% ili u studentskom domu – 13,2%) u odnosu na one koji žive u svom domaćinstvu (11,4%) ($\chi^2=11.873$, $df=3$, $p<0.01$). Kod ostalih ispitivanih oblika seksualnog nasilja nije utvrđena statistička značajnost.

Iako nešto slabija, statistički značajna razlika u izloženosti seksualnoj viktimizaciji se uočava i s obzirom na to sa kim ispitanici stanuju. Podaci u Tabeli 30 pokazuju da su seksualnom nasilju na fakultetu najčešće izloženi ispitanici koji stanuju sa partnerom/partnerkom (27,3%). U sličnom procentu su seksualnoj viktimizaciji izloženi ispitanici koji stanuju sa cimerkom/cimerom (17,4%) ili sami (16,9%), dok su najmanje izloženi oni koji stanuju sa članovima svoje porodice (15,6%) ($\chi^2=9.534$, $df=3$, $p<0.05$). Ovi nalazi su očekivani ako se posmatraju u vezi sa prethodnim. Drugim rečima, život van sopstvenog domaćinstva i kruga primarne porodice povećava verovatnoću da se doživi seksualno nasilje.

Tabela 30. Sa kim ispitanici žive i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu

Sa kim ispitanici žive		Iskustvo seksualnog nasilja		Ukupno
		Da	Ne	
Sa članovima svoje porodice	Broj	151	814	965
	Procenat	15,6	84,4	100
Sa partnerom/partnerkom	Broj	30	80	110
	Procenat	27,3	72,7	100
Sa cimerom/cimerkom	Broj	57	270	327
	Procenat	17,4	82,6	100
Sam/sama	Broj	33	162	195
	Procenat	16,9	83,1	100
Ukupno	Broj	271	1326	1597
	Procenat	17,0	83,0	100

$$\chi^2=9.534, df=3, p=0.023$$

Statistički značajne razlike nisu zabeležene kada se posmatraju pojedinačni oblici seksualnog nasilja, osim kod seksualnog uznemiravanja fizičkim putem: ovom obliku seksualnog nasilja su najčešće izloženi ispitanici koji žive sa partnerom/partnerkom (10,9%), potom oni koji žive

sa cimerom/cimerkom (6,4%), a najmanje oni koji stanuju sa članovima porodice ili sami (4,1%) ($\chi^2=11.125$, $df=3$, $p<0.05$).

Konзумiranje alkohola i/ili psihoaktivnih supstanci i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu

Konзумiranje alkohola nije statistički značajno povezano sa iskustvom seksualnog nasilja na fakultetu: u sličnom procentu su seksualnom nasilju bili izloženi ispitanici koji su naveli da konzumiraju alkohol (18,3%) i oni koji su naveli da ne konzumiraju alkohol (15,2%).

Međutim, učestalost konzumiranja alkohola jeste statistički značano povezana sa iskustvom seksualnog nasilja. Ako se pogledaju podaci o učestalosti konzumiranja alkohola i iskustva seksualnog nasilja na fakultetu, primećuje se da češće konzumiranje alkohola (svaki dan ili više puta nedeljno), kao i konzumiranje alkohola u posebnim prilikama (na primer, na žurkama, kada se izađe, na proslavama i slično) povećava verovatnoću da studenti budu viktimizirani seksualnim nasiljem (Tabela 31).

Tabela 31. Učestalost konzumiranja alkohola i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu

Učestalost konzumiranja alkohola		Iskustvo seksualnog nasilja		Ukupno
		Da	Ne	
Svaki dan	Broj	7	11	18
	Procenat	38,9	61,1	100
Jednom nedeljno	Broj	46	229	275
	Procenat	16,7	83,3	100
Jednom mesečno	Broj	73	371	444
	Procenat	16,4	83,6	100
Više/par puta nedeljno	Broj	7	19	26
	Procenat	26,9	73,1	100
Više/par puta mesečno	Broj	4	32	36
	Procenat	11,1	88,9	100
Par puta u toku godine	Broj	7	27	34
	Procenat	20,6	79,4	100
U posebnim prilikama	Broj	24	63	87
	Procenat	27,6	72,4	100

Ne konzumiram alkohol	Broj	102	570	672
	Procenat	15,2	84,8	100
Drugo	Broj	1	4	5
	Procenat	20,0	80,0	100
Ukupno	Broj	271	1326	1597
	Procenat	17,0	83,0	100

$$\chi^2=17.781, df=8, p=0.023$$

Istraživanjem je utvrđena statistički značajna povezanost između konzumiranja psihoaktivnih supstanci i iskustva seksualnog nasilja na fakultetu. Podaci u Tabeli 32 pokazuju da studenti koji koriste psihoaktivne supstance dva i po puta češće bivaju izloženi seksualnom nasilju (39,1%) nego oni koji ih ne koriste (16%).

Tabela 32. Konzumiranje psihoaktivnih supstanci i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu

Konzumiranje psihoaktivnih supstanci		Iskustvo seksualnog nasilja		Ukupno
		Da	Ne	
Da	Broj	25	39	64
	Procenat	39,1	60,9	100
Ne	Broj	246	1287	1533
	Procenat	16,0	84,0	100
Ukupno	Broj	271	1326	1597
	Procenat	17,0	83,0	100

$$\chi^2=23.097, df=1, p=0.000$$

Takođe je utvrđena statistički značajna razlika u izloženosti svim oblicima seksualnog uznemiravanja, osim silovanja ili pokušaja silovanja, s obzirom na to da li ispitanici konzumiraju ili ne psihoaktivne supstance. Drugim rečima, ispitanici studenti koji su naveli da konzumiraju psihoaktivne supstance su dva do tri puta češće bili izloženi verbalnom, neverbalnom i seksualnom uznemiravanju fizičkim kontaktom i putem savremenih tehnologija, kao i seksualnom ucenjivanju u odnosu na one koji su naveli da ne konzumiraju psihoaktivne supstance.

Vreme provedeno na društvenim mrežama i iskustvo seksualnog nasilja na fakultetu

Ispitanicima je postavljeno pitanje vezano za vreme koje provode na društvenim mrežama. Tako je 478 (29,9%) studenata odgovorilo da na društvenim mrežama provede 2 do 3 sata dnevno. Od 1 do 2 sata na društvenim mrežama provodi njih 358 (22,4%), dok je nešto manji broj studenata koji na društvenim mrežama provedu 3 do 4 sata - njih 335 (21%). Od 4 do 5 sati na društvenim mrežama provedu 153 (9,6%) studenta. Do sat vremena provodi njih 144 (9%). Najmanji je broj onih studentata koji na društvenim mrežama provedu više od 5 sati - 110 (6,9%) studenata. Najzad, 19 (1,2%) studenata je odgovorilo da ne provodi vreme na društvenim mrežama.

Ukrštanjem ove varijable sa iskustvom seksualnog nasilja došlo se do podatka da vreme koje ispitanici studenti provedu na društvenim mrežama nije statistički značajno povezano sa izloženošću ispitanih studenata seksualnom nasilju. Takođe, dobijeni podaci pokazuju i da vreme provedeno na društvenim mrežama ne utiče na veću izloženost studenata pojedinačnim oblicima seksualnog nasilja, uključujući i seksualno uznemiravanje putem savremenih tehnologija.

Stavovi studenata o seksualnom nasilju i seksualnosti i mogućnosti za sticanje znanja o seksualnom nasilju na fakultetu

U ovom poglavlju su izneti nalazi istraživanja koji se odnose na stavove studenata o seksualnom nasilju i seksualnosti i mogućnostima koje imaju na fakultetu za sticanje znanja o seksualnom nasilju.

Stavovi studenata o seksualnom nasilju i seksualnosti

U cilju dolaženja do podataka o tome da li su i u kojoj meri među studentima iz ispitnog uzorka prisutni stereotipi i predrasude o seksualnom nasilju i seksualnosti, ispitanici su zamoljeni da na skali od 1 do 3 navedu u kojoj meri se slažu sa određenim tvrdnjama (1 je značilo uopšte se ne slažem, 2 – delimično se slažem i 3 – u potpunosti se slažem) (Tabela 33).

Tabela 33. Stavovi studenata o seksualnom nasilju i seksualnosti

Tvrdnja	Uopšte se ne slažem		Delimično se slažem		U potpunosti se slažem		Ukupno	
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	Broj	%
„Kada žena kaže NE, ona ustvari misli DA.“	1451	90,9	101	6,3	45	2,8	1597	100
„‘Stvarno’ silovanje vrši nepoznata osoba, uglavnom na nekom javnom ali izolovanom mestu, noću.“	1152	72,1	384	24,0	61	3,8	1597	100
„Silovanje ili drugi vid seksualnog nasilja motivisan je seksualnim nagonom koji muškarci ne mogu da kontrolišu.“	1120	70,1	359	22,5	118	7,4	1597	100

„Muškarac ne može da bude žrtva silovanja.“	1361	85,2	164	10,3	72	4,5	1597	100
„Lezbejke su bolesne.“	1164	72,9	293	18,3	140	8,8	1597	100
„Muška homoseksualnost je perverzna.“	1188	74,4	273	17,1	136	8,5	1597	100

Podaci prikazani u Tabeli 33 pokazuju da je kod svake od navedenih tvrdnji većina ispitanih studenata navela da se uopšte ne slaže sa njima. Međutim, ipak se primećuje da je među njima još uvek prisutno postojanje rodni stereotipa i predrasuda. Naime, kod nekih tvrdnji je ne tako mali broj ispitanika pokazao delimično ili potpuno slaganje sa njima. Tako se oko 30% ispitanika delimično ili u potpunosti slaže sa tvrdnjom „*Silovanje ili drugi vid seksualnog nasilja motivisan je seksualnim nagonom koji muškarci ne mogu da kontrolišu*“. Nešto manje od 30% se slaže, delimično ili u potpunosti, sa tvrdnjama „*‘Stvarno’ silovanje vrši nepoznata osoba, uglavnom na nekom javnom ali izolovanom mestu, noću*“ (28%) i „*Lezbejke su bolesne*“ (27,1%). Svaki četvrti ispitanik se, delimično ili u potpunosti, slaže sa tvrdnjom „*Muška homoseksualnost je perverzna*“. Oko 15% ispitanika se delimično ili u potpunosti slaže sa tvrdnjom „*Muškarac ne može da bude žrtva silovanja*“. Najzad, 9,1% ispitanika se saglasilo, delimično ili potpuno, sa tvrdnjom „*Kada žena kaže NE, ona u stvari misli DA*“.

Podaci pokazuju postojanje statistički značajne razlike između studenata muškog i ženskog pola u pogledu slaganja sa četiri od šest tvrdnji o seksualnom nasilju i seksualnosti. Tako se studenti muškog pola tri puta (19,4%) češće slažu, delimično ili potpuno, sa tvrdnjom „*Kada žena kaže NE, ona ustvari misli DA*“ u odnosu na studentkinje (6,7%) ($\chi^2=51.288$, $df=2$, $p<0.001$). Potom, studenti muškog pola se dvostruko češće nego studentkinje slažu, delimično ili u potpunosti, sa tvrdnjama „*Lezbejke su bolesne*“ i „*Muška homoseksualnost je perverzna*“ ($p<0.001$). Najzad, iako je procentualno razlika nešto manja, ipak je statistički značajna i kada se posmatra slaganje sa tvrdnjom „*Stvarno silovanje vrši nepoznata osoba, uglavnom na nekom javnom ali izolovanom mestu, noću*“: sa njom se delimično ili potpuno slaže 39,1% ispitanih studenata muškog pola i 25,2% studentkinja iz uzorka ($\chi^2=26.477$, $df=2$, $p<0.001$).

Podaci takođe pokazuju postojanje statistički značajne razlike između studenata koji studiraju na različitim grupama fakulteta u pogledu slaganja sa tri od šest tvrdnji o seksualnom nasilju i seksualnosti. Tako se studenti fakulteta iz grupe prirodno-matematičkih nauka (27,7%) i teh-

ničko-tehnoloških nauka (20,3%) češće, u potpunosti ili delimično, slažu sa tvrdnjom „*Muškarac ne može da bude žrtva silovanja*“ u odnosu na studente medicine (12%) i društveno-humanističkih fakulteta (13,9%) ($\chi^2=30.121$, $df=6$, $p<0.001$). Sa tvrdnjom „*Lezbejke su bolesne*“ se najčešće slažu studenti sa tehničko-tehnoloških fakulteta (40,5%), potom iz grupe prirodno-matematičkih fakulteta (28,8%) i medicine (28%) a najređe studenti na društveno-humanističkim fakultetima (25,1%) ($\chi^2=19.614$, $df=6$, $p<0.01$). Najzad, studenti sa tehničko-tehnoloških fakulteta se dva do tri puta češće slažu sa tvrdnjom „*Kada žena kaže NE, ona ustvari misli DA*“ (17,8%) u odnosu na studente medicine (9,0%), fakulteta iz grupe društveno-humanističkih (8,3%) i prirodno-matematičkih nauka (5,5%) ($\chi^2=17.681$, $df=6$, $p<0.01$). Kod preostale tri tvrdnje nije zabeležena statistički značajna razlika, iako se i kod njih procentualno češće sa datim tvrdnjama slažu studenti koji studiraju na fakultetima iz grupe prirodno-matematičkih i tehničko-tehnoloških nauka nego studenti na društveno-humanističkim i medicinskim fakultetima.

Ukupno gledano, ovi nalazi su značajni ako imamo u vidu mogući uticaj rodnih stereotipa i predrasuda na opravdavanje nasilja, okrivljavanje žrtava i negiranje ili minimizovanje viktimizacije seksualnim nasiljem, što vodi sekundarnoj viktimizaciji žrtve i povećava rizik od reviktimizacije.

Mogućnosti za sticanje znanja o seksualnom nasilju na fakultetu

Kako bi se došlo do podataka o mogućnostima za sticanje znanja o seksualnom nasilju na fakultetu, ispitanicima su postavljena dva pitanja: prvo, da li su tokom studiranja na sadašnjem fakultetu u okviru nekog nastavnog predmeta (jednog ili više) učili nešto o seksualnom nasilju, a potom i da li se na fakultetu organizuje informisanje i osposobljavanje studenata i zaposlenih u cilju prepoznavanja, prevencije i sprečavanja seksualnog nasilja na neki drugi način, van redovne nastave.

Mogućnosti za sticanje znanja o seksualnom nasilju u okviru nastave

Na pitanje da li su tokom studiranja na sadašnjem fakultetu u okviru nekog nastavnog predmeta (jednog ili više) učili nešto o seksualnom nasilju, većina ispitanika (1067 ili 66,8%) je dala odričan odgovor, dok je jedna trećina njih (530 ili 33,2%) odgovorila potvrdno.

Posmatrano prema grupama fakulteta, kao što je moglo da se očekuje, najveći broj ispitanih studenata koji su naveli da su učili o temi seksualnog nasilja u okviru nastave na fakultetu je sa fakulteta iz grupe društveno-humanističkih nauka – njih 507 (95,7%). Pored toga, 14 (2,6%) ispitanika sa fakulteta iz grupe medicinskih i 9 (1,7%) iz grupe prirodno-matematičkih nauka je navelo da su učili o temi seksualnog nasilja u okviru nastave na fakultetu. Nijedan student sa fakulteta koji pripadaju tehničko-tehnološkoj oblasti nije naveo da se na fakultetu obrađuje tema seksualnog nasilja u okviru nekog predmeta.

Kada se posmatraju društveno-humanistički fakulteti, najveći broj ispitanih studenata koji su naveli da su učili u okviru nekog predmeta o temi seksualnog nasilja je sa Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu (98 ili 19,3%), potom sa Fakulteta za pravne i poslovne studije „Dr Lazar Vrkatić“ Univerziteta Union (Novi Sad i odeljenje u Nišu) (76 ili 15%), Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu (66 ili 13,0%), Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu (62 ili 12,2%) i Filozofskog fakulteta Univerziteta u Nišu (61 ili 12,1%). Slede Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu (38 ili 7,5%), Pravni fakultet Univerziteta Union (31 ili 6,1%), Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu (27 ili 5,3%) i Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu (19 ili 3,7%). Najmanji broj studenata koji su naveli da su učili o temi seksualnog nasilja u okviru nekog predmeta na fakultetu je sa Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja Univerziteta u Beogradu, Nišu i Novom Sadu i sa Fakulteta dramskih umetnosti.

Ispitanici koji su naveli da su tokom studija učili o temi seksualnog nasilja u okviru nastave, najčešće su učili o tome tokom nastave na drugoj (287 ili 54,2% odgovora) i trećoj godini studija (261 ili 49,2% odgovora), potom, na četvrtoj godini (152 ili 28,7% odgovora), a najređe na prvoj godini studija (119 ili 22,5% odgovora).

Međutim, analiza komentara koje su ispitanici mogli da daju na kraju upitnika pokazala je da, iako se tema seksualnog nasilja na nekim fakultetima obrađuje u okviru redovnog nastavnog programa, ona se ne obrađuje uvek u okviru obaveznih predmeta niti na način koji zaista podiže svest studenata o njegovoj prirodi i posledicama. Na primer, jedna ispitanica je navela primer udžbenika u kome se, u delu koji se bavi pitanjem seksualnog nasilja, previše pažnje posvećuje temama kao što su, na primer, lažno prijavljivanje seksualnog nasilja, posebno silovanja, i razlozima lažnog prijavljivanja, posebno kada je reč o prijavljivanju seksualnog nasilja od strane žena. To ukazuje na potrebu da se uradi analiza postojećih silabusa i udžbenika na fakultetima kako bi se došlo do podataka o tome da li se i koje

teme vezane za seksualno nasilje obrađuju i na koji način, te kakvo znanje studenti o temi seksualnog nasilja zaista i stiču tokom redovnog školovanja.

Mogućnosti za sticanje znanja o seksualnom nasilju van nastave

Na pitanje da li se na fakultetu organizuje informisanje i osposobljavanje studenata i zaposlenih u cilju prepoznavanja, prevencije i sprečavanja seksualnog nasilja na neki drugi način, van redovne nastave, većina ispitanih studenata (969 ili 60,7%) je navela da ne zna, 441 (27,6%) ispitanik je na ovo pitanje dao negativan odgovor, dok je potvrdno odgovorilo samo 187 (11,7%) ispitanika. Među ispitanicima koji su naveli da na njihovom fakultetu postoji mogućnost sticanja znanja o temi seksualnog nasilja van nastave su ispitanici sa svih fakulteta obuhvaćenih istraživanjem osim jednog (Geografski fakultet Univerziteta u Beogradu). Najveći broj onih koji su na ovo pitanje dali potvrdan odgovor je sa Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu (35 ili 18,7%), Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu (23 ili 12,3%) i Fakulteta za pravne i poslovne studije „Dr Lazar Vrkatić“ Univerziteta Union (Novi Sad i odeljenje u Nišu) (21 ili 11,2%). Slede Filozofski fakulteti u Beogradu (19 ili 10,7%) i Novom Sadu (17 ili 9,1%), Pravni fakultet Univerziteta Union (15 ili 8,0%) i Filozofski fakultet u Nišu (14 ili 7,5%). Manje od 10 ispitanika na svakom od preostalih fakulteta je navelo da postoji mogućnost sticanja znanja o temi seksualnog nasilja van nastave.

Studenti koji su naveli da se na njihovom fakultetu organizuje informisanje i osposobljavanje studenata i zaposlenih u cilju prepoznavanja, prevencije i sprečavanja seksualnog nasilja, zamoljeni su da navedu na koji način se to čini, pri čemu su mogli da se opredele za jedan ili više ponuđenih odgovora. Prema odgovorima ispitanika, informisanje i osposobljavanje studenata i zaposlenih u cilju prepoznavanja, prevencije i sprečavanja seksualnog nasilja najčešće se sprovodi putem organizovanja tribina (118 ili 63,1% odgovora) i deljenjem informativnog materijala (96 ili 51,3%), a onda i putem organizovanja radionica (77 ili 41,2%). Ređe se informisanje i osposobljavanje sprovodi putem organizovanja kampanja (41 ili 22%) i obuka (35 ili 18,7%). Najzad, informisanje se, prema odgovorima ispitanika, sprovodi i kroz predavanja i vežbe (14 ili 7,5%).

Ovi nalazi pokazuju da je informisanje i osposobljavanje studenata i zaposlenih u cilju prepoznavanja, prevencije i sprečavanja seksualnog nasilja sporadično, što, pak, upućuju na potrebu rada na podizanju svesti i edukaciji studenata o seksualnom nasilju, njegovom prepoznavanju i razumevanju, te umanjivanju prisutnih stereotipa i predrasuda, posebno na fakultetima iz grupe prirodno-matematičkih i tehničko-tehnoloških nauka, i to kako kroz nastavu, tako i van nje.

Mehanizmi zaštite od seksualnog nasilja na fakultetu i upoznatost sa službama za podršku žrtvama van fakulteta

U ovom poglavlju su izneti nalazi istraživanja koji se odnose na upoznatost ispitanih studenata sa mehanizmima zaštite od seksualnog nasilja koji postoje na njihovim fakultetima, kao i sa službama kojima žrtve seksualnog nasilja mogu da se obrate za pomoć i podršku van fakulteta.

Upoznatost studenata sa mehanizmima zaštite od seksualnog nasilja na fakultetu

Do saznanja o tome da li na fakultetima obuhvaćenim istraživanjem postoje mehanizmi zaštite studenata od seksualnog nasilja i da li su studenti upoznati sa njihovim postojanjem, došlo se preko tri pitanja u upitniku: 1) Da li na Vašem fakultetu postoji pravilnik koji se odnosi na ponašanje zaposlenih (nastavnog i nenastavnog osoblja) i studenata/studentkinja u vezi sa prevencijom i zaštitom od seksualnog uznemiravanja i ucenjivanja? 2) Da li Vam je poznato da na Vašem fakultetu postoji neki drugi način/mehanizam za prevenciju i zaštitu od seksualnog uznemiravanja i ucenjivanja? i 3) Da li na Vašem fakultetu postoji osoba ili služba kojoj mogu da se obrate oni koji su izloženi seksualnom uznemiravanju i ucenjivanju?

Na pitanje da li na fakultetu postoji pravilnik koji se odnosi na ponašanje zaposlenih (nastavnog i nenastavnog osoblja) i studenata/studentkinja u vezi sa prevencijom i zaštitom od seksualnog uznemiravanja i ucenjivanja, većina ispitanika je odgovorila da ne zna (1214 ili 76%); 83 (5,2%) ispitanika je odgovorilo da pravilnik ne postoji, dok je 300 ispitanih studenata (18,8%) navelo da na njihovom fakultetu postoji ovakav dokument.

Među 300 ispitanika koji su odgovorili da znaju da pravilnik postoji su studenti sa svih fakulteta obuhvaćenih istraživanjem. Međutim, samo četiri fakulteta obuhvaćena istraživanjem su u momentu prikupljanja podataka imala usvojen pravilnik o sprečavanju seksualnog uznemiravanja (Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Fakultet političkih nauka i Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu i Pravni fakultet Univerziteta Union,) dok je na jednom fakultetu pravilnik usvojen u toku

prikupljanja podataka, ali nakon što je završeno ispitivanje studenata tog fakulteta (Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu). Takođe, podaci pokazuju da većina ispitanika na fakultetima Univerziteta u Beogradu na kojima su pravilnici usvojeni mnogo pre ovog istraživanja nije upoznata sa postojanjem ovog dokumenta: 119 (75,8%) ispitanika sa Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, 89 (68,5%) ispitanika sa Fakulteta političkih nauka i 69 (62,7%) ispitanika sa Filozofskog fakulteta. Uz to, 24 (49%) ispitanika sa Pravnog fakulteta Univerziteta Union su takođe navela da nisu upoznati sa tim da na njihovom fakultetu postoji pravilnik o sprečavanju seksualnog uznemiravanja. Ovi nalazi mogu da se tumače kao indikator nedovoljne informisanosti studenata o tome koji akti koji regulišu ponašanja zaposlenih i studenata postoje na fakultetu.

Ispitanici koji su odgovorili da na fakultetu postoji pravilnik za prevenciju i zaštitu od seksualnog uznemiravanja i ucenjivanja su zamoljeni da odgovore da li su upoznati sa njegovom sadržinom. Dobijeni podaci pokazuju da većina njih nije upoznata sa sadržajem ovog dokumenta - 207 (69%), uključujući studente sa fakulteta koji imaju usvojene pravilnike. Tako je svega 8 ispitanika sa Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju upoznato sa sadržajem pravilnika od njih 28 koji znaju da pravilnik postoji; potom, 8 od njih 30 na Filozofskom fakultetu u Beogradu; 10 od 37 na Fakultetu političkih nauka i 11 od 24 studenta Pravnog fakulteta Univerziteta Union.

Na pitanje da li im je poznato da na fakultetu na kome studiraju postoji neki drugi način/mehanizam za prevenciju i zaštitu od seksualnog uznemiravanja i ucenjivanja, 22 (1,4%) studenta su dala potvrđan odgovor. U pitanju su studenti koji studiraju na sledećim fakultetima: Filozofskom fakultetu Univerziteta u Nišu, Fakultetu dramskih umetnosti i Filozofskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu (po 5 studenata), Pravnog fakultetu Univerziteta u Nišu (2), Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, Pravnog fakultetu Univerziteta u Kragujevcu, Pravnog fakultetu Univerziteta Union i Fakultetu za pravne i poslovne studije „Dr Lazar Vrkatić“ Univerziteta Union (po 1).

Ispitanici koji su odgovorili potvrdno na prethodno pitanje zamoljeni su da napišu u čemu se taj mehanizam sastoji. Kvalitativna analiza njihovih odgovora pokazuje da su to: radna grupa ili tim za prijem prijavi i podršku žrtvama; platforma, email ili telefonski broj za prijavljivanje slučajeva seksualnog uznemiravanja; osoba zadužena za prijem prijavi (iz reda nastavnog osoblja) ili student prodekan ili studentski parlament kome studenti mogu da se obrate u slučaju seksualnog uznemiravanja.

Tako, na primer, prema odgovorima ispitanih studenata sa Fakulteta dramskih umetnosti, na tom fakultetu je studentski parlament inicirao uspostavljanje mehanizama, koji čini radna grupa protiv nasilja. Studenti mogu anonimno, preko posebne platforme, da prijave neprimereno ponašanje nastavnog osoblja fakulteta i iskustvo nasilja radnoj grupi. Radna grupa potom pruža podršku žrtvi, a postupa i kao posrednik između studenata i Etičke komisije i dekanata koji sprovode postupak po prijavi. Takođe, odgovori studenata Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu pokazuju da na ovom fakultetu postoji radni tim za prevenciju i zaštitu, koji čine profesori, predstavnici studenata i pravnik. Studenti mogu da prijave seksualno uznemiravanje radnom timu za prevenciju i zaštitu putem emaila.

Ova dva primera bi mogla da se posmatraju kao primeri dobre prakse u uspostavljanju mehanizama za podršku žrtvama i reagovanje u slučajevima seksualnog nasilja na fakultetima. Međutim, kako su oni uspostavljeni relativno skoro, važno je pratiti njihov rad i efikasnost u zaštiti žrtava u praksi, ali i informisati studente o njihovom postojanju i mogućnostima za dobijanje podrške i zaštite.

Najzad, na pitanje da li na fakultetu postoji osoba ili služba kojoj mogu da se obrate oni koji su izloženi seksualnom uznemiravanju i ucenjivanju, samo 267 (16,7%) ispitanika je odgovorilo potvrdno; 204 (12,8%) ispitanika je odgovorilo da takva služba ili osoba ne postoji, dok je većina njih (1126 ili 70,5%) odgovorila da ne zna.

Upoznatost studenata sa postojanjem službi za podršku žrtvama van fakulteta

Kako bi se došlo do podataka o upoznatosti ispitanika sa službama kojima mogu da se obrate žrtve seksualnog nasilja van fakulteta, ispitanicima je postavljeno pitanje da li znaju neku organizaciju ili instituciju van fakulteta kojoj žrtve seksualnog nasilja mogu da se obrate. Dobijeni podaci pokazuju da svega 483 (30,2%) ispitanika zna neku organizaciju ili instituciju van fakulteta kojoj mogu da se obrate žrtve seksualnog nasilja, dok većina njih (1114 ili 69,8%) nije upoznata da takva organizacija ili institucija postoji.

Ispitanici koji su odgovorili da znaju za neku organizaciju ili instituciju kojoj mogu da se obrate žrtve seksualnog nasilja zamoljeni su da naведу koju organizaciju i/ili instituciju znaju. Analiza odgovora ispitanika pokazuje da ispitani studenti prepoznaju državne institucije, organizacije civilnog društva i neformalne građanske inicijative kao mesta na kojima

žrtve mogu da dobiju podršku i zaštitu. Pored toga, mada ređe, navodili su i nezavisna tela, međunarodne organizacije i crkvu.

Kada su u pitanju državne institucije, studenti su prevashodno navodili da je policija ta kojoj žrtva seksualnog nasilja može i treba da se obrati, a potom i centri za socijalni rad, zdravstvene ustanove, tužilaštvo, sud, inspekcija Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i kancelarije za mlade (pri gradskim ili opštinskim upravama). Kada su u pitanju zdravstvene ustanove, ispitanici su navodili domove zdravlja (i savetovališta za mlade koja postoje pri njima), Zavod za zdravstvenu zaštitu studenata (Studentska poliklinika), Institut za mentalno zdravlje i Zavod za javno zdravlje.

Sa druge strane, ispitanici su prepoznali različite organizacije civilnog društva kojima žrtve seksualnog nasilja mogu da se obrate za pomoć, i to: organizacije civilnog društva koje pružaju podršku žrtvama kriminaliteta i/ili kršenja ljudskih prava (Viktimološko društvo Srbije, Beogradski centar za ljudska prava), žrtvama nasilja, posebno ženama i deci žrtvama nasilja u porodici (Autonomni ženski centar, Savetovalište protiv nasilja u porodici, SOS ženski centar Novi Sad, Centar za devojke u Nišu, Osvit, Incest trauma centar, SOS kutak za devojke, Romski centar „Daje“, Alternativni centar za devojke, Novosadski humanitarni centar, Ženska solidarnost), žrtvama trgovine ljudima, posebno ženama i decom (Astra, Atina) i žrtvama seksualnog nasilja (Centar za žrtve seksualnog nasilja, Jazas). Ispitanici su prepoznali i organizacije koje se bave mladima i rade na povećanju bezbednosti dece i mladih (Centar za mlade, Fondacija „Tijana Jurić“), koje pružaju podršku LGBT osobama (LGBT informacioni centar) i one koje rade na prevenciji samoubistva (Srce). Najzad, prepoznate su i organizacije poput Žene u crnom, GRIG i Rekonstrukcija ženski fond.

Pored toga, studenti su posebno prepoznali i SOS telefone – u okviru državnih institucija i organizacija civilnog društva (nacionalni SOS telefon za žene sa iskustvom nasilja, SOS telefon Vojvodine, SOS telefone pojedinih, posebno ženskih, organizacija) i sigurne kuće kao mesta na kojima žrtve mogu da potraže podršku i zaštitu. Najzad, pojedini ispitanici su naveli da žrtve mogu svoje iskustvo da podele a onda i da dobiju podršku i preko stranice Verujem ti na Facebook-u²¹ i preko sajta Predatori Srbija²².

Kada su u pitanju nezavisna tela, nekoliko ispitanika je navelo da bi žrtve seksualnog nasilja mogle da se obrate za podršku Zaštitniku građana, a kada su u pitanju međunarodne organizacije, navodili su Crveni krst, UNICEF i OEBS. Jedan ispitanik je naveo da bi žrtve mogle da se obrate crkvi, a jedna ispitanica mreži Novinarke protiv nasilja.

21 VERUJEM TI je feministička inicijativa protiv seksualnog nasilja koja podstiče žene da veruju sebi i jedna drugoj i zahteva od društva da veruje svedočanstvima žena koje su preživele seksualno nasilje (<http://www.verujemti.org/>).

22 Internet stranica Predatori Srbija nije pronađena u momentu pisanja ove knjige.

Predlozi studenata vezani za sprečavanje seksualnog nasilja, podršku i zaštitu žrtava i prijavljivanje i sankcionisanje izvršilaca

U ovom poglavlju su izloženi rezultati istraživanja koji se odnose na predloge studenata u vezi sa sprečavanjem seksualnog nasilja, podrškom i zaštitom od seksualnog nasilja i prijavljivanjem seksualnog nasilja i sankcionisanjem izvršilaca. Do predloga ispitanih studenata se prevashodno došlo putem kvalitativne analize odgovora na pitanja otvorenog tipa, kao i kroz odgovore na nekoliko zatvorenih pitanja. Pri tome, ono što su ispitanici prepoznali kao osnov za rad na sprečavanju seksualnog nasilja, pružanju podrške i zaštite žrtvama i reagovanje po prijavama je stvaranje normativnog okvira, kojim se reguliše ponašanje studenata i zaposlenih, zabranjuje seksualno nasilje i reguliše postupanje u slučaju da do njega dođe (na primer, usvajanje pravilnika koji bi trebalo da reguliše ponašanje studenata i zaposlenih, oblačenje, način polaganja ispita i kolokvijuma, potom, da zabrani seksualno nasilje i reguliše postupanje u slučaju da do seksualnog nasilja dođe, uključujući sankcije za izvršioce i slično).

Predlozi studenata u vezi sa sprečavanjem seksualnog nasilja

Do predloga studenata vezanih za sprečavanje seksualnog nasilja na fakultetu, došlo se na dva načina. Prvo, kroz pitanja otvorenog tipa i to: na koji način bi bilo moguće podići svest studenata i zaposlenih na fakultetu o seksualnom nasilju, i na koji način bi bilo moguće sprečiti i/ili suzbiti seksualno nasilje koje nad studentima vrše njihove kolege/koleginice i zaposleni na fakultetu. Drugo, kroz zatvorena pitanja vezana za mišljenje o potrebi da se na fakultetu organizuje informisanje i osposobljavanje studenata i zaposlenih u cilju prevencije i adekvatnog reagovanja u slučajevima seksualnog nasilja, i o tome da li bi o seksualnom nasilju trebalo da se uči u okviru nastavnog programa na njihovom fakultetu.

Predlozi ispitanih studenata vezani za sprečavanje seksualnog nasilja na fakultetu mogu da se grupišu u sledeće kategorije: informisanje, podizanje svesti i edukacija o seksualnom nasilju; stvaranje sigurnog okruženja i promena opšte klime na fakultetima.

Kao osnovni način sprečavanja i suzbijanja seksualnog nasilja ispitanici prepoznaju potrebu kontinuiranog rada na informisanju, podizanju svesti i edukaciji, kako studenata, tako i zaposlenih, uključujući nastavno i nenastavno osoblje, kako bi se jačali njihovi kapaciteti za prepoznavanje i reagovanje u slučaju seksualne viktimizacije na fakultetu. U prilog tome govori i podatak da je većina ispitanika (1454 ili 91%) bila mišljenja da bi trebalo da se na njihovom fakultetu organizuje informisanje i osposobljavanje studenata i zaposlenih u cilju prepoznavanja i adekvatnog reagovanja u slučajevima seksualnog nasilja.

Kvalitativna analiza odgovora ispitanih studenata na pitanja o načinima na koje se može raditi na podizanju svesti studenata i zaposlenih i sprečavanju seksualnog nasilja, pokazala je da su ispitanici prepoznali sledeće: neposredno (uživo ili *online*) informisanje i edukaciju (kroz predavanja, tribine, radionice i seminare na fakultetu); deljenje informativnog materijala (brošura, flajera, postera); organizovanje projekcija edukativnih filmova i emisija (koje bi mogle biti praćene diskusijom); organizovanje kampanja (uživo ili preko društvenih mreža); sprovođenje redovnih anketa o viktimizaciji seksualnim nasiljem i prezentovanje nalaza istraživanja.

Informisanje i podizanje svesti studenata i zaposlenih o seksualnom nasilju bi trebalo da bude usmereno na upoznavanje sa temom seksualnog nasilja, njegovim obimom i karakteristikama, na prepoznavanje seksualnog nasilja i posledica do kojih ono dovodi, potom, kako sprečiti da do seksualnog nasilja dođe, kome i na koji način oni koji dožive seksualno nasilje mogu da se obrate za pomoć, kako prijaviti seksualno nasilje, koje sankcije su predviđene u slučaju izvršenog seksualnog nasilja, o zaštiti od uznemiravanja putem interneta i slično. U cilju boljeg razumevanja problema seksualnog nasilja i posledica do kojih dovodi, ispitani studenti su naveli da bi bilo dobro ukoliko bi kroz predavanja ili druge forme informisanja i podizanja svesti mogla da se čuju iskustva žrtava. Prema mišljenju studenata, za informisanje i podizanje svesti o seksualnom nasilju trebalo bi više koristiti društvene mreže i sajt fakulteta, a trebalo bi više da se angažuje i studentski parlament. Najzad, jedan način rada na podizanju svesti koji su studenti prepoznali je i putem redovnih anketa o viktimizaciji, a potom i javno prezentovanje nalaza do kojih se došlo.

Kada su u pitanju studenti, pored rada na informisanju i podizanju svesti o seksualnom nasilju van nastave, ispitanici su prepoznali potrebu da se na tome radi i u okviru redovne nastave na fakultetu. Analiza odgovora ispitanika je pokazala da su oni mišljenja da bi trebalo temu seksualnog nasilja uključiti u nastavni program na fakultetu, kao deo obaveznog gradiva, i to u formi posebnog predmeta ili kroz uključivanje tema vezanih za seksualno nasilje u sadržaj postojećih predmeta. To potvrđuje i podatak da je na pitanje da li bi u okviru nastavnog programa na njihovom fakultetu trebalo da se uči o seksualnom nasilju, većina ispitanih studenata – njih 1351 ili 84,6% odgovorila potvrdno. Uz to, važno je istaći da su studenti prepoznali potrebu da se o ovoj temi priča i ranije, te da se na informisanju i podizanju svesti radi i na nižim nivoima obrazovanja, u osnovnoj i posebno u srednjoj školi.

Druga grupa predloga vezanih za prevenciju seksualnog nasilja odnosi se na stvaranje sigurnog okruženja na fakultetu, što uključuje: uvođenja video nadzora na fakultetima, bolji nadzor/kontrolu nad radom zaposlenih na fakultetu i sprovođenje (psihološke) procene prilikom zapošljavanja nastavnog kadra i nenastavnog osoblja (na primer, kroz sveobuhvatni intervju pre zaposlenja, a kasnije i kroz anonimne evaluacije od strane studenata). Uz to, ispitanici su predložili i nošenje sredstava za samoodbranu.

Najzad, treća grupa predloga vezanih za sprečavanje seksualnog nasilja odnosi se na promenu opšte klime, što uključuje promenu kulture na fakultetu, koja bi trebalo da razvija nultu toleranciju na sve vidove nasilja, uključujući seksualno, i da bude podržavajuća u odnosu na studente, i reformu obrazovnog sistema.

Predlozi studenata u vezi podrške i zaštite od seksualnog nasilja

Do predloga studenata vezanih za podršku i zaštitu od seksualnog nasilja došlo se na dva načina: prvo, kroz pitanje da li je potrebno da na fakultetu postoji služba za podršku žrtvama, te ko bi trebalo u njoj da radi i na koji način bi takva služba trebalo da deluje, i drugo, kroz pitanja o tome kako bi studenti mogli da pomognu svojim kolegama/koleginicama koji su bili izloženi seksualnom nasilju od strane drugih kolega/koleginica ili od strane zaposlenih, i kako bi zaposleni mogli da pomognu studentima koji su bili izloženi seksualnom nasilju.

Predlozi vezani za rad službe za podršku žrtvama

Većina ispitanih studenata – njih 1199 (90%) je odgovorila potvrdno na pitanje da li je potrebno da na fakultetu postoji služba za podršku žrtvama. Pri tome, potrebu za postojanjem službe za podršku žrtvama na fakultetu izrazili su ispitanici studenti sa svih fakulteta obuhvaćenih istraživanjem.

Na pitanje ko bi u toj službi trebalo studentima/studentkinjama da pruža pomoć i podršku studenti su mogli da zaokruže jedan ili više ponuđenih odgovora. Podaci do kojih se došlo pokazuju da se najveći broj odgovora odnosio na to da bi u službi trebalo da rade osobe van fakulteta koje su obučene za rad sa žrtvama – 926 (77,2%), jer bi to omogućilo lakše uspostavljanje odnosa poverenja, objektivnost i poverljivost u postupanju. Prema učestalosti sledi odgovor da bi u takvoj službi podršku mogli da pružaju i studenti i zaposleni na fakultetu, ali ako su prethodno obučeni za rad sa žrtvama – 633 (52,8%). Studenti su u manjoj meri navodili da bi podršku u takvoj službi trebalo da pružaju studenti i zaposleni (nastavno i nenastavno osoblje) – 196 (16,3%), samo zaposleni (nastavno i nenastavno osoblje) – 162 (13,5%) ili samo studenti – 104 (8,7%), ali bez prethodne obuke i osposobljavanja za rad sa žrtvama. Najzad, najmanje odgovora odnosilo se na to da bi u takvoj službi trebalo da budu angažovani stručnjaci različitog profila (psiholog/psihološkinja, psihijatar/psihijatričica, socijalni radnik/socijalna radnica, sociolog/sociološkinja, pravnik/pravnica i slično) – 45 (3,7%).

Ovi podaci govore o prepoznavanju potrebe da podršku pružaju osobe koje su kroz obuku stekle potrebne veštine i znanja za senzibilisan odnos prema žrtvama, čak i ako bi to bile osobe sa fakulteta, što je važan preduslov adekvatnog postupanja i sprečavanja sekundarne viktimizacije žrtava. Pored toga, kada su u pitanju osobe koje bi trebalo da rade u službi za žrtve, odgovori ispitanika na otvorena pitanja su pokazali da bi u njoj trebalo da budu angažovane osobe ženskog i muškog pola kako bi se omogućilo da žrtva razgovara sa osobom sa kojom ona želi da bi se osećala prijatno i sigurno.

Ispitanici su takođe zamoljeni da opišu na koji način bi takva služba trebalo da deluje. Kvalitativnom analizom odgovora došlo se do predloga ispitanih studenata koji mogu da se grupišu u dve celine: šta bi služba trebalo da radi (delokrug rada službe) i na koji način bi služba za žrtve trebalo da funkcioniše.

Delokrug rada službe za žrtve

Prema odgovorima studenata, služba za žrtve bi trebalo da bude zadužena za sledeće aktivnosti: pružanje podrške i pomoći žrtvama seksualnog nasilja, primanje prijavi i reagovanje po njima, i rad na prevenciji, podizanju svesti i informisanju o problemu seksualnog nasilja. Drugim rečima, predlozi o tome šta bi služba za podršku žrtvama trebalo da radi zapravo idu u pravcu potrebe formiranja jedne šire službe ili tela, koje ne bi radilo samo na pružanju podrške žrtvama, već i na prevenciji seksualnog nasilja i intervenciji ako do njega dođe.

a) Pružanje podrške i zaštite žrtvama

Kada je u pitanju pružanje podrške i pomoći, kvalitativna analiza odgovora ispitanika pokazuje da su oni prepoznali potrebu da služba žrtvama pruži emocionalnu podršku, informacije, upućivanje na druge službe i institucije i, po potrebi, psihološku i pravnu pomoć.

Emocionalna podrška, prema odgovorima ispitanika, podrazumeva da bi ova služba trebalo da bude sigurno mesto u kome će žrtva biti saslušana, neće biti okrivljavana, prema njoj će se odnositi s poštovanjem i razumevanjem, u kojoj će, kroz razgovor, žrtva biti osnažena.

Kada je u pitanju davanje informacija, odgovori ispitanika upućuju na to da bi služba trebalo žrtvi da pruža sledeće informacije: kome i na koji način može da se obrati za pomoć i zaštitu, kome i na koji način može da prijavi nasilje, koja prava žrtva ima i kako može da ih zaštiti, koji postupci stoje žrtvi na raspolaganju i koji su dalji koraci u pravcu rešavanja problema.

Kada je u pitanju upućivanje žrtava na druge službe, odgovori studenata govore u prilog tome da služba treba da uputi žrtvu na institucije i organizacije kojima može da prijavi nasilje ili gde bi žrtve mogle da dobiju dalju, posebno stručnu pomoć (psihološku, medicinsku, pravnu i slično), ali i da bi služba trebalo da pomogne žrtvi u kontaktima sa drugim institucijama i organizacijama.

Najzad, prema mišljenju studenata, ova služba bi trebalo da pruža i psihološku pomoć (koju bi, na primer, pružali obučeni socijalni radnici ili psiholozi koji bi se angažovali u službi, ili kroz pružanje usluga psihoterapije), kao i pravnu pomoć i to u vidu pravnih informacija i saveta (tzv. primarna pravna pomoć) kada je potrebno.

b) Prijem prijavi za seksualno nasilje i reagovanje po njima

Drugi pravac delovanja službe je primanje prijavi i reagovanje po njima. S tim u vezi, prema predlozima studenata, ova služba bi trebalo da

utvrđuje činjenice i ispituje događaj nakon primljene prijave, potom, da pokreće disciplinski postupak i sankcioniše izvršioce, kao i da podnosi prijave nadležnim organima.

Služba bi trebalo da ima ovlašćenje da pokreće disciplinski ili drugi postupak protiv lica koje je prijavljeno za seksualno nasilje i da sankcioniše zaposlene i studente za seksualno uznemiravanje. Takođe, služba bi trebalo da prijavi nasilnika nadležnima na fakultetu, a po potrebi i da podnosi prijave nadležnim državnim organima (policiji, tužilaštvu), bilo neposredno ili da pomogne žrtvi da ona to učini i bude joj podrška u daljem postupku.

c) Prevencija, podizanje svesti i informisanje studenata i zaposlenih o seksualnom nasilju

Treći pravac delovanja službe bi, prema predlozima studenata, trebalo da bude prevencija, podizanje svesti i nivoa informisanosti studenata, ali i zaposlenih o problemu seksualnog nasilja.

U tom cilju služba bi trebalo da organizuje edukaciju studenata na temu šta je seksualno nasilje, kako ga prepoznati, koje su posledice seksualnog nasilja, kome se obratiti za pomoć. Potom, služba bi trebalo da radi na podizanju svesti i informisanosti studenata i zaposlenih o seksualnom nasilju kroz organizovanje predavanja, tribina, radionica, ali i da organizuje preventivne razgovore sa studentima na temu seksualnog nasilja. Služba bi trebalo da radi i na anketiranju studenata, kao načinu prijavljivanja seksualnog nasilja ali i kako bi se došlo do saznanja o rasprostranjenosti ovog oblika viktimizacije studenata. Takođe, služba bi trebalo da radi na pripremi i deljenju informativnog materijala sa važnim informacijama i kontaktima kome žrtva može da se obrati, kao i na postavljanju informativnog materijala (plakata, brošura, flajera) na dostupnim i vidljivim mestima na fakultetu. Najzad, ova služba bi trebalo da organizuje kampanje u cilju promocije zdravih stilova života, vršnjačke tolerancije i poštovanja, kao preduslova za sprečavanje seksualnog ali i drugih vidova nasilja nad studentima na fakultetu.

Kako bi služba za podršku žrtvama trebalo da funkcioniše?

Da bi služba mogla da pruža podršku žrtvama i postupa po prijavi, prema mišljenju studenata, potrebno je da bude ispunjeno nekoliko uslova, koji se odnose na sledeće: način organizovanja službe i njenu dostupnost, informisanost studenata o postojanju službe, način prijavljivanja seksualnog nasilja, odnosno obraćanja službi, principe rada službe i saradnju službe sa drugim organizacijama i institucijama.

Kada je u pitanju način organizovanja službe za podršku žrtvama, prema predlozima ispitanih studenata, ona bi trebalo da bude smeštena u posebnoj prostoriji na fakultetu ili, čak, da bude nezavisna od fakulteta/uprave fakulteta i da bude izmeštena iz prostorija fakulteta kako bi se osigurala poverljivost i objektivnost u radu. Uz to, pojedini ispitanici su bili mišljenja da nije nužno da ovakva služba postoji na nivou svakog fakulteta, već to može da bude služba ili telo, jedno ili čak i više, na nivou univerziteta, koje bi radilo na prevenciji, pružalo podršku i postupalo po prijavama u slučajevima seksualnog nasilja na fakultetima koji su u sastavu konkretnog univerziteta. Uz to, odgovori pojedinih ispitanika upućuju i na to da ova služba ne bi trebalo da bude ograničena na podršku i reagovanje u slučaju seksualnog, već i drugih oblika nasilja i uznemiravanja na fakultetu, kako studenata, tako i zaposlenih. Bez obzira na način organizovanja, služba za podršku žrtvama bi trebalo da bude dostupna svim studentima.

Jedan od preduslova za obraćanje studenata službi za žrtve je da oni budu o njoj informisani. Studenti bi trebalo da se na jasan način informišu o postojanju službe i onome što služba nudi (na primer, putem različitih kanala komunikacije/informisanja koji se koriste na fakultetu). Takođe, jedan od mogućih načina informisanja, prema odgovorima ispitanika, bio bi kroz predstavljanje službe na jednom uvodnom času na kome bi neko iz službe objasnio studentima čime se ona bavi i ostavio kontakt službe, kako bi studenti znali kome i na koji način mogu da se obrate u slučaju potrebe.

Prema odgovorima ispitanika, trebalo bi obezbediti različite načine za prijavljivanje seksualnog nasilja, odnosno, obraćanje službi za žrtve za pomoć: putem email-a, posebnog telefona ili da se prijava u pisanoj formi stavi u posebno, za to predviđeno sanduče, ali koje ne bi bilo na nekom prometnom mestu. Uz to, trebalo bi da se obezbedi prijavljivanje putem (redovne) ankete koja bi se sprovodila na fakultetu.

Osobe koje bi radile u službi bi trebalo da se pridržavaju sledećih principa u radu sa žrtvama: da se osigura anonimnost žrtve u odnosu na lice koje je označeno kao nasilnik, zaštita privatnosti osobe koja prijavljuje nasilje i poverljivost informacija koje u vezi sa događajem žrtva pruža.

Najzad, kako bi se osiguralo pravovremeno i adekvatno upućivanje i reagovanje, prema mišljenju ispitanika, neophodno je da služba za podršku žrtvama uspostavi saradnju sa organizacijama i institucijama van fakulteta (posebno sa policijom, ali i drugim službama, kao što je služba socijalne zaštite, potom sa organizacijama civilnog društva, psiholozima i slično).

Podrška od strane studenata i zaposlenih

Pored pitanja o tome da li je potrebno da na fakultetu postoji služba za podršku žrtvama seksualnog nasilja i šta bi ona trebalo da nudi, do predloga ispitanih studenata vezano za podršku žrtvama seksualnog nasilja došlo se i postavljanjem pitanja vezano za to na koji način bi studenti mogli da pomognu svojim kolegama studentima koji su bili izloženi seksualnom nasilju od strane drugih kolega (studenata) ili zaposlenih na fakultetu, kao i na koji način bi zaposleni mogli da pomognu studentima koji su bili izloženi seksualnom nasilju.

Kvalitativna analiza odgovora pokazuje da su ispitanici studenti prepoznali određene oblike pomoći koje bi studentima koji su izloženi seksualnom nasilju trebalo da pruže kako kolege studenti, tako i zaposleni, i to: pružanje emocionalne podrške, upućivanje žrtve na institucije, organizacije ili stručnjake koji mogu da pomognu, i prijavljivanje nasilja (nadležnim službama na fakultetu i/ili van fakulteta), odnosno pomoć žrtvi prilikom prijavljivanja nasilja.

Kada je u pitanju pružanje emocionalne podrške, to, prema odgovorima ispitanika, podrazumeva razgovor sa žrtvom, slušanje žrtve, verovanje žrtvi, njeno osnaživanje, empatiju, razumevanje, neokrivljavanje, ohrabrivanje da prijavi nasilje, ali i poštovanje želje žrtve ukoliko ne želi da prijavi viktimizaciju, ohrabrivanje da potraži stručnu pomoć ako je potrebno (na primer, od strane psihologa, psihoterapeuta) i slično. Uz to, kao mogući način pomoći studentima koji dožive seksualno nasilje ispitanici vide i pružanje pomoći žrtvi u aktiviranju podrške u svom socijalnom okruženju (kroz razgovor sa bliskim osobama, kao što su članovi porodice, kolege, prijatelji).

Dodatno, kada je u pitanju emocionalna podrška koju bi studentima u slučaju seksualnog nasilja trebalo da pruže zaposleni, ispitanici su istakli i sledeće: da zaposleni ne ignorišu problem i da ne okreću glavu od njega, da kao osobe koje imaju autoritet i uticaj budu na strani studenta bez pristrasnosti prema kolegama, da kao zaposleni preduzmu mere koje studenti možda ne mogu da preduzmu i da ne štite svoje kolege, da stave studentima do znanja da im je očuvanje njihovog života, zdravlja i mirno studiranje prioritet, da motivišu studente sa iskustvom nasilja da nastave sa svojim životom i školovanjem, da pokažu studentima da nisu sami, već da im budu oslonac, da budu dostupni, odnosno pristupačni i otvoreni za studente i da sa njima izgrade odnos poverenja.

Takođe, vezano za prijavljivanje seksualnog nasilja od strane zaposlenih u slučaju kada je student/studentkinja izložen/a seksualnom nasilju, primećuje se da predlozi ispitanika idu u pravcu toga da bi zaposleni,

kada je u pitanju prijava van fakulteta, trebalo da prijave slučaj policiji ili nekoj socijalnoj službi, a na fakultetu dekanu, upravniku odeljenja/katedre, nastavnom veću ili nekoj stručnoj službi na fakultetu.

Sa druge strane, ispitanici su prepoznali i neke dodatne oblike pomoći koje bi studenti trebalo da pruže svojim kolegama sa jedne strane, i koje bi zaposleni trebalo da pruže studentima u situaciji seksualnog nasilja, sa druge strane. Kada je u pitanju pomoć koju studenti treba da pruže kolegama studentima u situaciji seksualnog nasilja, ispitanici su prepoznali i: formiranje (studentske) grupe za podršku žrtvama, pisanje peticije protiv izvršioca (na primer, da se suspenduje, udalji sa fakulteta i slično) i bojkotovanje predavanja profesora za koje se sumnja da su izvršili seksualno nasilje. Kada je u pitanju pomoć koju bi u situaciji seksualnog nasilja nad studentima trebalo da pruže zaposleni, ispitanici su još prepoznali i: zalaganje za sankcionisanje izvršilaca i formiranje grupe za podršku žrtvama.

Predlozi studenata vezani za prijavljivanje seksualnog nasilja i sankcionisanje izvršilaca

Kada je u pitanju prijavljivanje seksualnog nasilja i sankcionisanje izvršilaca, predlozi ispitanih studenata pokazuju sledeće: trebalo bi da se omogući anonimno prijavljivanje seksualnog nasilja, da se predvide različiti načini za prijavljivanje seksualnog nasilja na fakultetu, da se predvide sankcije za izvršioca (studente i zaposlene), da se omogući prijavljivanje nadležnim organima na fakultetu i van fakulteta i da je potrebno da se pooštri kaznena politika.

Prema odgovorima ispitanika, trebalo bi omogućiti da se seksualno nasilje prijavi anonimno, kao i da žrtva ostane anonimna u odnosu na lice koje je označeno kao nasilnik ukoliko ona to želi. Takođe je potrebno obezbediti različite načine za prijavljivanje seksualnog nasilja: putem email-a, preko internet stranice fakulteta, posebnog telefona ili da se prijava u pisanoj formi stavi u posebno, za to predviđeno sanduče, ali koje ne bi bilo na nekom prometnom mestu.

Kada je u pitanju sankcionisanje izvršilaca, ispitanici su navodili koje bi to sankcije trebalo da postoje u situaciji kada je izvršilac seksualnog nasilja student, odnosno kada je izvršilac zaposleni na fakultetu. Kvalitativna analiza odgovora ispitanika pokazuje da su oni prepoznali sledeće načine postupanja i sankcionisanja studenata kao izvršilaca seksualnog nasilja nad svojim kolegama: pokretanje disciplinskog postupka, isključivanje sa fakulteta i zabrana daljeg studiranja, zabrana studiranja na

određeni period (suspenzija), pretnja isključivanjem sa fakulteta i osuda okoline, dok su ređe navodili ukor, novčanu i zatvorsku kaznu. Sa druge strane, kada je u pitanju postupanje u odnosu na zaposlene kao izvršioce, ispitanici su naveli različite postupke koji se tiču radnog statusa i daljeg angažovanja zaposlenog, njegovog prijavljivanja nadležnim državnim organima i mogućeg sankcionisanja, i to: pokretanje disciplinskog postupka, otkaz, smanjenje plate, suspenzija na određeno vreme, oduzimanje zvanja (ako je u pitanju nastavno osoblje), oduzimanje licence i zabrana predavanja na fakultetima i ustanovama koje uključuju rad sa decom i mladima, potom, javno obelodanjivanje imena učinioca, prijava nadležnim organima, kao i kažnjavanje novčanom i zatvorskom kaznom.

Zaključak

Podaci do kojih se došlo istraživanjem, čiji nalazi su izloženi u ovoj knjizi pokazuju da je seksualno nasilje nad studentima prisutno na fakultetima u Srbiji. U pogledu učestalosti pojedinih oblika seksualnog nasilja na fakultetima, rezultati istraživanja slični su istraživanjima sprovedenim u svetu. Na osnovu odgovora studenata može se zaključiti da se seksualno nasilje nad studentima najčešće vrši putem verbalnog i neverbalnog uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja fizičkim putem. Na četvrtom mestu je seksualno uznemiravanje korišćenjem savremenih tehnologija, koje je u godini koja je prethodila istraživanju, po svemu sudeći u vezi sa pandemijom Covid-19, preuzelo primat nad seksualnim nasiljem fizičkim putem.

Ima dosta osnova da se veruje da su dobijeni podaci o obimu seksualnog nasilja na fakultetima zapravo pokazatelj mnogo rasprostranjenije pojave. Pre svega, uzorak na kome je sprovedeno istraživanje je relativno mali i nije reprezentativan, a dosadašnja istraživanja koja su sprovedena u svetu upravo pokazuju da na dobijene podatke o rasprostranjenosti bitno utiče veličina uzorka. Uz to, kao i drugi oblici seksualnog nasilja, i ovaj oblik se retko prijavljuje, ne samo državnim organima, već i u anonimnim anketama, poput one kojom su prikupljeni podaci za naše istraživanje. Uz to, kod seksualnog nasilja na fakultetima, kada se vrši od strane zaposlenih, disbalans moći je dodatni faktor koji otežava poziciju povređene osobe, pa time i njenu spremnost da o svom iskustvu progovori. Naime, strah od negativnih posledica na postignuće na studijama i da će biti okrivljene, odnosno da će se poverenje pokloniti osobi koja ih je povredila, kao i odsustvo transparentnih i efikasnih mehanizama zaštite, velike su prepreke za žrtvu i, na žalost, istovremeno snažna podrška za nasilnike da nastave sa nasiljem. Podaci o većem broju studenata koji su odgovorili da znaju druge studente koji su doživeli seksualno nasilje na fakultetu, koji je posebno došao do izražaja kod najtežih oblika (seksualno ucenjivanje i silovanje), kao i o nespremnosti dela studenata da odgovore da su oni lično imali iskustvo seksualnog nasilja, na žalost, to potvrđuju.

Važan pokazatelj rasprostranjenosti, ali i ozbiljnosti seksualnog nasilja na fakultetima u Srbiji jeste i podatak o tome da se retko radi o izolovanim incidentima, odnosno da je po pravilu u pitanju kontinuirana vik-

timizacija, odnosno obrazac ponašanja. Studenti doživljavaju seksualno nasilje po pravilu više od jednog puta, trpeći pri tome mnogobrojne psihičke, socijalne i ekonomske posledice. Slično kao i u drugim zemljama, i na fakultetima u Srbiji, vršenju seksualnog nasilja nad studentima pogoduje opšta klima nepoštovanja, diskriminatornog i degradirajućeg tretmana studenata od strane zaposlenih. Takođe, iako to nije bio predmet našeg istraživanja, na ozbiljnost problema seksualnog nasilja na fakultetima ukazuju i saznanja o tome da su njegove žrtve, pored studenata, i osobe koje su na fakultetima zaposlene.

Izvršioци seksualnog nasilja nad studentima su, takođe, i studenti i osobe zaposlene na fakultetima. Pri tome, kod svih oblika seksualnog nasilja, izuzev seksualnog ucenjivanja, većinu izvršilaca činili su studenti. Međutim, na više fakulteta iz okvira ispitivanog uzorka broj izvršilaca iz redova nastavnog osoblja bio je veći ili sličan broju izvršilaca iz redova studenata, dok na jednom od fakulteta među izvršiocima dominira nenaustavno osoblje.

Naše istraživanje je potvrdilo nalaze prethodnih istraživanja sprovedenih u svetu, koja su pokazala da su ženski pol i seksualna orijentacija drugačija od heteroseksualne lične karakteristike koje značajno doprinose riziku od izloženosti studenata seksualnom nasilju na fakultetu. Takođe, slično prethodnim istraživanjima, ali sa nešto drugačijim načinom ispoljavanja, kao faktori povećanog rizika identifikovani su i faktori socio-ekonomske prirode. Među njima se posebno izdvaja uticaj nestabilne materijalne situacije i odvojenosti od primarne porodice. Takođe, utvrđena je i povezanost viktimizacije seksualnim nasiljem sa (učestalim) konzumiranjem alkohola i psihoaktivnih supstanci. Istraživanje je potvrdilo i nalaze prethodnih istraživanja da su studenti u najvećem riziku od seksualnog nasilja na početku studija, tj. na prvoj i drugoj godini. Najzad, rezultati istraživanja ukazuju takođe i na invaliditet kao mogućí faktor povećane izloženosti studenata riziku od seksualnog nasilja na fakultetima.

Važan podatak koji je dobijen istraživanjem odnosi se na to da su studenti na različite načine nastojali da spreče dalju viktimizaciju. Ovde posebno izdvajamo držanje otvorenih vrata od kabineta ili kancelarije kao preventivnu meru koju bi bilo dobro predvideti kao obaveznu na fakultetima u Srbiji, kao što je to već slučaj u mnogim drugim zemljama. Takođe, studenti su naveli i razgovor sa izvršiocem, kao aktivnost koju su preduzeli u cilju sprečavanja daljeg nasilja, što takođe može biti jedna od propisanih mera koja u nekim slučajevima može biti delotvorna.

Na žalost, neki načini sprečavanja ponovne viktimizacije koje su studenti preduzimali, poput promene broja telefona i profila, ili napuštanja

fakulteta, iako delotvorni, u osnovi su vodili u proširivanje i produbljivanje posledica pretrpljenog seksualnog nasilja. Upravo stoga, blagovremeno dobijanje podrške bi trebalo da spreči da studenti uopšte dođu u situaciju da koriste ovakve načine sprečavanja ponovne viktimizacije. Važan podatak je i da se seksualno nasilje nad studentima dosta često dešava u prisustvu treće osobe, što otvara mogućnosti za reagovanje tih osoba u pravcu pružanja podrške žrtvi i blagovremenog zaustavljanja daljeg nasilja. Stoga bi bilo dobro raditi na pronalaženju načina za ohrabrivanje i podsticanje takvog ponašanja trećih osoba.

Studenti koji su imali iskustvo seksualnog nasilja na fakultetima najčešće su navodili da im je nakon tog iskustva bilo potrebno da sa nekim pričaju i da dobiju informacije različite vrste, dok su, na drugoj strani, retko navodili potrebu za stručnom pomoći. Slično rezultatima prethodnih istraživanja, i nalazi našeg istraživanja su pokazali da se studenti retko obraćaju za pomoć, a, kada to čine, obično se obraćaju nekome van fakulteta. Iako netraženje pomoći na fakultetu najčešće objašnjavaju time da nisu smatrali da je to što se dogodilo ozbiljno i jer su mislili da to mogu sami da reše, ispitivani studenti su dosta često odgovarali da nisu verovali da će dobiti pomoć i da ih je bilo sramota.

Uz to, slično rezultatima prethodnih istraživanja, kao razlozi netraženja pomoći navođeni su i strah da im se neće verovati i da će oni biti okrivljeni, kao i odsustvo informacija o tome kome i kako da se obrate za pomoć. Čak i studenti na čijim fakultetima postoje pravilnici kojima je, između ostalog, uređen postupak prijavljivanja i traženja pomoći na fakultetu, pokazali su slabu informisanost o njihovom postojanju i sadržini. Takođe, nalazi istraživanja ukazuju i na nedovoljnu informisanost studenata o mogućnostima obraćanja za pomoć van fakulteta.

Rezultati istraživanja pokazuju da je informisanje i osposobljavanje studenata i zaposlenih u cilju prepoznavanja, prevencije i sprečavanja seksualnog nasilja retko. Istraživanje je ukazalo i na postojanje stereotipa i predrasuda vezanih za seksualno nasilje, i nedovoljne i neujednačene mogućnosti studenata, posebno studenata sa fakulteta koji nisu društveno-humanistički, za sticanje znanja o temi seksualnog nasilja kroz redovnu nastavu. Uz to, i na fakultetima na kojima je tema seksualnog nasilja obuhvaćena nastavnim programima, ona se ne obrađuje uvek u okviru obaveznih predmeta, niti na način koji zaista podiže svest studenata o njegovoj prirodi i posledicama. Sve to skupa, takođe, može biti od uticaja na nedovoljno prepoznavanje seksualnog nasilja i netraženje pomoći od strane studenata.

Najzad, ispitani studenti su izneli čitav niz predloga koji se odnose na prevenciju seksualnog nasilja na fakultetima, njegovo prijavljivanje i podršku i zaštitu žrtava. Ti predlozi su dobrim delom poslužili kao polazna osnova za koncipiranje naših predloga za razvoj i unapređenje društvenih odgovora na seksualno nasilje na fakultetima u Srbiji, koji su izloženi u narednom poglavlju u formi preporuka.

Preporuke

Preporuke potrebnih promena u praksi, u cilju prevencije seksualnog nasilja na fakultetima u Srbiji, koncipirane su polazeći od rezultata istraživanja, čiji nalazi su predstavljeni u ovoj knjizi. Uz to, prilikom njihovog osmišljavanja imale smo u vidu i iskustva i primere dobre prakse iz Srbije i iz drugih zemalja²³, kao i predloge polaznika obuka koje smo realizovale za studente i zaposlene sa šest fakulteta u Srbiji.

Preporuke za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja na fakultetima svrstane su u pet grupa:

1. Uspostavljanje i kontinuirano unapređivanje normativnog i institucionalnog okvira za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja na fakultetima;
2. Mere za prevenciju seksualnog nasilja na fakultetu;
3. Pružanje podrške i zaštite studentima i zaposlenima od seksualnog nasilja na fakultetu;
4. Prijavljivanje seksualnog nasilja;
5. Praćenje primene mera za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja i njihove efikasnosti u zaštiti žrtava.

Uspostavljanje i kontinuirano unapređivanje normativnog i institucionalnog okvira za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja na fakultetima

U ovoj grupi preporuka izdvajaju se dve podgrupe: uspostavljanje i kontinuirano unapređivanje normativnog okvira i uspostavljanje institucionalnog okvira za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja na fakultetima.

²³ Popis literature vezan za primere dobre prakse, koja je korišćena za razvijanje preporuka, dat je kao posebna celina na kraju popisa korišćene literature na kraju ove knjige.

Uspostavljanje i kontinuirano unapređivanje normativnog okvira

- Na nivou Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja potrebno je:
 - Razviti strateški okvir (smernice, plan, protokol) za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja u obrazovnim ustanovama na svim nivoima.
 - Definisati, uz poštovanje autonomije univerziteta i fakulteta, smernice za razvijanje politika koje bi trebalo da regulišu odnose između zaposlenih i studenata na fakultetima, uključujući seksualno neadekvatna ponašanja, i procedure za njihovo rešavanje, kako bi se sprečio sukob interesa i onemogućila zloupotreba položaja.
- Na nivou univerziteta potrebno je:
 - Usvojiti (ili unaprediti postojeći) pravilnik za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja, to kako na nivou državnih, tako i na nivou privatnih univerziteta, koji bi postavio okvir za institucionalizaciju procedura na nivou fakulteta koji su u sastavu konkretnog univerziteta.
 - Uključiti predstavnike fakultetske zajednice (studente, nastavno i nenastavno osoblje) i predstavnike relevantnih ustanova i institucija koje su uključene u život studenata (studentski domovi, studentska poliklinika i slično) u proces razvijanja normativnog i institucionalnog okvira za suzbijanje i sprečavanje seksualnog nasilja na univerzitetima i fakultetima.
- Na nivou fakulteta potrebno je:
 - Usvojiti (ili unaprediti postojeći) pravilnik za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja, kojim bi trebalo:
 - Zabraniti seksualno nasilje.
 - Definisati pojam seksualnog nasilja kroz jasno predviđanje ponašanja koja spadaju u seksualno nasilje.
 - Predvideti rad na informisanju, podizanju svesti i edukaciji studenata i zaposlenih o seksualnom nasilju u cilju osposobljavanja za njegovo prepoznavanje, sprečavanje i reagovanje ako do nasilja dođe.
 - Predvideti formiranje tela (službe, kancelarije, tima, odbora) koje bi se bavilo sprečavanjem seksualnog nasilja nad zaposlenima i studentima na fakultetu, kao oblikom rodno povezanog nasilja.
 - Regulisati postupak u slučaju prijave seksualnog nasilja, a s tim u vezi predvideti dva nivoa postupanja: obelodanjivanje

seksualnog nasilja, koje podrazumeva deljenje informacija o događaju i dobijanje podrške (tzv. savetodavni ili konsultativni postupak) i postupanje po formalnoj prijavi o seksualnom nasilju i pokretanje (disciplinskog) postupka na nivou fakulteta (tzv. postupak za zaustavljanje ili sprečavanje seksualnog nasilja).

- Predvideti da seksualno nasilje može da prijavi treće lice (uzbunjivač), uz prethodnu saglasnost žrtve i zaštitu njene privatnosti.
- Predvideti da u slučaju savetodavnog ili konsultativnog postupka, u cilju zaštite privatnosti, žrtva i/ili osoba koja je prijavila nasilje može da ostane anonimna u odnosu na prijavljenog.
- Predvideti sankcije za narušavanje principa zaštite privatnosti (anonimnosti) žrtve i/ili osobe koja je prijavila seksualno nasilje.
- Predvideti jasna pravila u kojim situacijama ne može da se krije identitet žrtve i/ili osobe koja je podnela prijavu za seksualno nasilje u odnosu na lice koje je označeno kao izvršilac.
- Definisati rok za podnošenje prijave, koji ne bi smeo da bude kraći od šest meseci nakon pretrpljenog nasilja, uz predviđanje mogućnosti da se prijava za seksualno nasilje podnese i u određenom vremenskom periodu nakon okončanja studija ali u odnosu na lica koja su u momentu podnošenja prijave i dalje na fakultetu.
- Predvideti mogućnost upućivanja strana (žrtve i lica koje je označeno kao izvršilac seksualnog nasilja) na postupak posredovanja, koji je potrebno detaljno regulisati.
- Predvideti sankcije za izvršioce seksualnog nasilja (na primer, ako je izvršilac iz reda nastavnog ili nenastavnog osoblja: upozorenje, privremeno udaljenje, otkaz ugovora o radu i slično; ako je izvršilac iz reda studenata: ukor, zabrana polaganja ispita u jednom ili više ispitnih rokova, isključenje sa fakulteta i slično).
- Omogućiti da se prijava za seksualno nasilje može podneti istovremeno i policiji i fakultetu, dakle da jedna prijava ne isključuje drugu i da postupak po podnetim prijavama može da teče paralelno.
- Omogućiti da uprava fakulteta podnese prijavu za seksualno nasilje na fakultetu nadležnim državnim organima u ime stu-

denta ili zaposlenog koji je pretrpeo seksualno nasilje, ali uz njihovu prethodnu saglasnost.

- Regulisati odgovarajućim normativnim aktima fakulteta kodeks oblačenja, način polaganja ispita i kolokvijuma i održavanja konsultacija, odnosno, obezbediti doslednu primenu tamo gde je to regulisano, kako bi se delovalo u pravcu sprečavanja seksualnog nasilja.
- Regulisati odgovarajućim normativnim aktima fakulteta bliske (lične, emotivne) odnose između nastavnog osoblja i studenata, kako bi se sprečio sukob interesa i/ili zloupotreba položaja. S tim u vezi, fakulteti bi trebalo da, kada je to prikladno, zahtevaju od članova nastavnog osoblja da se izjasne o bilo kakvom bliskom, ličnom ili emotivnom, odnosu koji imaju sa studentima, sa kojima imaju neposredan kontakt kao nastavnici, a neizjašnjavanje se može tretirati kao disciplinski prestup.

Uspostavljanje institucionalnog okvira

- Osnovati posebno telo (služba, kancelarija, tim, odbor) koje bi se bavilo sprečavanjem seksualnog nasilja nad zaposlenima i studentima na fakultetu (i/ili univerzitetu), kao oblikom rodno povezanog nasilja, a koje bi bilo zaduženo za:
 - Izradu institucionalnih procedura, politika i protokola;
 - Pružanje podrške i pomoći žrtvama seksualnog nasilja;
 - Primanje prijavi i reagovanje po njima;
 - Rad na prevenciji, podizanju svesti i informisanju studenata i zaposlenih o problemu seksualnog nasilja.
- Telo koje bi se bavilo sprečavanjem seksualnog nasilja nad zaposlenima i studentima na fakultetu bi u svom sastavu trebalo da ima posebne timove ili osobe imenovane za konkretne aktivnosti: za podršku, za postupanje po prijavi i za rad na prevenciji seksualnog nasilja.
- Telo koje bi se bavilo sprečavanjem seksualnog nasilja nad zaposlenima i studentima na fakultetu trebalo bi da bude sastavljeno od predstavnika studenata, nastavnog i nenastavnog osoblja.

Mere za prevenciju seksualnog nasilja na fakultetima

Mere usmerene na prevenciju seksualnog nasilja na fakultetima odnose se na: podizanje svesti studenata i zaposlenih na fakultetu o seksualnom nasilju, informisanje studenata i zaposlenih o normativnom i institucionalnom okviru za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja, edukaciju studenata i zaposlenih o seksualnom nasilju, i stvaranje bezbednog okruženja na fakultetu.

Podizanje svesti studenata i zaposlenih na fakultetu o seksualnom nasilju

- Potrebno je raditi na kontinuiranom informisanju i podizanju svesti studenata, nastavnog i nenastavnog osoblja o seksualnom nasilju, koje bi trebalo da bude usmereno na: prepoznavanje seksualnog nasilja, upoznavanje sa obimom i karakteristikama seksualnog nasilja, razumevanje rodne perspektive seksualnog nasilja i posledica koje seksualno nasilje ima na žrtve/preživjele (fizičke, emocionalne, mentalne, finansijske i akademske), razumevanje i razbijanje stereotipa i predrasuda o seksualnom nasilju, kako sprečiti da do seksualnog nasilja dođe, kome i na koji način oni koji dožive seksualno nasilje mogu da se obrate za pomoć, kako prijaviti seksualno nasilje, koja prava ima žrtva, koje sankcije su predviđene u slučaju izvršenog seksualnog nasilja i slično.
- U cilju informisanja i podizanja svesti potrebno je koristiti različite kanale komunikacije: predavanja, tribine, radionice i seminare na fakultetu; filmske projekcije, pozorišne predstave i slično; kampanje; informativni materijal (štampani i elektronski); sajt fakulteta i društvene mreže i slično.
- U informisanje i podizanje svesti aktivno uključiti studentski parlament i druge studentske organizacije i PR službu na fakultetu, ukoliko postoji.
- Informisanje i podizanje svesti o seksualnom nasilju obavezno organizovati na početku svake školske godine kako bi se obuhvatili novoupisani studenti.

Informisanje studenata i zaposlenih o normativnom i institucionalnom okviru za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja

- Obezbediti obavezno upoznavanje studenata i zaposlenih sa sadržinom pravilnika za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja i drugim relevantnim dokumentima.
- Obezbediti obavezno informisanje studenata i zaposlenih o telu koje bi se bavilo sprečavanjem seksualnog nasilja nad zaposlenima i studentima na fakultetu, kao oblikom rodno povezanog nasilja, njegovoj nadležnosti i načinu obraćanja.
- Obezbediti da informacije o postupku zaštite od seksualnog nasilja budu transparentne (na primer, da budu dostupne na oglasnoj tabli na fakultetu, u formi štampanog informativnog materijala, na sajtu i društvenim mrežama fakulteta i slično).

Edukacija studenata i zaposlenih o seksualnom nasilju

- Obezbediti kontinuiranu obuku (godišnju i obuku za osvežavanje znanja) za studente i zaposlene u cilju jačanja njihovih kapaciteta za prepoznavanje seksualnog nasilja i reagovanje na odgovarajući način. Obuka treba da uključi i učenje o diskriminatornim stereotipima i mitovima o silovanju i seksualnom nasilju koji se često koriste za diskreditaciju preživelih; upoznavanje sa postojećim politikama i protokolima vezano za postupanje i reagovanje u slučaju seksualnog nasilja, kao i podizanje svesti o tome da svi na fakultetu mogu da budu i posmatrači i pomagači, kako bi bili spremni da intervenišu kada su svedoci seksualnog nasilja, a sve u cilju da se odgovornost za sprečavanje seksualnog nasilja preusmeri sa žrtve na posmatrače (druge studente i zaposlene).
- Napraviti priručnik o seksualnom nasilju, koji bi bio dostupan u štampanom obliku i na sajtu fakulteta.
- Uključiti temu seksualnog nasilja u nastavni program na fakultetima, kao deo obaveznog gradiva, i to u formi posebnog predmeta ili kroz uključivanje tema vezanih za seksualno nasilje u sadržaj postojećih predmeta.
- Uključiti temu seksualnog nasilja u nastavne programe na nižim nivoima obrazovanja (u osnovnoj i posebno u srednjoj školi).

Stvaranje bezbednog okruženja na fakultetu

- Uvesti video nadzor na fakultetima i koristiti postojeći video nadzor za otkrivanje seksualnog ili drugih oblika nasilja.
- Osigurati bolji nadzor/kontrolu nad radom zaposlenih na fakultetu.
- Predvideti obavezu prisustva trećeg lica tokom ispita, konsultacija i slično.
- Predvideti obavezu držanja otvorenih vrata kabineta (tokom ispita i konsultacija).

Pružanje podrške i zaštite studentima i zaposlenima od seksualnog nasilja na fakultetu

- Oformiti tim za podršku žrtvama u okviru tela koje bi se bavilo sprečavanjem seksualnog nasilja nad zaposlenima i studentima na fakultetu, kao oblikom rodno povezanog nasilja, koji bi bio sastavljen od osoba koje su posebno senzibilisane i obučene za pružanje prve podrške, sa fakulteta (iz reda studenata, nastavnog i nenastavnog osoblja) i/ili van fakulteta, kao nezavisni savetnici za seksualno nasilje.
- Obezbediti poseban prostor na fakultetu ili univerzitetu u kome bi se pružala podrška studentima i zaposlenima u slučaju seksualnog nasilja.
- Obezbediti sledeće oblike podrške i pomoći žrtvama seksualnog nasilja na fakultetu:
 - Emocionalnu podršku: podrška da žrtva razume i upravlja situacijom u kojoj se nalazi, omogućavanje da žrtva razvije pozitivne strategije suočavanja sa posledicama viktimizacije, pomoć žrtvi da ponovo izgradi samopoštovanje i poverenje u sebe i druge, ohrabrivanje žrtve da prijavi nasilje, ali uz puno uvažavanje žrtve i njene (ne)spremnosti da nasilje prijavi i slično;
 - Davanje informacija: o pravima, procedurama, dostupnoj podršci i uslugama na fakultetu i van fakulteta, uključujući informacije o mogućnosti podnošenja prijave za seksualno nasilje na fakultetu i toku postupka;
 - Upućivanje na druge službe ili usluge na i izvan fakulteta, kao i na državne institucije u zavisnosti od potreba žrtve.
 - Potrebno je da, u cilju pružanja pomoći i podrške žrtvama seksualnog nasilja, telo koje bi se bavilo sprečavanjem seksualnog nasilja nad zaposlenima i studentima na fakultetu radi na stalnom povezivanju i jačanju saradnje sa službama za podršku, uključujući organizacije civilnog društva i državne službe.

- Osobe angažovane na pružanju podrške treba prema žrtvama da postupaju sa uvažavanjem, poštovanjem, bez diskriminacije, uz poštovanje privatnosti žrtve i principa poverljivosti (osim u slučajevima kada postoje zakonske obaveze za obelodanjivanje, ili ako postoji rizik od ozbiljnih posledica po žrtvu) i autonomije volje žrtve.
- U pružanju pomoći i podrške, trebalo bi da se razmotre i uzmu u obzir akademska, stambena, finansijska, zdravstvena i socijalna pitanja i potrebe žrtve.
- Potrebno je da se napravi procena rizika i razmotri da li je potrebno preduzeti bilo kakve mere prevencije reviktimizacije (na primer, mere za sprečavanje lica označenog kao izvršilac seksualnog nasilja da stupi u kontakt sa studentom ili zaposlenim koji je prijavio nasilje). Shodno tome, ako je potrebno, biće razvijen bezbednosni plan kako bi se povećala sigurnost žrtava/preživelih.
- Studentima koji su žrtve seksualnog nasilja treba omogućiti nastavak studiranja uz određene olakšice (na primer, slušanje nastave *online*, uvođenje dodatnih rokova za polaganje ispita kako bi studenti imali vremena da se oporave od traume, a da ne izgube godinu, promena grupe na fakultetu, produženje roka za predaju predispitnih zadataka i obaveza, promena sobe u studentskom smeštaju i slično).

Prijavljivanje seksualnog nasilja

- Uspostaviti pravičan, pristupačan i transparentan mehanizam za podnošenje prijave, koji obezbeđuje poverljivost i bezbednost prilikom prijavljivanja incidenta.
- Omogućiti različite načine za obelodanjivanje i prijavljivanje seksualnog nasilja: putem sajta fakulteta ili univerziteta, na kome bi trebalo da postoji poseban odeljak posvećen načinu prijavljivanja seksualnog nasilja, putem elektronske pošte, telefonom, pisanim putem (na primer, posebno sanduče za prijem prijave koje neće biti na prometnom mestu na fakultetu ili univerzitetu) i slično.
- Obezbediti alternativne i manje formalne načine prijavljivanja, odnosno davanja informacija o iskustvu seksualnog nasilja, u slučaju da žrtva nije u mogućnosti ili ne želi da pokrene postupak za sprečavanje i zaustavljanje seksualnog nasilja.
- Razviti mehanizme i pristupe kako bi se sprečila sekundarna viktimizacija žrtve, odnosno kako bi se osigurala zaštita žrtve i/ili osobe koja prijavi nasilje od uznemiravanja i osvete.

- Potrebno je raditi na stalnom ohrabririvanju studenata i zaposlenih da prijavljuju nasilje.
- Ukoliko je fakultet primio prijavu za seksualno nasilje, neophodno je obezbediti u što kraćem roku razgovor žrtve sa timom ili osobom zaduženom za podršku na fakultetu radi dobijanja podrške i relevantnih informacija.

Praćenje primene mera za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja i njihove efikasnosti u zaštiti žrtava

- Uspostaviti mehanizam za redovno praćenje primene mera za sprečavanje i suzbijanje seksualnog nasilja predviđenih normativnim okvirom kako bi se politike, mehanizmi i praksa revidirali i osigurala efikasna zaštita od seksualne viktimizacije na fakultetu.
- Mehanizam za redovno praćenje treba da obuhvati sistematski pristup prikupljanju, čuvanju i iznošenju podataka o slučajevima seksualnog nasilja, uključujući broj podnetih prijavi (formalnih, neformalnih, anonimnih) i podatke o merama i radnjama koje su preduzete.
- U cilju razvijanja i stalnog unapređivanja na dokazima zasnovanih programa prevencije i intervencije u slučaju seksualnog nasilja na fakultetima, promene kulture i razvijanja nulte tolerancije na ovaj ali i druge vidove nasilja i diskriminacije u visokom obrazovanju, trebalo bi sprovoditi redovne ankete o viktimizaciji studenata i zaposlenih seksualnim nasiljem i evaluacije efikasnosti postojećih mera i mehanizama za prevenciju i suzbijanje seksualnog nasilja.

Literatura

Ahmed, A. S., Dessie, Y., Oljira, L., Endris, O. (2020) Magnitude of Sexual Violence and Associated Factors among Female Students in Jigjiga University, Eastern Ethiopia. *Journal of Women's Health Care*, 9, str. 507.

Allred P., Biglia, B. (2015) Gender-Related Violence and Young People: An Overview of Italian, Irish, Spanish, UK and EU Legislation, *Children & Society*, Vol. 29, str. 662–675.

Allred, P., Phipps, A. (2018) *Training to Respond to Sexual Violence at European Universities: Final Report of the USVreact Project*. Uxbridge, Middlesex: Brunel University London Press.

Akinbode, G. A., Ayodeji, F. (2018) Sexual Harassment: Experiences, Prevalence and Psychopathology in Some Selected Higher Institutions in Lagos, South-West Nigeria. *African journal for the psychological study of social issues*, 3, str. 111-135.

Autonomni ženski centar (2018) *Percepcija i iskustvo mladih u vezi sa seksualnim uznemiravanjem*. Beograd: Autonomni ženski centar.

Bajpai, A. (1999) Sexual Harassment in University and College Campuses in Mumbai. *The Indian Journal of Social Work*, 60(4), str. 606-623.

Bayram, G., Dinc, H. (2012) Sexual Harassment among Health Workers and Students. *International Journal of Human Sciences*, 1, str. 20-34.

Benson, D. J., Thomson, G. E. (1982) Sexual Harassment on a University Campus The Confluence of Authority Relations, Sexual Interest and Gender Stratification. *Social Problems*, 29(3), str. 236–251.

Bhochhibhoya, S., Maness, B. S., Cheney, M., Larson, D. (2019) Risk Factors for Sexual Violence among College Students in Dating Relationships: An Ecological Approach. *Journal of Interpersonal Violence*, 2, str. 22-33.

Bursik, K., Geftter, J. (2011) Still Stable After All These Years: Perceptions of Sexual Harassment in Academic Contexts. *Journal of Social Psychology*, 151(3), str. 331-349.

Bondestam, F., Lundqvist, M. (2020) Sexual Harassment in Higher Education - A Systematic Review. *European Journal of Higher Education*, 4, str. 397-419.

Čopić, S., Luković Radaković, M. (2021) Seksualno nasilje nad studentima na fakultetima: Pregled rezultata dosadašnjih istraživanja. *Temida*, vol. 24, br. 3, str. 279-302.

Cranney, S. (2015) The Relationship between Sexual Victimization and Year in School in US Colleges: Investigating the Parameters of the "Red Zone". *Journal of Interpersonal Violence*, 30, str. 3133-3145.

DeSouza, E., Fansler, A. G. (2003) Contrapower Sexual Harassment: A Survey of Students and Faculty Members. *Sex Roles*, 11-12, str. 529-542.

Dhlomo, T., Mugweni, R. M., Shoniwa, G., Maunganidze, L., Sodi, T. (2012) Perceived Sexual Harassment among Female Students at a Zimbabwean Institution of Higher Learning. *Journal of Psychology in Africa*, 2, str. 269-272.

Dills, J., Fowler, D., Payne G. (2016) Sexual Violence on Campus: Strategies for Prevention. Division of Violence Prevention National Center for Injury Prevention and Control Centers for Disease Control and Prevention Atlanta, Georgia.

Dimitrijević, A., Mladenović, M. (2017) Seksualno uznemiravanje studenata: Rezultati istraživanja. *Temida*, 2, str. 291-309.

Durmus, E. (2013) Sexual Harassment: University Students' Perceptions and Reactions. Inonu University. *Journal of the Faculty of Education*, 1, str. 15-30.

Eshelman, L. R., Messman-Moore, T. L., Sheffer, N. (2015) The importance of substance-related sexual victimization: Impact on substance use and risk perception in female college students. *Journal of Interpersonal Violence*, 30, str. 2616-2635.

Faucher, C., Jackson, M., Cassidy, W. (2014) Cyberbullying among University Students: Gendered Experiences, Impacts, and Perspectives. *Education Research International Journal*, doi: 10.1155/2014/698545.

Feltes, T., List, K., Schneider, R., Hofker, S., Balloni, A., Bisi, R., Sette, R. (2012) *Gender-based Violence, Stalking, and Fear of Crime*. Bochum: Ruhr-Universität Bochum.

Fisher, B. S., Cullen, F. T., Turner, M. G. (2000) *The Sexual Victimization of College Women*. Washington DC: National Institute of Justice.

Finn, J. (2004) A Survey of Online Harassment at a University Campus. *Journal of Interpersonal Violence*, 19, str. 468-483.

Flack, B., Schatten, H. T. (2008) The "Red Zone" Temporal Risk for Unwanted Sex among College Students. *Journal of Interpersonal Violence*, 9, str. 1177-1196.

FRA (2015) *Violence against women: an EU-wide survey - Main results*. Vienna: FRA- European Union Agency for Fundamental Rights.

Franklin, C. (2016) Sorority Affiliation and Sexual Assault Victimization: Assessing Vulnerability Using Path Analysis. *Violence Against Women*, 22, doi:10.1177/1077801215614971.

Hill, C., Silva, E. (2005) *Drawing the Line: Sexual Harassment on Campus*. Washington DC: American Association of University Women Educational Foundation.

Huerta, M., Cortina, L. M., Pang, J., Torges, C., Magley, V. (2006) Sex and Power in the Academy: Modeling Sexual Harassment in the Lives of College Women. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32, str. 616-628.

Joseph, J. (2015) Sexual Harassment in Tertiary Institutions: A Comparative Perspective. *Temida*, 2, str. 125-143.

Kearney, L. K., Gilbert, L. A. (2012) The Role of Ethnicity in Mexican American and Non Hispanic White Students' Experience of Sexual Harassment. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 4, str. 507-524.

Kraft, E., Wang, J. (2010) An Exploratory Study of the Cyberbullying and Cyberstalking Experiences and Factors Related to Victimization of Students at a public Liberal Arts College. *International Journal of Technologies*, 4, str. 74-91.

Krug, E. G., Dahlberg, L., Mercy, J., Zwi, A., Lozano, R. (ur.) (2002) *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization.

Luk-Fong, Y. P., Lee, Y. A., Wong, K. D., Chong, Y. S., Lee-Man, Y., Yeon, Y. A., Yuen, W. G., Yuen, W. T. (2013) *Study on Students' Sexual Attitudes and Views on Sexual Harassment*. Hong Kong: Department of Special Education and Counselling, The Hong Kong Institute of Education.

Mellins, C. A., Walsh, K., Sarvet, A. L., Wall, M., Gilbert, L., Santelli, J. S. (2017) Sexual Assault Incidents among College Undergraduates: Prevalence and Factors Associated With Risk. *Journal PLOS ONE*, 11, str. 35-42.

Messman, T., Coates, A., Gaffey, K., Johnson, C. (2008) Sexuality, Substance Use, and Susceptibility to Victimization: Risk for Rape and Sexual Coercion in a Prospective Study of College Women. *Journal of Interpersonal Violence*, 1, str. 1730-1746.

Mishna, F., Regehr, C., Lacombe-Duncan, A., Daciuk, J., Fearing, G., Van Wert, M. (2018) Social Media, Cyber-aggression and Student Mental Health on a University Campus. *Journal of Mental Health*, 3, str. 222-229.

Nikolić-Ristanović, V. (ur.) (2002) *Porodično nasilje u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej.

Nikolić-Ristanović, V. (ur.) (2010) *Nasilje u porodici u Vojvodini*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.

Nikolić-Ristanović, V., Čopić, S., Nikolić, J., Šaćiri, B. (2012) *Diskriminacija žena na tržištu rada u Srbiji*, Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej-Beograd.

Nikolić-Ristanović, V., Čopić, S. (ur.) (2017) *Viktimološko društvo Srbije: 20 godina zalaganja za prava svih žrtava*. Beograd: Prometej.

Nikolić-Ristanović, V. (2019) *Od žrtve do pobednika: viktimologija kao teorija, praksa i aktivizam*. Beograd: Prometej.

Norman I. D., Aikins, M., Binka, F. N. (2013) Sexual Harassment in Public Medical Schools in Ghana. *Ghana Medical Journal*, 3, str. 128–136.

OEBS (2019) *Dobrobit i bezbednost žena, Srbija – osnovni izveštaj*. Beograd: OEBS.

Ogbonnaya L. U., Ogbonnaya, C. E., Emma-Echiegu, N. B. (2011) Prevalence of Sexual Harassment/Victimization of Female Students in Ebonyi State University Abakaliki, Southeast Nigeria. *Journal of Community Medicine and Primary Health Care*, 1-2, str. 56–57.

Oni, H. T. Tshitangano, T. G., Akinsola, H. A. (2019) Sexual Harassment and Victimization of Students: A Case Study of a Higher Education Institution in South Africa. *African Health Sciences*, 1, str. 1478–1485.

Rademakers, J. J., Van den Muijsenbergh, M. E., Slappendel, G., Lagro-Janssen, A. L. M., Borleffs, J. C. C. (2008) Sexual Harassment During Clinical Clerkships in Dutch Medical Schools. *Medical Education*, 5, str. 452–458.

Reilly, M., Lott, B., Gallogly S. (1986) Sexual Harassment of University-Students. *Sex Roles*, 15, str. 333–358.

Reinholz, D. L., Andrews, T. C. (2020) Change theory and theory of change: what's the difference anyway?, *International Journal of STEM Education*, 7:2 <https://doi.org/10.1186/s40594-020-0202-3>, dostupno na <https://stemeducationjournal.springeropen.com/track/pdf/10.1186/s40594-020-0202-3.pdf>, stranici pristupljeno 10.3.2022.

Salazar, L., Swartout, K., Swahn, M., Bellis, A., Carney, J., Vagi, K., Lokey, C. (2018) Precollege Sexual Violence Perpetration and Associated Risk and Protective Factors Among Male College Freshmen in Georgia. *Journal of Adolesc Health*, 62(3), str. 51-65.

Sivertsen, B., Nielsen M. B., Madsen I. E. H. (2019) Sexual Harassment and Assault among University Students in Norway: A Cross-sectional Prevalence Study. *BMJ Open*, doi:10.1136/bmjopen-2018-026993.

Taiwo, M. O., Omole, C. O., Omole, O. E. (2014) Sexual Harassment and Psychological Consequence among Students in Higher Education Institution in Osun State, Nigeria. *International Journal of Applied Psychology*, 1, str. 13-18.

Thompson, M. P., Swartout, K. M., Koss, M. P. (2013) Trajectories and predictors of sexually aggressive behaviors during emerging adulthood. *Psychology of Violence*, 3, str. 247–259.

Valls, R., Puigvert, L., Melgar Alcantud, P., Garcia Yeste, C. (2016) Breaking the Silence at Spanish Universities: Findings from the First Study of Violence Against Women on Campuses in Spain. *Violence Against Women*, 22 (13), str. 1540–1555.

Vemuri, A. (2018) “Calling Out” Campus Sexual Violence: Student Activist Labors of Confrontation and Care. *Journal Communication Culture & Critique*, 11(3), str. 498-502.

Wensley, K., Campbell, M. (2012) Heterosexual and Nonheterosexual Young University Students’ Involvement in Traditional and Cyber Forms of Bullying. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 12, str. 645-654.

Internet izvori

Australian Human Rights Commission (2016) Executive summary. Dostupno na <https://humanrights.gov.au/our-work/executive-summary-8>, stranici pristupljeno 10.9.2021.

Literatura korišćena za razvijanje preporuka

Australian Capital Territory Ombudsman and Overseas Students Ombudsman (2016) *Complaint Handling At Universities: Australasian best practices guidelines*, dostupno na https://www.ombudsman.gov.au/__data/assets/pdf_file/0019/37351/University-Complaints-Handling-Guidelines-April-2016.pdf, stranici pristupljeno 16.3.2022.

Australia Universities (2016) *Guidelines for university responses to sexual assault and sexual harassment*, dostupno na <https://www.universitiesaustralia.edu.au/wp-content/uploads/2019/05/UA-Guidelines-2.pdf>, stranici pristupljeno 15.3.2022.

Cleveland Institute of Art (2020) *Sexual Violence: Support, Reporting Policies & Procedures*, dostupno na <https://www.cia.edu/about-us/safety-security/sexual-violence>, stranici pristupljeno 16.3.2022.

Colgate University (2020) *Student Non-discrimination, Anti-Harassment, and Sexual Misconduct Policy*, dostupno na <https://www.colgate.edu/about/offices-centers-institutes/provost-and-dean-faculty/equity-and-diversity/non-discrimination-2>, stranici pristupljeno 16.3.2022.

Keele University (2021) *Sexual Violence & Misconduct Policy for Staff & Students*, dostupno na <https://www.keele.ac.uk/policyzone/data/sexualviolence-andmisconductprocedure/>, stranici pristupljeno 14.3.2022.

Los Rios_Community College District (2018) *Sexual Assault:Sexual Violence, Relationship Violence & Stalking_Reporting And Resources Guide*, dostupno na <https://losrios.edu/shared/doc/title-ix/reporting-resources-guide.pdf>, stranici pristupljeno 16.3.2022.

Mount Saint Mary College (2022) *Student Handbook*, dostupno na <https://msmc.s3.amazonaws.com/files/resources/msmc-studenthandbook-spring-20-final-final.pdf>, stranici pristupljeno 15.3.2022.

Mondragon Unibertsitatea Faculty of Humanities and Education Sciences (2018) *Protocol on sexual harassment, sex/gender-based harassment and other sexual violence*, dostupno na <https://www.mondragon.edu/documents/20182/1313833/protocol-sexual-harassment.pdf/3af8b096-d57a-47cf-9908-ea49f9c1160e>, stranici pristupljeno 15.3.2022.

State University of New York (2018) *Discrimination and Sexual Harassment Complaint Procedure*, dostupno na https://www.suny.edu/sunypp/documents.cfm?doc_id=451, stranici pristupljeno 11.3.2022.

University of Kwa-Zulu Natal-Health Economic and HIV& AIDS Research Division, Department of Basic Education (2020) *Protocol for the Management and Reporting of Sexual Abuse and Harassment in Schools*, dostupno na <http://aviwe.wrhi.ac.za/protocol-management-reporting-sexual-abuse-harassment-schools/>, stranici pristupljeno 16.3.2022.

University of Toronto (2022) *Policy of Sexual Violence and Sexual Harassment*, dostupno na <https://governingcouncil.utoronto.ca/processes/sexual-violence-sexual-harassment>, stranici pristupljeno 11.3.2022.

Universities UK (2022) *Changing the culture: tackling staff-to-student sexual misconduct Strategic guide for universities*, dostupno na https://www.universitiesuk.ac.uk/sites/default/files/field/downloads/2022-03/staff-to-student-misconduct-strategic-guide-02-03-22_0.pdf, stranici pristupljeno 16.3.2022.

Vincennes University Indiana (2013) *Sexual Misconduct Final Policy*, dostupno na [https://www.vinu.edu/documents/10181/59106287/2021_8_Sexual+Misconduct_Final+Policy.v.3+\(1\).pdf/d6d31163-ecf2-7ce9-4889-2dabdb8b-40c7?t=1635864507533](https://www.vinu.edu/documents/10181/59106287/2021_8_Sexual+Misconduct_Final+Policy.v.3+(1).pdf/d6d31163-ecf2-7ce9-4889-2dabdb8b-40c7?t=1635864507533), stranici pristupljeno 15.3.2022.

Western Canada Sexual Assault Initiative (2016) *Campus Sexual Violence: Guidelines for a Comprehensive Response*, dostupno na <https://endingviolence.org/publications/campus-sexual-violence-guidelines/>, stranici pristupljeno 16.3.2022.

Internet izvori

Brunel Campus, Report and Support, dostupno na <https://reportandsupport.brunel.ac.uk/>, stranici pristupljeno 1.3.2022.

Cornell College, Sexual Misconduct, dostupno na, <https://www.cornellcollege.edu/student-affairs/compass/student-policies-information/safety-sexual.shtml>, stranici pristupljeno 16.3.2022.

University of Cambridge, Harassment and Sexual Misconduct, dostupno na <https://www.studentcomplaints.admin.cam.ac.uk/harassment-and-sexual-misconduct>, stranici pristupljeno 14.3.2022.

University of Manchester, Report and Support, dostupno na <https://www.reportandsupport.manchester.ac.uk/>, stranici pristupljeno 14.3.2022.

University of Oxford, Harassment Policy, dostupno na <https://edu.admin.ox.ac.uk/university-policy-on-harassment>, stranici pristupljeno 14.3. 2022.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

343.91/.97(497.11)

343.54-057.875(497.11)

НИКОЛИЋ-Ристановић, Весна, 1955-

Seksualno nasilje nad studentima na fakultetima u Srbiji / Vesna Nikolić-Ristanović, Sanja Čopić. - Beograd : Viktimološko društvo Srbije, 2022 (Beograd : Prometej-Graf). - 155 str. ; 24 cm

Tiraž 150. - Str. 7-8: Predgovor / Maja Mamula. - Executive summary. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 149-155

ISBN 978-86-82414-00-1

1. Ђопић, Сања, 1973- [аутор]

а) Сексуално злостављање -- Студенти -- Криминолошка
истраживања -- Србија

COBISS.SR-ID 70635273

Knjiga *Seksualno nasilje nad studentima na fakultetima u Srbiji* sadrži veoma važne i koncizne rezultate empirijskog istraživanja seksualnog nasilja nad studentima na fakultetima koja su kod nas i u svetu manje zastupljena u odnosu na istraživanja drugih oblika rodno zasnovanog nasilja. Rezultate istraživanja su autorke metodološki odlično koncipirale, objasnile i analizirale. Zbog toga ovo istraživanje i rezultati prezentirani u knjizi predstavljaju, pre svega, izuzetno važnu osnovu za dalja istraživanja na ovu temu, kao i za prepoznavanje seksualnog nasilja, razvijanje politike nulte tolerancije prema seksualnom nasilju, bolju prevenciju i adekvatnu reakciju institucija i službi koje se bave sprečavanjem nasilja. Takođe, rezultati ovog istraživanja, zaključci i preporuke mogu doprineti stvaranju rodno senzibilisanih nastavnih i studijskih programa u školama i na fakultetima, što bi svakako uticalo na bolju edukaciju, informisanost o seksualnom nasilju, prijavljivanje i traženje pomoći i podrške radi sprečavanja primarne i ponovljene viktimizacije. Pisana jasnim i razumljivim stilom, knjiga sadrži dragocene podatke za unapređenje društvenih odgovora na seksualno nasilje na fakultetima u Srbiji, prevazilažnje stereotipa i predrasuda vezanih za seksualno nasilje, kao i za stvaranje i razvoj preventivnih programa i drugih mehanizama za sprečavanje seksualnog nasilja na fakultetima. Smatram da se radi o izuzetno važnom i korisnom naučnoistraživačkom radu za sve stručnjake/stručnjakinje koji se bave empirijskim istraživanjem i proučavanjem kriminaliteta nasilja, viktimologijom i problematikom rodne ravnopravnosti, kao i za studente i zaposlene na fakultetima, ali i za najširu javnost.

prof. dr Slobodanka Konstantinović Vilić

Knjiga *Seksualno nasilje nad studentima na fakultetima u Srbiji* je ozbiljna, sveobuhvatna, jasna, znanstveno utemeljena, metodološki iznimno kvalitetna, s ozbiljnim poštovanjem suvremenih etičkih standarda. Knjiga ne sadrži samo rezultate istraživanja, koji su iznimno vrijedni, nego nudi konkretne preporuke što i kako učiniti na razini sveučilišta i fakulteta u zajedničkom nastojanju za suzbijanjem seksualnog nasilja i podrške osobama koje su ga preživjele. U knjizi su pruženi objedinjeni ključni podaci za sve koji žele stvarno nešto promijeniti na ovom području. Dakle, ne samo za akademsku zajednicu, nego i za praktičarke i praktičare, ključne aktere iz sustava visokog obrazovanja, sama sveučilišta i fakultete, ali i studentsku populaciju, koja je bila okosnica ovog istraživanja. Rezultati su prikazani pregledno, znanstveno, ali i pažljivo, naglašavajući mjesta u kojima postoje određene metodološke dileme, bez obzira na provedene statističke obrade. Posebnost ove knjige čine konkretni primjeri kroz citate šest osnovnih grupa seksualnog uznemiravanja i nasilja, odabrani s mjerom. Međutim, osim samih rezultata istraživanja, koje će svakako biti jedno od temeljnih u Srbiji i regiji u narednom periodu, posebnost ove knjige čine preporuke u cilju prevencije seksualnog nasilja na fakultetima, koje su duboko utemeljene u rezultatima istraživanja, podijeljene u nekoliko kategorija, jasne i sažete tako da ih svatko zainteresiran može ne samo razumjeti, nego i primijeniti ili se zalagati za njihovu primjenu.

dr Maja Mamula

